శ్రీరస్తు.

శ్రీవేంకటేశాయనమః.

వివాహసమయమీమాంసాభిధానవిమర్శ

చెన్నపురీ సంస్కృత కలాశాలాతో లబ్ధప్రతిష్ఠేన,

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశవిద్యాశాలా ప్రధమసహాయోపాధ్యాయేన, అద్వైతవిశారద బిరుదాంకితేన,

అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణా

విరచితా.

వేంకటగిరి నగరాస్థానేన

శ్రీ కాళహస్తీశ్వరసంస్థానసమాకృష్టచిత్తేన

శ్రీమద్దక్షిణకైలాస నివాసరసికేన

కుఱువాడవంశ మౌక్తికమణినా

బ్రహ్మశ్రీ

రాఘవాచార్యేణ

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశ్వరనిలయ ముద్రణాలయే,

ముద్రాపితా

విజయతేతరామ్.

1913.

శ్రీరస్తు.

46/1913

భూమికా

భోభో ఆస్తికవర్యాః,

కేచిత్ రజోనంతర వివాహం సముద్రయానంచ న శాస్త్రనిషిద్ధమితి కేచిచ్ఛతదుభయం నిషిద్ధమితి వదన్తః ధర్మతత్త్వవిషయే వ్యామోహయన్తి సమానస్మాదృశానితి ధర్మతత్త్వజిజ్ఞాసయా ఽస్మాభి రస్మదీయా ఽద్వైతసభాయాం ప్రార్థితాః పండితవర్యాః శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యా స్వయంప్రకాశానందేంద్ర సరస్వత్యః పండితవర్యాః బ్రహ్మశ్రీ చిదంబరం హరిహరశాస్త్రిణః, కుంభఘోణాద్వైత సభాపండితాః బ్రహ్మశ్రీ కృష్ణశాస్త్రిణః, వెంకటగిరిసంస్థానపండితాః బ్రహ్మశ్రీ వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిణో ఽన్యే చైకమత్యేన విచార్య ఉభయా శాస్త్రీయతాయామేవ శాస్త్రసిద్ధాన్తా ఇతి నిరణైషత॥ నిర్ణీతశ్చ సోఽర్థో గ్రన్థరూపేణ ప్రకటనీయ ఇత్యస్మదీయామభ్యర్థనాం తిరుపతి శ్రీవేంకటేశ్వరవిద్యాశాలా ప్రధమసహోపాధ్యాయాః బ్రహ్మశ్రీ అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణః ద్రాగిత్యేవ సమపూపురన్నితి సంతుష్టాంతరంగా వయం సతతమేవ తేషాం కృతజ్ఞతామావిష్కుర్మహే॥ అస్మిన్నథ గ్రంథవిచారితాః సమావేశనాం గత్వ త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్యాద్యర్థ మస్త్రీలింగ ప్రాబల్యా ఽదయో ఽనుల్లంఘిత శాస్త్రసిద్ధాన్తాస్సుతరామేవ స్వయంప్రకాశానందేంద్ర సరస్వతీప్రభృతిభిః పండితవర్యైః బహుభిరామోదితాశ్చ మహాలోకోపకారాయ కల్పేరన్నితి గ్రన్థమిమం ప్రాచీకశామ॥

శూద్రాదయోఽపి—యేషాం రజోఽనంతరమపి వివాహో నదోషాయ తేఽపి రజోదర్శనతః పూర్వమేవ వివాహమాయుక్త ఇతి తమిదానీమాచరన్తీతి స్థితే బ్రాహ్మణానాం తాదృశ సమయపరికల్పనాస్థయత్నః కలివిజృంభిత ఏవేతి అనవిస్మయామహే. ఏవం సముద్రయానవిషయేఽపి వర్ణసాంకర్యాపత్త్యా జాతిభ్రంశాఽపత్త్యా చ శూద్రాదీనామపి తదధర్మత్వస్థితే బ్రాహ్మణానాం — యేషాం కృత ప్రాయశ్చిత్తానామపి సంవ్యవహారశ్శాస్త్రనిషిద్ధః — తేషాం తదభ్యనుజ్ఞాన సమయకల్పనాస్థా ప్రవృత్తిరపి కలివిజృంభితైవేతి మన్యామహే॥

ఏవంచ యథా వర్ణసాంకర్యాదికం ధర్మవిప్లవశ్చ నస్యాత్ తథా శిష్టపరం పరాఽఽగతసనాతన ధర్మసమయానుపాలన మేవ సర్వేషామస్మాకం నిశ్శ్రేయస ప్రయోజనమితి తత్రైవ సర్వైరప్యాస్తిక వర్గైరనుసరణీయ మితి ప్రార్థయామః.

ఇతి

శ్రీకాళహస్త్యద్వైతసభాకార్యదర్శీ

ఘుపవాడ — రాఘవార్యః;

ఓం

శ్రీరస్తు.

శ్రీనివాసోవిజయతే.

మాతామహమహాశైలం మహస్తదపితామహం।
కారణంజగతాంవన్దే కణ్ఠాముపరివారణం॥

ఆర్యాః—విదితచరమేవేదం తత్రభవతాంభవతాం, యద్ధర్మార్థకామమోక్షా ఇతి చత్వారః పురుషార్థాః; ధర్మాశ్చ వర్ణాశ్రమభేదేన బహుధా విభక్తాః. బ్రాహ్మణ్యాదివర్ణభేదశ్చ జాతిబ్రాహ్మణ్యాదినా కర్మబ్రాహ్మణ్యాదినాచ ద్వివిధః. తత్రచకర్మబ్రాహ్మణ్యాదేవ పరమోత్కృష్టమితి.

తత్ర—యథాపుంసాం జాతిబ్రాహ్మణానాముపనయనంవినా న కర్మబ్రాహ్మణ్యసిద్ధిరేవం స్త్రీణామపి తాదృశీనాం వివాహం వినానతాదృశబ్రాహ్మణ్య సిద్ధిరిత్యవశ్యకర్తవ్యేషు కృత్యేషు వివాహమపి ముఖ్యం మన్వానాస్సర్వేఽపి కన్యాపితరస్తన్నిర్వర్తనేఽమాన్తమేవ క్లేశమనుభవన్తి. తత్రచకారణం బహుశతపరిమిత వరదక్షిణానిమిత్త నిర్బంధఏవ. తత్ప్రసక్తిశ్చ స్త్రీమాత్రవిషయేఽదృష్టౌజః కాలనియమేనైవ సంపద్యతే.

తత్ర యదిపుంసామివస్త్రీణామపి విషయే వివాహకాలనియమో నాస్తీతి సమయోభవిష్యతి తర్హి వరదక్షిణానిమిత్త నిర్బన్ధస్యాపినా

వసరఃస్యాత్. యత్ర సూద్రస్త్రీవిషయే నైతాదృశకాలనియమో నైతాదృశనిర్బంధస్తత్ర దృశ్యత ఇత్యుపాయ ఏవేదం సమయాన్తరపరికల్పనం ఉక్తనిర్బంధపరిహారే. తత్రాపి సర్వథాపి కాలనియమాభావే పంచాశద్వయః పర్యన్తమపి వివాహం వినావస్థానం స్యాదితిశాస్త్రీగాణకాలత్వేనప్రతిపాదితషోడశాది వయ ఏవ పరమావధిరితి కల్పనే నదోషఇతిమన్యామహే.

ఇదానీన్తనస్తు రజోదర్శనతః పూర్వమేవ వివాహఇతి సమయోఽద్యపరంపరా న్యాయప్రాప్తకేవలాచారమూలకో నప్రమాణమితిపశ్యామః. కల్పయితవ్యేచ సమయే రజోదర్శనానంతరమపివర్షత్రయంనదోషఇత్యేవసమయః సాధీయాః.

యేన బాల్యవైధవ్యాది దుఃఖాన్యపినిరవకాశానిభవన్తి. మహర్షయోఽపిసమే కలివర్జ్యప్రకరణే అక్షతకన్యాపునర్వివాహమపి సమామనన్తో రజోదర్శనానన్తర వివాహసమయకల్పన మప్యావశ్యకమిత్యభిప్రయన్తి.

ఎవఞ్చ రజోన న్తురవివాహ నిషేధపరాణాం సర్వేషామపివచనానాం యుగాన్తరవిషయకత్వేనోపపత్తి వర్ణనమేవసాధీయః.

యుగాన్తరేష్వక్షత కన్యాపునర్వివాహోఽపి ధర్మజ్ఞసమత ఇతి నబాల్యవైధవ్యదోషః సహాపతిత ఇతి బుత్వన న్తరవివాహనిషేధవచనాని యథార్థాన్యేవేతియుక్తం.

అథవా—ఎవంమన్యామహే — సర్వేషామపినిషేధవచనానామృతు సమనన్తరవర్షత్రయ సమనన్తరదాన గోచరత్వే నోపపత్తిరితి.

"అపివా గుణహీనాయ నోపరున్ధ్యాద్రజస్వలాం॥"

ఇతివదతాం బోధాయనాచార్యాణామప్యత్రైవాశయ ఇతి కల్పయామః.

యతో హి సర్వస్మృత్యేకవాక్యతయైవార్థకథనం యుక్తమితి

"త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీ కాంక్షేత పితృశాసనం॥"

ఇతి మనువచనావిరోధేనైవార్థబోధనే బోధాయనస్మృతేరపి సామర్థ్యం. న చ శంకనీయం-బోధాయనవచనైకవాక్యతయా మనుస్మృతేరేవ కాలేదాతాపితావాచ్యః. ఇత్యాద్యుపాయా రజస్వలాదాన నిషేధపరత్వేవగంతవ్యే త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానామాపత్కల్పతయా తదభ్యనుజ్ఞాన తాత్పర్యకత్వమేవ యుక్తమితి; మన్వర్థవిపరీతాతు యా స్మృతిః సా న శస్యతే. ఇతివచనానుసారేణ బోధాయనాది వచనాపేక్షయా మనుస్మృతేరేవ ప్రాబల్యమితి సిద్ధత్వేన తదవిరోధేన వచనాన్తరనయనస్యైవ యుక్తత్వాత్. ఏవంచ రజోనన్తరవివాహోపి ధర్మ ఇత్యేవ కల్పనీయః సమయః. తథా సతి హి కన్యాస్వాభిమతమేవ వరం వృణుయాదితి పరస్పరకలహాదయః తన్నిబంధనాత్మహత్యాదికం వాఽపి న పదమధితిష్ఠేత్. అభిసరణాదిదోషస్తు వాసనావిశేషనిబంధనః ఇదానీన్తనసమయేపి దుష్పరిహర ఇతి రజోనన్తరవివాహసమయకల్పనం లోకహితైషిణాం ధర్మజ్ఞానామావశ్యకమేవేత్యధునాతనాః కేచనమహాశయా మన్యన్తే.

అస్యాం తు ఉక్తవిధసమయకల్పనాయామపి వరదక్షిణానిర్బంధ పరిహారో న భవిష్యతి॥ నాపి వా వధూవరయోః కలహాత్మహత్యాపాతకాది పరిహారః॥ న హి సకృదసకృద్వా దర్శనసంభాషణాదిమాత్రేణ పు

రుషహ్యాదయమిదమేవేతి నిశ్చేతుం రజోదర్శనమాత్రేణ కన్యా ప్రభవతి॥ ప్రభవతిచేదపి నవర్షత్రయ పర్యన్తం స్వతన్త్రతయా స్వాభిమతపురుష వరణం పిత్రాన్యస్మిన్ నిర్ణీతే గుణవతివరే పిత్రువశంవదా యాస్సంభవ దుక్తికం. వర్షత్రయానంతరమేవ ఖలుస్వయంవరకాలః. తదర్థమే వతత్సమయకల్పనేచ సర్వేషాం కన్యాపిత్రాదీనాం పాతిత్యం సంపాది తమితి, నలోకోపకారోనేనసమయేనేతి, భక్తి తేఽపిలకునె నరోగశాన్తి రితి సంపద్యతే. శాస్త్రం యద్యపి స్త్రీణాం విషయె షోడశాదివయో గౌణకాల ఇతిబోధయతి, వివాహంవోపనయనం స్త్రీణామాహపితామ హః. వైవాహికోవిధిః స్త్రీణామౌపనాయనికః స్మృతః. ఇత్యాదిరూ పం; తథాఽపి; రజోదర్శనాభావవిశిష్టే నయన కాలఏవవివాహకాల ఇత్యకామెనాప్యభ్యుపగమనీయం, ప్రదానం ప్రాగృతోః. కాలేదాత పితావాచ్యః. అపివాగుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామిత్యాదివ చనా విరోధేనైవ్యాక్తశాస్త్రోపపత్తేః వర్ణనీయత్వాత్. ఉత్తరత్రచై తద్విస్తరేణోప పాదయిష్యామః. త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానామపి య థావత్కల్పతయారజోనన్తర వివాహాభ్యనుజ్ఞాన ఏవతాత్పర్యం తథో త్తరత్ర స్ఫుటీకరిష్యామ ఇతినోక్తానుపపత్తేరవకాశః.

ఏవంకలివర్జ్యప్రకరణె అక్షతకన్యాపునర్వివాహ సమామ్నాన మపి నరజోదర్శనానంతర వివాహ సమయకల్పనేలిఙ్గం. యెననిషేధవచ నాని యుగాన్తరం గోచరీకుర్యుః. అక్షతకన్యా పునర్వివాహోహి నసంస్కారార్థః; సంస్కారస్య ప్రథమవివాహెనైవ నిష్పన్నత్వాదితి కామార్థత్వేన - కలివర్జ్యప్రకరణె తదామ్నానం కామార్థవివాహని షేధాభిప్రాయెణత్యేవ కల్పనాసాధీయసీ. శూద్రస్త్రీణాన్తున ధర్మా

థో౽వివాహః. కింతు కామాద్యర్థ ఏవేతి యదా కామస్తదా వివాహ ఇతి రజోదర్శనానన్తరమపి వివాహ ఇతియుక్తం. నైవం బ్రాహ్మణక న్యానామపి తద్దృష్టాన్తేన రజోనన్తరవివాహ సమయకల్పనం సాధీయః. బ్రాహ్మణకన్యానాన్తు ధర్మార్థ ఏవ వివాహాః కలౌయుగే; ధర్మార్థశ్చ వివాహః అష్టవర్షాదిబాలికామేవ సంస్కుర్యాదిత్యుత్తరత్ర విస్తరేణో పపాదయిష్యామః- ఏవంచ సమయాన్తరకల్పనాయాంసో నిష్ప్రయోజన ఇతి పశ్యామః.

యదపి యువతివివాహవత్సు తావాన్నాత్మహత్యాదిద్యావాన్బా ల్యవివాహ ఇతి లోకోపకారార్థం సమయాన్తరకల్పనయా క్తమేవ. ప్రా క్తనాశ్చాపి లోకోపకారార్థం శాస్త్రిబన్ధస్య ధర్మస్య సమయవిశేషా నచీక్లృపన్నితి హి స్మృతి పురాణేతిహాసాది భ్యోవగమ్యతే. ఏవమిదా నీన్తనైరపి ధర్మజ్ఞైః సమయవిశేషపరికల్పనే నదోష ఇతి శఙ్కంతే — తత్ర ప్రతిబ్రూమః— ఏవంచేత్సర్వథాత్మహత్యాది దోషో యథాన ప్రస రేత్తాదృశ సమయకల్పనార్థమేవ యతితవ్యం. నచాంగ్లేయానామివబహు కాలం యథేష్టసహవాసన సహశయనాదిభిః పురుషాశయవినిశ్చయానన్ తరమేవ వివాహః సమాచరణీయ ఇతి. —ననుప్రాచ్యేష్వేవ సమయౌ — యస్యాంమనశ్చక్షుషోర్నిబన్ధః. త్రిరాత్రం బ్రహ్మచారిణౌ [illegible] స్యా త్సౌమ్యం సుప్రజాస్త్వాయేత్యాది మన్త్రలింగా [illegible] ఇతి — విపరీతమేతత్ — ప్రథమం హి సూత్రం ద్వితీయస్మిన్నేవ సమయవిశేష తః స్ఫోరసం. తత్ర హి సూత్రే మనశ్చక్షుషోర్యస్యాం నితరాంబన్ధః సాక న్యావివాహ్యేతి బోధ్యతే. తత్ర చక్షుర్నిబన్ధః సుతరాం యద్యపి రూపాది దర్శనమాత్రేణ సంభవేత్. మనోనిబన్ధస్తు తరాంనసహవాసన సహశ

యజ్ఞాది కలాపమంతరా సంభవేదితి సర్వానుభవసిద్ధమిదం. తత్రైవం సత్యుభయనిబంధనమపినియతం స్యాత్తయన్నాపస్తంబాచార్యైర్హి ద్వితీయసమయపక్షపాతేతి కల్పనైవసాధీయసీ. ఏతేనద్వితీయ సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతంభవతి. వివాహాదిసత్రయంహి సంగమోవిషిద్ధ్యమానో వివాహాతః పూర్వంసంగమంనిష్ఫలత్వం ప్రకాశయతీతి ద్వితీయసమయకల్పనా యామేవసంగచ్ఛతే. ఏవం గర్భాత్రసమావేశనమపీత్యాదిష్వపియమేవోహనీయం. సుప్రజాస్త్వమితిహి మంత్రలింగం సుతరాంద్వితీయసమయపక్షలింగం. సంజాతగర్భాయామేవ యువతిముద్దిశ్య సుప్రజాస్త్వం ప్రార్థ్యతేలోకే. నత్వసంస్పృష్టమైథునాయామపీతి ద్వితీయసమయకల్పనార్థమేవ కృతోపన్యాసతి తమితి పర్యనుయుక్తాస్మహే. ఏవంచ యత్కించిద్వర్ణస్వారస్యం మనసినిధాయస్వాశయ ప్రసిద్ధశాస్త్రాణామన్య థానయనే మహాదేవానర్థజాతం లోకస్యాభవేదితి లోకోపకారార్థం ప్రవృత్తైః లోకాపకార ఏవకృతః స్యాదితి, వినాయకం ప్రకుర్వాణోరచయామాసవానరమితి, వచనగోచరతాపత్తిరితి,సాధుజనక్షుణ్ణ మార్గేణైవ ధర్మశాస్త్రార్థవిచారః కరణీయఇతి తథావివాహే నవోన్నత్తర వివాహశాస్త్రీయతా సిద్ధిరితి గర్భోన్నత్తరవివాహ ధర్మతావాదోసంభవమత్తిక ఏవ. బాల్యవైధవ్యాకేతుయా యువతివైధవ్యమేవ మహతే ఒనర్థాయ భవతీత్యత్రచ లోకస్యైవప్రమాణమితి విస్తరభయాదుపరమ్యతే. ఏవఞ్చసమయాన్తరాకల్పనేనీ పూర్వోక్తనసమయానుపాలనమేవ లోకోపకారాయభవతీతి తత్రైవసర్వపృచ్ఛికసర్వస్వకృతి తద్వ్యమితి వద్యత్తి.

తత్రకేచిద్వృశంసమతం యుక్తమతి విమృశ్యన్తే యద్యపిపండితవర్యై

ర్గణపతి శాస్త్రిభిరేతద్విషయమధికృత్య కశ్చనగ్రంథో విరచయ్య ప్రకాశ్యనిరమాయి. యద్యపిచ తాదృశైః శ్రీనివాసశాస్త్రిభిః తదుపరి కశ్చన గ్రంథో వివాహకాలవిమర్శాఖ్యోఽగ్రథి. ప్రథమగ్రంథకృతాన్తు రజోదర్శనతః పూర్వమేవ బ్రాహ్మణస్త్రీణాం వివాహ ఇత్యాశయః. ఉత్తరగ్రన్థకృతాన్తు రజోదర్శనానన్తరమపి నాసాం వివాహోఽయుక్త ఇత్యాపధర్మశాస్త్రేభ్య ఉవగమాదిత్యాశయః. తథాఽపి గ్రంథద్వయోక్త విషయే కోవా విషయః శాస్త్రసంమత ఇతి విచారణీయ మితి కేషాం నాన్తే వాసినామభ్యర్థనామనుసృత్య అస్వతంత్రప్రజ్ఞా అపరినిష్ఠితాశ్చ వయమపి కమపి గ్రంథం నిర్మాతుం ప్రవర్తామహే.

తత్రాదౌ వివాహపదార్థం నిరూపయామః. వివాహో నామ విజాతీయసంస్కారప్రయోజకం గ్రహణం. గ్రహణం చ స్వామిత్వమితి స్వత్వాస్పదీభూతతయా జ్ఞానం. స్వత్వం చ ప్రతిగ్రహాదిజన్యం విశిష్టం. సంస్కారశ్చ పాణిగ్రహణపూర్వకమన్త్రావధి సప్తపదీగమనసహితమన్త్రమంత్రసముదాయకరణకక్రియాకలాపజన్యాదృష్టవిశేషః. తథాచోక్తవిధసంస్కారప్రయోజకప్రతిగ్రహజన్యస్వత్వాస్పదీభూతతయా జ్ఞానమేవ వివాహపదార్థః. ఏతాదృశే చ వివాహే సమావేశనం నామాఙ్గం నకైపి శాస్త్రైర్నోదితం. శేషం సమావేశనే జపేదిత్యాపస్తంబసూత్రంతు-తత్సమావేశనే వివాహోత్తరకాలికమన్త్రం విదధాతి. ఏవం చ చతుర్థీదినే సమావేశనవిధానాన్యథానుపపత్త్యా రజోనన్తరవివాహధర్మతా సిద్ధిరితి కేచిద్వర్ణయన్తి. ఇమమేవ పక్షం వయోనిర్ణయకారా అప్యనువర్తన్తే.

అన్యేతు పాణిగ్రహణమన్త్రావధి సమావేశనమన్త్రాన్తమన్త్రైః

సముదాయకరణక్రియాకలాపజన్యాదృష్టవిశేష ఏవవివాహపదార్థః. ఋతుసమావేశనాదర్వాక్తనం వివాహచతుర్థదినేఽనుష్ఠేయంసమావేశనాన్తర మపివిద్యతే. అన్యథానుపపత్త్యా రజోదర్శనానన్తరవివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధాన్తయన్తి. ఇమమేవ పక్షంవివాహకాలవిమర్శకారా ఆహుః.

ఏతేషామప్యపి సమావేశసమన్త్రితమన్త్రసముదాయకరణక్రియాకలాప జన్యాదృష్టవిశేష ఏవవివాహః. యద్యపిచ ఋతుసమావేశనాత్పూర్వం వధూవరయోః పరస్పరమిథునీభావలక్షణం శాస్త్రేణచోద్యతే; తథాఽపి తాదృశ సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యా రజోనన్తరవివాహః పర్యవస్యతి. తత్రచయుక్తిముపరిష్టాదుపపాదయిష్యామ ఇతి ప్రతిపాదయన్తి.

తేషామత్రైకం వాక్యంయుక్తమితివిచారణాయాం స తావత్ ప్రథమోపక్రాన్తపక్షః సమీచీనః. వయోనిర్ణయశాస్త్రాణ్యేవంవదన్తి. నహిశ్రౌతగృహ్యేచతుర్థదినే ఉపిసమావేశనమనుష్ఠేయతయావిధీయతే. ఆపస్తంబబౌధాయనాదిభిస్తు యద్యపి శేషసమావేశనే జపేదితిసూత్రేణ చతుర్థదినే తద్విధేయత్వంప్రతీయతే; తథాపి తాదృశసూత్రస్య క్రమవిశిష్టమన్త్రజపవిధాన ఏవ తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయంనతు సమావేశనవిధానే; తస్యనిమిత్తత్వేనాత్రనిర్దేశాత్. నహినిమిత్తానామపి చంద్రోపరాగాదీనాం ఉపరాగేస్నాయాదితి విధివిషయత్వం కస్యాపిసమ్మతం. సమావేశ్యేతి ముక్తకంఠమేవ తి! సోఽపి శ్వేతిపత్యూత్రయితవ్యా సమావేశనేజపేదిత్యేవంరూపేణ సూత్రేయుగ్రామాచార్యాణాముక్త తాత్పర్యకల్పనస్యైవస్వారసత్వాత్. దృశ్యతేహిప్రాయేణ సప్తమ్యన్తపదోపాత్తానాం నిమి

త్తత్వేనాన్వయ ఉపరాగస్నానాదిత్యాదిస్థలే. తత్సామాన్యాదత్రాపి సమావేశనఇతి సప్తమ్యన్తపదోపాత్తస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్ణనమేవయుక్తం. నిమిత్తత్వేనోపాత్తస్యచ సమావేశనస్య స్వరూపంకిమితిచేత్. సమావేశనపదస్య బహుజనసంమేళనఏవ శక్తత్వాద్బహుజనసంమేళనమేవనిమిత్తత్వేనప్రతీయతే. తథాపిసుదర్శనాచార్యభాష్యపర్యాలోచనయా ఋతుసమావేశనమేవతదితిబ్రూమః. ఇత్థంహితదీయాభిప్రాయః. అత్రసమావేశన పదేన వధూవరయోః పరస్పరమిథునభావనిమిత్తసహశయనమేవవివక్ష్యతే "రజఃప్రాదుర్భావాత్స్నాతాయా ఋతుసమావేశనే ఉత్తరాభిరభిమన్త్రయతే,, ఇత్యనంతరతృతీయసూత్రే ఋతుశబ్దేనసాకం సమావేశనపదంప్రయుఞ్జానానామాచార్యాణాం సూత్రద్వయగతసమావేశన పదయోరుభయోరప్యేకార్థతా కల్పనస్యైవయుక్తత్వాత్. ఏవఞ్చపూర్వత్ర కేవలసమావేశన పదప్రయోగేఽపి ఏతస్యార్థాంతరపరత్వాపత్త్యా ఉక్తవిధార్థసిద్ధిర్నస్యాదిత్యుత్తరసూత్రే ఋతుసమావేశనే ఇతిఋతుశబ్దోఽపిప్రయుజ్యతే. అయఞ్చసమావేశనం నామవధ్వాసహమైథునార్థం శయనం ఉత్తరత్ర ఋతుసమావేశన ఇతి ఋతులిఙ్గాత్ ఇతివాక్యబలేనలభ్యతే. ఇదంహివాక్యం సమావేశనపదార్థనిర్ణయద్వారా తత్స్వరూపనిరూపణార్థమేవ ప్రవృత్తం. యదిసమావేశనపదస్య వ్యవాయార్థకత్వంలోకతః సిద్ధంతర్హ్యనంతర తృతీయసూత్రేపి కేవలసమావేశనపదమేవాచార్యాః ప్రయుఞ్జీరన్॥నైతదస్తి॥ ఏవఞ్చతాదృశం సమావేశనంనిమిత్తీకృత్య శేషంసమావేశనే జపేదితిసూత్రేమంత్రజపోవిధీయతఇత్యేవాపస్తంబాచార్యాణామాశయః. ఏవఞ్చ చతుర్థదినే సమావేశనవిధానంకుత్రాపి నోపలభ్యతఇతి తదన్యథానుపపత్త్యా ఋతుమతీవివాహసాధనం నయుక్తమితి॥

2.

అన్యేతుశేషం సమావేశనేజపేదితి సూత్రయతామాప స్తంబాచార్యాణాం సమావేశనవిధానేపి తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయమేవ. సమావేశనస్యహి నైఘస్య నిమిత్తత్వేనోపాదానం నయుక్తం. సహివిధివిషయాణాంకుత్రాపి నిమిత్తత్వేనాదరణందృశ్యతే. అనిష్టానామేవ తూపరాగాదీనాం నిమిత్తత్వేనాన్వయః. నత్విష్టానామపీతి సమావేశనస్యేష్టితస్య నిమిత్తత్వేనాన్వయవర్ణనం నసంభవతి. ఎతెనరాగప్రాప్తస్వతస్త్రిసమావేశనమపి ననిమిత్తత్వేనాన్వేతీతి సూచితం. యదిహిశబ్దక్రమాదర్థక్రమోబలీయానితిన్యాయేన రజఃప్రాదుర్భావాత్సాతామృతుసమావెశనె ఉత్తరాభిరభిమంత్రయతీతి సమనంతరతృతీయసూత్రార్థఎవప్రథమతోవక్తవ్యఇతి తత్సూత్రవిహితం సమావేశనమనూద్యైవానేనక్రమమంత్రజపయోః విధానమిత్యుపపాద్యేత తదాపిప్రాప్తకర్మోద్దేశేనానేక విధానెవాక్యభేదఇతి యదాగ్నేయోష్టాకపాలో మావాస్యాయాం పౌర్ణమాస్యాఞ్చాచ్యుతో భవతీతివాక్యస్యేవ విశిష్టవిధిపరత్వమేవాంగీకరణీయమితిక్రమ మంత్రజపసమావేశనానాం సర్వేషాంవిధిరిత్యేవభవతి. ఎవఞ్చసమావేశనవిధానేఽపి శేషం సమావేశనెజపేదితి సూత్రతాత్పర్యం సిద్ధంభవతి.

యదపిచోక్తం—సమావేశనపదస్య బహుజనసంమేళనమాత్రశక్తికస్యోక్తసూత్రేవ్యవాయపరత్వ వ్యవస్థాపక సుదర్శనాచార్యాశయువిరోధప్రసఙ్గః॥ తద్వారణార్థంచ సమావేశన పదయోరుభయోరపి రజోనంతర గర్భధారణోపయోగి పరస్పర మిథున భావ నిమిత్త సహశయన పరత్వమేవాంగీకరణీయం॥ తాదృశంచసమావేశనం వివాహాఙ్గంనభవత్యేవేతి; తదప్యా పాతరమణీయం॥ కేవలసమావేశ నాదిపదా

నామపివ్యవాయ పరత్వేనతత్రతత్రనిర్దేశాత్॥ తథాచగౌతమః॥—షోడ
శర్తునిశాః స్త్రీణాం తస్మిన్యుగ్మాసుసంవిశేత్ ॥ ఇతి ॥ తత్రయది కే
వల సంవేశనాది పదానాం వ్యవాయార్థకత్వం నలోకసిద్ధమితిస్యాత్తదో
క్తస్మృతిషుప్రయుక్తానాం సంవేశనాదిపదానాం కథమర్థ నిర్ణయః సం
భవిష్యతీతి భవంతఏవ వివేచయంతు! ఏవంచసుదర్శనాచార్యా అపిన స
మావేశన పదార్థ నిర్ణయార్థం ప్రవృత్తాః కింతుఋతు సమావేశనాద్వి
వాహాంగం సమావేశనం భిన్నరూపమితి ప్రతిపాదయితుం॥ ఇదంహితస్య
వాక్యం ॥ మూ ॥ సమావేశనంనామవధ్వా సహమైథునార్థం సహాశ
యనమితి ॥ వ్యా ॥ ఋతావపిమైథునార్థశయనం భార్యయాసాకమేవర్తు
కాల ఏవయుక్తం ॥ నతుఅన్యయాన్యకాలే ॥ స్వదారనిరతస్సదా ఇ
త్యాదివచనైః పరిసంఖ్యావిధయా స్వదారే తరోపగమనాదినిషేధాత్॥
తథాపి కిమివవచనం నకుర్యాన్నాస్తి వచనస్యాతిభారః ఇతిన్యాయేన వ
ధ్వాసహాపిచతుర్థదినే సమావేశనస్య విహితత్వాత్తద్దినమాత్రే తదను
ష్ఠానమపి యుక్తమేవ ॥ ఏవఞ్చాత్ర భార్యయాసాకం సమావేశ నమృ
తుకాలికం నవివక్షితమేవ ॥ ఉత్తరత్రతస్య విధాస్యమానత్వాత్॥ ఇతి॥
అయమాశయః—చతుర్థీకర్మసమాప్త్యనంతరమేవ భార్యాత్వసంపత్తి
రితి పారస్కర హరిహరభాష్యే ఉక్తత్వాత్తతః పూర్వం భార్యాత్వ
మేవనాస్తి ॥ ఏవమృతుకాల ఏవ సమావేశనస్య విహితత్వా దృతుకా
లికత్వ మపినాస్తీతికథం వ్యవాయార్థకశయనం కన్యయాసాకం వివాహ
చతుర్థ దినేప్రయుక్త మిత్యాశంకాయాం వివాహాంగ సమావేశనమా
త్రవిషయే వచనాద్భార్యాత్వసిద్ధితః పూర్వమపితత్సిద్ధ్యర్థం వ్యవాయా
ర్థ సహాశయనం యుక్తమేవేతి కేచిద్వర్ణయన్తి ॥

ఏతేషాంచ మతేయద్యపి ఋతుసమావేశనాదతిరిక్త మేవ వివాహాంగం సమావేశనమితి సిధ్యతి; తథాపిరాగప్రాప్తం సమావేశన మాశ్రిత్యేతి సుదర్శనాచార్య భాష్యవిరోధః పరంప్రతీయతే॥ నైకసమావేశనస్యా రాగప్రాప్తత్వవర్ణనాదితి భవతిశఙ్కా॥ సాచైవంపరిహరణీయా॥ రాగప్రాప్తంసమావేశనమితిహివదన్తః సుదర్శనాచార్యాః నాస్య సమావేశనస్యా వైధత్వమభిప్రయంతి॥ లోకతః పూర్వప్రవృత్తవిధి విషయస్యాపి సమావేశనస్యరాగతః ప్రాప్తియోగ్యత్వ మపివిద్యత ఏవేతి బోధనఏవ॥ రాగతఃప్రాప్తానామప్య వహననాదీనాం వీక్షివిషయత్వ దర్శనాత్॥ ఏవఞ్చ అవహననాది విషయే విధిప్రవృత్తేః ప్రయోజనం యథానియమః ఏవమత్రాపి సమావేశనం కర్తవ్యమేవేతి ... ఎవ విధిప్రవృత్తేః ప్రయోజనం॥ సమావేశనంచతుర్థాపరరా... యమేనైవభవతీతి అనాకులావచనస్యాప్యేవం సత్యుపపత్తిరితి॥

తత్తునయుక్తం రాగలోపేతు సమావేశనం లుప్యతఏవేతిసుదర్శనభాష్యంహి విధిప్రవృత్తిప్రయోజనం నియమంప్రతిషేధతి. అనాకులాయామపినియమ ... పాఠోదృశ్యతే. ఇతిరాగప్రాప్తంసమావేశనమాశ్రిత్యేతి వర్ణయతాంసుదర్శనాచార్యాణామాశయ విరుద్ధమేవతేషాంమతమితి. సుదర్శనాశయోహీత్థం. రాగప్రాప్తమేవ సమావేశనమాశ్రయత్వేనాభిప్రేతం. తచ్చ ద్రుమతీవివాహాలిఙ్గం. ఋతుసవేశనాతి...క్తంచేతి॥కన్యాయామపిరాగ ప్రాప్తసమావేశనం॥ సంభవతీతితునభ్రమితవ్యం. అనిషిద్ధం సమావేశనమేవ ఖలుశాస్త్రేణాశ్రయత్వేనామ్నాయతే. నతునిషిద్ధమపి. నాజాతలోమ్న్యాసహ సంవిశేతేత్యాదివచనై

హ్యన్నృతుమతీ సంగమో విశిష్య నిషిద్ధః. ఏవఞ్చ ఋతుమతీసంగమ ఏవా
త్ర గృహీతవ్యః. పతిత్వం సప్తమే పదే. ఇతిహి సప్తపదీమాత్రేణ పతిత్వ
పత్నీత్వయోః సిద్ధిప్రతిపాదనేన భార్యోపగమనస్యానిషిద్ధస్య ప్రసంగా
దితి రజోనంతర వివాహలిఙ్గమేవ తదితి. యావతా చ రాగప్రాప్తమేవా
త్ర సమావేశనం వివక్షితం తావతా ఋతుసమావేశనాద్భిన్నరూపమితి
వాచ్యస్తత్ప్రాయమేవ । రజోనన్తర సమావేశనస్య నిత్యత్వేన విధిచోది
తత్వేన రాగతః ప్రాప్తత్వాభావాదితి. శబ్దైక్యమాత్ర నిబంధనప్రత్యభి
జ్ఞానేన తు కర్మస్వరూపైక్యం న ఘటతే. అగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యే
ఉపసద్భిశ్చరిత్వా మాస మగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యే చైకస్మి
న్నగ్నిహోత్రశబ్దస్య శ్రవణేపి కర్మస్వరూపభేద ఏవేతి ప్రకరణాన్తరా
ధికరణే పూర్వతన్త్రే నిరూపితత్వాత్. ఏవఞ్చాత్ర యథాఽనుపాదేయ
గుణవిశిష్టానుపస్థితిరూపప్రకరణాన్తరాత్కర్మభేదః ఏవమత్రాపి కర్మ
భేదస్యైవ ప్రాప్తేః—వస్తుతస్తు ఏకత్ర కేవల సమావేశనపదం అన్యత్ర ఋ
తు శబ్దఘటిత సమావేశన పదమితి నామభేద ఏవ విద్యత ఇతి శబ్దైక్యనిబ
న్ధనప్రత్యభిజ్ఞానమ[illegible] ॥ నామైకదేశే నామగ్రహణం ఇతి తు న్యా
యః ॥ ఏకప్రకరణకత్వాది తాత్పర్యగ్రాహక ప్రమాణసత్త్వ ఏవ ॥ య
థా జ్యోతిష్టోమప్రకరణగతే వసన్తే వసన్తే జ్యోతిషా యజేతేతి వాక్యే
జ్యోతిశ్శబ్దేన జ్యోతిష్టోమస్య గ్రహణం ॥ అత్ర తు సమానప్రకరణకత్వాద్య
భావాన్న తాదృశన్యాయప్రసర ఇతి శబ్దాంతరాధికరణేనాపి కర్మభేదః ॥
యుక్తం చైతత్ ॥ యథాహి తప్తే పయసి దధ్యానయతి సా వైశ్వదేవ్యా
మిక్షేతి వాక్యవిహితామిక్షాయాగ ఏవ తదనంతరం శ్రూయమాణేన వా
జిభ్యో వాజినమితి వాక్యేన వాజినం విధీయతాం ॥ వాజమన్నమేషామితి వ్యు

త్పత్త్యపేక్షాదేవ పరత్వస్య యథాకథంచిదుపపాదన సంభవాత్. ఇత్యాశ
జోఽన్యుత్పత్తిశిష్టగుణావరోధే గుణాంతరవిధానాసంభవాద్వాజిభ్యో వాజి
నమితి వాక్యం క్రియాంతరపరమేవేతి పూర్వతన్త్రే నిరూపితం. ఏవం విష్ణు
ర్యోనిం కల్పయతు. ఇత్యాద్యుత్పత్తి శిష్టగుణావరోధే ఆరోహోరు
మితిమన్త్రాన్తరవిధానా సంభవాత్క్రియాంతర పరత్వోపపాదనమేవయు
క్తం. యథాచమన్త్రాణా ముత్పత్త్యన్వయాయోగ్యత్వేపి తాదృశన్యాయ
ప్రసరస్తథాన్యత్రవిస్తరః. అతఏవమంత్రప్రశ్నభాష్యే ఆరోహోరుమి
తిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరే సమావేశనే జప్యమంత్రమాహ. ఇతి. విష్ణు
ర్యోనింకల్పయతు ఇతిమంత్రవ్యాఖ్యానావసరేచ ఋతుసమావేశనేజప్య
మంత్రమాహ. ఇతిచావతారయామాసుర్భాష్యకారా ఇతిచతుర్థీకర్మ
సమావేశన మపిశాస్త్రసంమతమేవ. యావతాచవివాహాంగం సమావేశ
నాంతరమపి శాస్త్రసంమతమేవతావతాతదన్యథానుపపత్తి ప్రమాణేన
రజోనంతర వివాహోపి సిద్ధఏవభవతి. యద్యపివైధసమావేశన మదృ
ష్టార్థం కన్యాయామపిభవతి కృష్ణలాధిశ్రపణవత్తథాపి సమావేశనస్య
రాగప్రాప్తత్వ వర్ణనాద్రాగస్యచ ప్రౌఢాయామేవ సంభవాత్ప్రౌఢా
వివాహసిద్ధిరప్రత్యూహైవ. యేషాంతుపునర్వయో నిర్ణయకారాణాంవి
వాహాంగసమావేశనాంతరాసంభవః ॥ తేషాంమతే ఆరోహోరు మితి
మంత్రోవివాహాంగమితి నసిధ్యేత్ ॥ ఇష్టాపత్తౌ చాధికారాఖ్య ప్రకరణ
విరోధః॥—యదప్యుక్తం వయోనిర్ణయకారైః—ఋతుసమావేశనాశ్రితమ
న్త్రస్య వివాహాంగత్వంనానుపపన్నం॥ ప్రాయత్యార్థంక్రియమాణమేవాచ
మనమాశ్రిత్యతదీయాస్వప్నుప్రాణోపాసనాంగతయాప్రాణవాసస్త్వాదిఋ

ద్విధానానుసారేణ కర్మాగ్నిధ్రాశ్రయేణ స్వతంత్రతయా బహువిధోపాసనా విధ్యనుసారేణ చాత్రాపి సమావేశనాశ్రయేణ వివాహాంగమంత్ర జపవిధానే న దోషాత్ ॥ కాలాంతర భావిన్యపి సమావేశనే కరిష్యమాణస్య మంత్రజపస్యేదానీన్తన వివాహాంగత్వ మప్యేవమేవ నానుపపన్నం కాలాంతరేఽనుష్ఠీయమానస్య బృహస్పతిసవస్య కాలాన్తరానుష్ఠిత వాజపేయాంగత్వమివ. అయమర్థః॥ వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేతే తి వాక్యబలేన లభ్యతే ॥ సూత్రకారా ఆచార్యా అపి వివాహకర్మార్థం క్రమజపయోర్విధానమితి బ్రువాణాః కరిష్యమాణ సమావేశనాశ్రయేణైవ మంత్ర జపవిధాన మభిప్రయంతి ॥ అన్యథా మంత్ర జపసమావేశనానాం విధిరిత్యేవ బ్రూయుః ఇతి॥ ఏవఞ్చ సమావేశనాంతరానం గీకారేపి వివాహాంగత్వం నానుపపన్నమేవేతి ॥

నచైతదుక్త మివ—ప్రాణోపాసనాంగతయాఽపి సామాన్యవచనేనాచమనస్య ప్రాప్తస్యానువాదేన విధీయ మానస్య ప్రాణవాసస్త్వ బుద్ధి విధాన వదృతు సమావేశనానువాదేన మంత్ర జపవిధానాసంభవస్య పూర్వముపపాదితత్వేన కార్యాఖ్యానాదపూర్వమితి న్యాయోన ప్రసరతి ॥ ఏవం కర్మాగ్నిధ్రాశ్రయణేన స్వతంత్రతయా విధీయమానోపాసనానామివ సమావేశనాశ్రిత మంత్రజపస్య స్వతంత్ర ఫలార్థత్వాభావాత్తాదృశన్యాయోఽపి నావసరం లభతే॥—కిఞ్చాత్రాశ్రయశబ్ద ప్రయోగః ॥ యత్రశ్రుతి బోధిత స్వస్వరూప సంపత్తిః తత్సంబంధేనైవ భవతి ॥ —యథాదధికరణత్వం హోమసంబంధానైవ ॥ యథా బధికరణక ప్రాణవాసస్త్వ బుద్ధిరప్ సంబంధానైవ ॥ అత్రచమంత్రజపస్వరూపసిద్ధిః నసమావేశన సంబంధానైవేతి నైవమా

త్ సమావేశనమాత్రేత్యేతి వచనస్య సమావేశన కాలికత్వబోధన ఏ
వతాత్పర్యం ॥ ఏవఞ్చ సమావేశన కాలికమంత్ర జప ఇవ సన్దంశన్యాయేన
సమావేశనమపి వివాహాంగ మిత్యేవాంగీకరణీయమితి వివాహప్రయోగ
మధ్యపాతిత్వేనై వ్యాపప్తిర్వర్ణనీయా॥ రాగప్రాప్తం సమావేశన మా
శ్రిత్య వివాహకర్మార్థం క్రమజపయోర్విధానమితి సుదర్శనాచార్య భా
ష్యమప్యేవం సత్యేవోప పద్యతే ॥ ప్రజాపతేతన్వం ॥ ఇత్యాదిమంత్రత్ర
యానంతరం బహుషుమన్త్రేష్వామ్నాయ మానేష్వపి శేషమితి సూ.శ
త్రేణ ఆరోహోరుమితి మంత్రమాత్రస్య గ్రహణమపి తన్మంత్రజపో వి
వాహప్రయోగాన్తః పాతీతి జ్ఞాపయతీతి చతుర్థదిన సమావేశనాచరణ
మప్యావశ్యకమేవేతి మంతవ్యం ॥ ఏవంచ వైధస్య సమావేశనాశ్రయేణ
వివాహాంగత్వ నిర్వాహః సమావేశనాన్తరస్య వివాహానంతర్గతత్వ
నిర్వాహశ్చ నవయోనిర్ణయకారాణాం నేత్స్యతి ॥ ఏవంచాపస్తంబాచా
ర్యాణాం తద్భాష్యకారాణాఞ్చ సమావేశనాంతర విధాన ఏవ తాత్ప
ర్యమితి తత్సూత్ర టీకాది పర్యాలోచనేనసిద్ధ్యతి॥ వయోనిర్ణయకారా
ణాంతు బౌధాయనీయ సమావేశనానువాద శఙ్కాతత్పరిహారాది క
ష్ఛస్థానఏవ ॥ యతోऽహ్యాపస్తంబాచార్యాణామేవతత్రాభిప్రాయం
న్యరూపయామ ॥ యదపి తైరేవోక్తం ॥ — వివాహ్యాయావధ్వా బా
లికాత్వేన రాగహేతోర్దృష్టార్థస్య వ్యవాయకర్మణస్తత్రా సంభవ
ఇతి॥ తదపిన రమణీయం ॥ వివాహ్యాయా బాలికాత్వమేవేత్యేతావతాऽస్య
నిర్ణయాత్ ॥ ఉక్త సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యైవ రజోऽనంతర వివా
హస్యాపి సాధనాత్ ॥ బాలికావివాహేతు సమావేశరూపాఙ్గ లోపేపి
న వైగుణ్యం ॥ వివాహస్యనిత్యకర్మత్వేన నిత్యకర్మస్వంగ విశేషలోపేపి
సాద్గుణ్యసంభవస్య పూర్వమీమాంసాయాముపపాదితత్వేనసదోషాత్॥

నహ్యాస్మాదృశా ఇవ మహర్షయోపి సర్వజ్ఞా అనర్థకాన్య సంగతానిచ వాక్యాని ప్రయుంజీరన్ ॥ ఏవఞ్చార్థాపత్తి ప్రమాణమపి సుస్థితమత్ర ప్రవర్తతే ॥ ఋతుమతీవినా హ్యూనశాస్త్రీయ ఇతితు వచనమసంగతమేవ॥ సమావేశన శబ్దార్థ విచారణాయామప్యయమర్థః స్ఫుటీభవతి ॥ నచసమావేశనపదస్య బహుజన సంమేళనమాత్రశక్తికత్వాత్కథం తదనుసారేణ రజోనన్తర వివాహ సిద్ధిరితి శంకనీయం ॥ పూర్వోక్తరీత్యా గౌతమాదిస్మృతి పర్యాలోచన యాసంవిశేది త్యాదిపదానాం పరస్పరమిథున భావలక్షణ వ్యవాయపరత్వనిర్ణయేన తస్యచ ప్రౌఢాయామేవసంభవాత్ప్రౌఢావివాహసిద్ధే రప్రత్యూహత్వాత్ ॥ సమావేశన మన్త్ర పర్యాలోచనాయామపి స్ఫుటంప్రతీయతే ॥ తేనహిమన్త్రైర్గో ర్వాగ్రోహణాలిఙ్గనాదివ్యవాయవ్యాపారా ఏవ ప్రకాశ్యన్తే ॥ మన్త్రాణాఞ్చ ప్రయోగ సమవేతార్థస్మారకత్వేనైవ ప్రామాణ్యమితిచ మన్త్రాధికరణే పూర్వతన్త్రే నిర్ణీతంతత్ర యది మన్త్రప్రతిపాదితార్థస్య ప్రయోగస్యచ సంబంధోనస్యాత్ ॥ తదాతాదృశమన్త్రాణామన్యత్రోత్కర్షఏవస్యాత్ ॥ పూషానుమన్త్రణమన్త్రాణామివ పూషదేవతాకేకర్మణి॥ సచమన్త్రో దర్శపూర్ణమాసాధికారగతః తత్ప్రయోగసమవేతార్థ్యాదిదేవతాప్రకాశనాసమర్థః సన్పూషదేవతాకే క్రియాన్తరే ఉత్కృష్యత ఇతి పూర్వతన్త్రేనిరూపితం ॥ ఏవఞ్చ సమావేశనమన్త్రస్యాన్యత్రో[illegible]స్యాత్॥ ఏవఞ్చవ్యవాయ ప్రకాశకత్వమవశ్యమంగీకరణీయమే[illegible]గ్నే ఇత్యాదిమన్త్రాణామపి బుధోపాసనావాపనియుక్తానాం [illegible]బుధగేవతాప్రకాశకత్వమంగీకృతమేవేతినకుత్రాపి మన్త్రా[illegible]మాన పదార్థైనసాకమసంబద్ధఇతి మంత్రార్థపర్యాలోచనానుసారేణ సమావేశనపదార్థోవ్యవాయఏవేతినిశ్చినుమః॥ఏవఞ్చతదన్యథానుపపత్త్యా

రజోన్తరవివాహాభావాపేక్షా స్త్రీయఏవేతి సిద్ధ్యతీతి తదశాస్త్రీయతాపా దోఽసంగత్యేవేతి వర్ణయన్తి ॥ వివాహకాలవిమర్శకారాణామపి పర్య వసితార్థ ఇయమేవేతిమన్యామహే.

పరేతు యద్యపి సమావేశనాన్తరం వివాహాఙ్గమాపస్తంబాచా ర్యాణాం సుదర్శనాచార్యాణాఞ్చ సం[illegible]పిత దన్యథానుపపత్త్యా రజోన్తరవివాహ సాధనం పరంన [illegible]థాహి — సమావె శనమపి వివాహాఙ్గమితి వదతాము [illegible] నియతమేవ తదనుష్ఠానమావశ్యకమిత్యే వాభిప్రాయో వర్ణనీయః॥ నహ్యంగాననుష్ఠా నేఽంగిఫలలాభః సంభవతి॥ అన్యథా [illegible]ంగానామప్య ననుష్ఠానప్రసం గాత్॥ ఏవంచేదపి గోభిలగృహ్యే కేచిచ్చతుర్థదినే సమావేశనమి చ్ఛన్తి ఇతి కేచిత్పదప్రయోగాత్సమావేశన తదభావయోరుభయోర పిగ్రహణాగ్రహణయోరివవికల్ప ఏవపర్యవసానాద్వైకల్పికేషుచ యథాకామమేవానుష్ఠానస్య శాస్త్రసిద్ధత్వాద్యదా రాగతః సమావేశన రూపం తదా తదాశ్రిత్యక్రమజప[illegible] మిత్యభిప్రాయేణైవ సుద ర్శనాచార్యారాగప్రాప్తసమావేశన[illegible]శ్రిత్యవివాహకర్మాఙ్గంక్రమజ పయోర్విధాన మితివర్ణయామాసుః॥ నియమోనసంభవతీత్యనాకలాదివచన నామవ్యయమేవాభిప్రాయః॥ నచేశఙ్కనీయం; — రాగప్రాప్తపదేన లౌకికః పూర్వాంశాస్త్రప్రవృత్త్యావిధివిషయః రాగప్రాప్తత్వయోగ్యం చసమావేశనమేవ వివక్షణీయం. తచ్చపూర్వోక్తరీత్యా రజోన్తరమేవ సంభవతీతి. పూర్వోత్తరవాక్యపర్యాలోచనయా రజోదర్శనతః పూర్వ మేవేదం సమావేశనం సుదర్శనాచార్యైః వివక్షితమితి స్పష్టమేవప్ర తీతేః. ఉత్తరత్రైతత్ స్పష్టీభవిష్యతి. నాపివా-అవైధమనిషిద్ధంచ సమా

వేశనమేవాత్ర వివక్షితమితి ప్రకారాన్తరానుసరణమపిసాధు. యద్యప్యస్మిన్పక్షే భోజనపర్యాయ వ్రతదృష్టాన్తైవిశేషతః స్వారస్యంతథాపి అవైధానిషిద్ధరూపస్య సమావేశనస్య వివాహాఙ్గత్వేన తస్యవివాహాఙ్గత్వసిద్ధాన్తాసాంగత్య ప్రసంగాన్న[illegible]త గ్రహణమితివిజ్ఞేయం. నహిభోజనపర్యాయవ్రతం రాగతః ప్రాప్తంప్రకృత్యఙ్గమితి కస్యాపిసంమతం. నచానఙ్గత్వమేవాస్త్వితి శఙ్కనీయం. నన్దంశన్యాయేన తదఙ్గత్వస్యసాధితత్వాత్. ఏవఞ్చవైధమేదం సమావేశనమిత్యేవాఙ్గీకరణీయం. వైధానామఙ్గజాతానాం ప్రధానఫలైనైవనైరాకాంక్ష్యాన్నస్వతన్త్రఫలాపేక్షేతిఇతరాఙ్గానీవ సమావేశనమపి స్త్రీసంస్కారకమిత్యేవాఙ్గీకరణీయం సచసంస్కారోఽదృష్ట[illegible] ఏవేతి సర్వైరపివాదిభిరభ్యుపగతమేవ. ఏవఞ్చసతి సమావే[illegible]సంస్కారః కిందృష్టద్వారైవభవతి ఉతాహోస్విద[illegible]యాందృష్టఫలద్వారైవ తాదృశఫలసిద్ధిరితి వివాహకాలవిముక్తా[illegible] మాశయఇతి తద్గ్రన్థపర్యాలోచనేనప్రతీయతే. ఉపపత్తిశ్చతే ఉక్తసమావేశనపదార్థాన్యథానుపపత్తిమేవాభిప్రయన్తీతి మన్యామహే. సమావేశనపదఞ్చపూర్వోక్తరీత్యా వ్యవాయకర్మైవ బోధయతి. తత్రయథా యూపమష్టాశ్రీకరోతీతివాక్యవిహితాష్టా[illegible] యూపశ్రౌదుంబరాదిఖండ సంపాదనేనైవసిద్ధిః తాదృశౌ[illegible]బరాది ఖండసంపాదనమేవావశ్యకమితి పూర్వ[illegible] స్త్రీవ్యక్తిసంపాదనేన సమావేశనస్వరూపసిద్ధిః తాదృ[illegible] స్త్రీవ్యక్తిసంపాదనమేవావశ్యకమితి సమావేశనవిధి[illegible]రతర[illegible]న్తరవివాహఏవ తాత్పర్యమితిగమ్యతే. సాక్షాదేవసంస్కారకత్వపక్షే తు కేవలం సమావేశనపదార్థఏవ పరిత్యక్తోభవతి. అపితుదృష్టద్వారకత్వ సంభవేదృష్టఫలద్వా[illegible]

వాదృష్టఫలకత్వమితి వ్రీహీనవహన్తీతి వాక్యవిచారావసరే పూర్వతంత్రే
ఉపపాదితత్వాత్తన్న్యాయభంగోఽపి సమాహృతో భవతి ॥ ఏవఞ్చ సమా
వేశనాన్యథానుపపత్త్యా రజోఽనంతర వివాహసాధనం యుక్తమేవేతి వక్ష్య
[illegible]యంతి ॥ [illegible] సాక్షాదేవ సమావేశ[illegible]మనుపజన
యతీతి ॥ [illegible]ఫలత్వాద్వా అదృష్టఫలం, యత్రతదృష్టఫలమపి
ప్రకృతప్రయో[illegible]కేత్ ॥ యథాఽవహననజన్యవైతుష్యం వినా
నపురోడాశ[illegible]ష్యమపి ప్రయోగోపయోగి భవతి ॥ అస్య
థా వ్రీహీణాం ప్రో[illegible]దృష్టద్వారైవ సంస్కారప్రయోజకత్వప
త్తేరిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ ఏవంచాత్రదృష్టఫలస్య ప్రయోగోపయోగిత్వా
భావే నోక్తన్యాయవిరోధో భవతి ॥ ఏవంచాదృష్టార్థమేవేదం సమావే
శనమిత్యేవాంగీకరణీయం ॥ నచసమావేశనపదస్య తృప్తివిశేషోత్పాదక
వ్యాపారవిశేషబోధకత్వాత్ప్రయోగానుపయోగ్యపి తృప్తివిశేషస్తద
[illegible]సంభవత్యేవ ॥ తథాచదృష్టార్థో వాభవతు అదృష్టార్థో వాభవతు
సర్వథాఽపి [illegible]యాదృశస్త్రీవ్యక్తిసంపాదనేన సమావేశనస్వరూపసిద్ధిః
తాదృశస్త్రీవ్యక్తిసంపాదనమేవావశ్యకమితి యువతివివాహసిద్ధిర
ప్రత్యూహైవేతి వాచ్యం ॥ యథాహి కృష్ణలం శ్రపయతీత్యత్ర శ్రపిధా
తోః [illegible]నుకూలవ్యాపారశక్తస్యాపి విక్లిత్తి బాధాదదృష్టార్థశ్ర
యణాది వ్యాపారవిశేషమాత్రబోధకత్వమితి పూర్వతంత్రే నిరూపితం ॥
తద్వదత్రాపి సమావేశనపదేనాదృష్టార్థవ్యాపారవిశేషమాత్రబోధనే
నదోషః ॥ యుక్తంచైతత్ — యథాహ్యుపసద్భిశ్చరిత్వా మాసమ
గ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యవిహితోఽగ్నిహోత్రహో
మోఽగ్నిహోత్రం జుహోతీతి వాక్యవిహితాదగ్నిహోత్రహో
మాద్భిన్నరూపోఽపి తత్ప్రయోగేనైవానుష్ఠీయతే ॥ నామాతిదేశేన

తద్ధర్మాణాం ప్రాప్తేః ॥ ఫలవిశేషేఽసంభవ ఏవ ॥ ఫలాతిదేశా సంభవాత్ ॥ ఏవంనామైక్యేఽపి ఋతుసమావేశన ధర్మమాత్రాతి దేశే న తద్ధర్మాణామేవప్రాప్తిః ॥ ఫలవిశేషేపరంభేద ఏవేత్యంగీకరణీయం ॥ ఏవఞ్చ తాదృశ సమావేశనస్యాష్టవర్షాది బాలికా వివాహేఽపి సంభావ్యమానతయా నరజోఽనంతరవివాహా సిద్ధిర్భవిష్యతి ॥ ఇదయంనిగలితార్థః ॥ యథాహి — [illegible] ఇత్యత్ర తత్ప్రకరణపఠితానాం సర్వేషామపివాజపేయశబ్దేన స్వాంగస్యఫలసంబన్ధో బోధ్యతే ॥ ఏవంపాణిగ్రహణసప్తపదీసమావేశనాదీనాం బహూనామేవక్రియాకలాపానాం సంస్కారరూపఫలసంబంధో బోధ్యతే । తత్రపాణిగ్రహణఫలం యథా స్త్రీసంస్కారః ఏవంసమావేశనఫలమపి స్త్రీసంస్కారఏవ ॥ సచకన్యాయామపిసంభవతీతి నతేనన్యథానుపపత్తిప్రమాణావసరః ॥ యదితుపాణిగ్రహణమేవవివాహః తదంగంతు సప్తపదీగమనాదికం తదాపి ద్రవ్యసంస్కారకర్మసుఫలశ్రుతిరర్థవాదః స్యాదితి న్యాయేనప్రయాజార్థ వాద ఇవఫలసమర్పకోన భవతీతి ప్రయాజాదీనామి వాదృష్టార్థత్వమేవ॥ నచ స్వతంత్రమేవ సమావేశనం వివాహాచ్చతుర్థదినే విధీయత ఇతివాచ్యం ॥ తస్యదృష్టార్థత్వాపత్తివైయర్థ్యాత్ ॥ అదృష్టార్థత్వే నప్రౌఢావివాహసిద్ధిరితి-ఘట్టకుట్యామేవప్రభాతం ॥ యత్తుకామసూత్రే సమావేశనపదం ఆభ్యంతరవ్యవాయ పరత్వేన వ్యవస్థాపితం తదపిఋతుసమావేశనాభిప్రాయేణైవ ॥ ననుతత్సదృశచతుర్థదినసమావేశనాభిప్రాయేణాఽపి!

కిఞ్చచతుర్థాహస్సంబన్ధిసమావేశనాన్యథానుపపత్త్యాకథం ప్రౌఢావివాహసిద్ధిరితి వివేచనీయం॥తత్రనతావత్ యథాస్రువేణావద్యతి స్వధితినావద్యతి ఇత్యాదిష్వివ స్రువకరణకావదానసమ్యోగ్యత్వం ఆజ్యస్యే

నైవం స్వస్థితికరణకాలేనదానయోగ్యత్వం మాంసాదేరేవేతిఅర్థసామర్థ్యాన్నిర్ణయః కృతః తథాత్రాపి వధ్వాసహవ్యవాయార్థం శయనాత్మకం సమావేశనమపి తద్యోగ్యామేవకాఙ్క్షన్ స్త్రియమాక్షిపతీతి ప్రకారేణ తదుపపాదనం సంభవతి ॥ ఆజ్యపురోడాశమాంసాదీనామి వాత్ర కన్యాయువత్యో రుభయోరపి వివాహసంస్కార్య త్వస్యైతావతాప్యసిద్ధత్వేననైషమ్యానుక్తన్యాయేన ప్రవర్తనాత్ ॥ ప్రమాణాంతర విచారణాయాఞ్చ కన్యావివాహ ఏవసాధీయానిత్యేవభవిష్యతీతిన తదనుసారేణయువతి వివాహసాధనం సంభవతీత్యుపరిష్టాద్విస్తరేణోపపాదయిష్యామః ॥ ఏవఞ్చాదృష్టార్థమేవేదం సమావేశనమితి తాదృశఫలస్య కన్యాయామపి సంభవాదర్థబాధాదపిసమావేశనబాధోనభవిష్యతి॥ ఏతేనకన్యావివాహే సమావేశనరూపాంగ వైగుణ్యేపిసంస్కారసిద్ధిర్భవిష్యత్యేవేత్యుక్తం తదపిపరాస్తం ॥ తథాహి—కింసమావేశనంప్రౌఢావివాహమాత్రాఙ్గమితి వివక్షితం ॥ ఉతవివాహ సామాన్యాఙ్గమితి ॥ నాద్యః ప్రమాణాభావాత్ ॥ సమావేశనవిధానానుపపత్తిరేవతు ప్రమాణంనభవతి నిరస్తత్వాత్ ॥ నద్వితీయః కన్యావివాహేనఙ్గత్వస్య భవతైవోపపాదితత్వేన పూర్వాపరవిరోధాత్ ॥ కిఞ్చనిత్యకర్మసుప్రధానకర్మవైగుణ్యేఽపి ఫలసిద్ధిరితి నకస్యాపిసంమతం ॥ సమావేశనంచ ప్రధానకర్మైవప్రయాజాదివదితి పూర్వమేవ నిరూపితం ॥ ఏవఞ్చసమావేశనరూపాఙ్గలోపే సంస్కారస్యైవలోపః స్యాదితికన్యావివాహ పక్షమపిశాస్త్రీయంమన్వానానాంభవతాంమతేకీదృశంవా సమావేశనమనుష్ఠాప్యేత ॥ కథంవా తాదృశస్యసమావేసనస్యాపి ఆపస్తంబాచార్యాది సంమతత్వముపపాద్యేత ॥ తత్రయాదృశయుక్త్యాస్మాకమర్థసాధికా తాదృశయుక్తిరేవాస్మాకమప్యర్థసాధికా ॥ యావతా సమావేశనముభయ

సాధారణమేవయుష్మాభిరుపపాద్యతేతావతా కథమన్యథాఽనుపపత్తి ప్రమాణావసర ఇతి భవన్త ఏవవిదాఙ్కుర్వన్తు ॥ యదితుఋతుసమావేశనాదతిరిక్తమేవ సమావేశనం శేషంసమావేశనేజపేదిత్యత్ర వివక్ష్యతేచేదపిసమావేశనం నవివాహాంగం ॥ యతోహిఋతుసమావేశనాదతిరిక్తం నిషేకాపరపర్యాయమపి సమావేశనం ఋతుసమావేశనతః పూర్వమనుష్ఠేయతయా స్మృతిజ్యోతిశ్శాస్త్రాదిపర్యాలోచనాయామవగమ్యతే ॥ తదేవసమావేశనమత్రవివక్షితమితి ॥ అయమాశయః ॥ నిషేకోహిపుణ్యదినేఽనుష్ఠేయతయాశాస్త్రేణచోద్యతే ॥ చతుర్థరాత్రసమావేశనమపి జైమిన్యాదిభిః పారస్కరహారిహారాదిభిశ్చ చతుర్థరాత్రేపఞ్చమాదిపుణ్యరాత్రేవాఽనుష్ఠేయతయాప్రతిపాదితం॥ ఏవఞ్చపుణ్యదినానుష్ఠేయత్వసామాన్యాత్ చతుర్థరాత్రసమావేశనమపినిషేకఏవేతి నిశ్చీయతే ॥ చతుర్థరాత్రత్వేన పుణ్యదినత్వన్తు సర్వేషామపి సమ్మతమితినదోష ఇతి కేషాంచిదభిప్రాయః పరిగృహ్యతే ॥ తదాఽపినష్టమతీవివాహసిద్ధిః ॥ శేషపదస్వారస్యభఙ్గః పరందుష్పరిహరః ॥ యథాచనిషేకపదేన బాహ్యసంయోగ ఏవ వివక్షితః తథాకామసూత్రాదావ్యక్తం॥

స్మరణంకీర్తనంకేళిః ప్రేక్షణంగుహ్యభాషణం ॥
సంకల్పోఽధ్యవసాయశ్చ క్రియానిర్వృత్తిరేవచ ॥
ఏతన్మైథునమష్టాంగం ప్రవదంతిమనీషిణః ॥

ఇతివచనప్రతిపాదితేషు బహునామంగానాం కన్యాయామపి సంభవాన్నకథంచిదపి సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యాయువతి వివాహసిద్ధిః. యదాతు -బ్రహ్మచర్యంనామగుప్తేన్ద్రియావికారః. ఇతియోగసూత్రానుసారేణ గుప్తేన్ద్రియావికారస్య బ్రహ్మచర్యపదార్థతయా కన్య

కాదిస్త్రీవ్యక్తిదర్శనమాత్రేణాపి క్వచిత్స్త్ర్యకాముకపర్యస్య గుప్తేంద్రి యవికారస్య సంభావ్యమానతయా సహశయనాదీనామపి కలాపానాం విద్యమానత్వేనితరాంతస్య సంభావ్యమానతయాచ ముఖ్యసమావేశనము పికన్యాయామపిసంభవేదేవ॥ అసంస్కృతాం పుష్పహీనాం కన్యకాం యోద్విజాధమః రన్తుమిచ్ఛతిపాపాత్మా సనికం యాతిదారుణం. ఇతివచ తాం మహార్యం దేమావార్యానామన్య త్రానుకూలత్వాదితివిభావ్యతే. తదాప్పృష్టార్థ సమావేశనాంగీకారేఽపి నయువతి వివాహసిద్ధిరితి మంత వ్యం ॥ వ్యవాయోపాయసత్త్వేస్త్రియ వికారఏవేతి తేనవివాదాస్పదం ॥ ఏతేన సమావేశనపదస్య స్పృష్టార్థవ్యాపారవిశేషశక్తత్వాత్స్పృష్టఫలస్య. చ ప్రాయామేవసంభవాత్సమావేశనం నామవధ్వాసహాస్పృష్టసహాశం శయనమితివదతాం సురర్శనాచార్యాణాం యువతివివాహ ఏవతాత్పర్య మితి శఙ్కాపిపరాహతా ॥ ఏవఞ్చ చతుర్థీసంబంధి సమావేశనాన్య థానుపపత్త్యా నయువతి వివాహసాధనం యుక్తమితి వర్ణయంతి ॥ తత్త్విదం — సమావేశనమన్త్రాంతే మన్త్రసముదాయవినియోగక్రియాక లాప ఏవవివాహపదార్థః ॥ సమావేశనంచ వివాహాంగమేవ ॥ నవాస్పృ ష్టార్థ వ్యాపార విశేషఏవ ॥ తదన్యథానుపపత్త్యాచన యువతి వివాహ సిద్ధిరితి చాపస్తంబీయ సమావేశనవిధిపర్యాలోచనేన నిర్ణీయతే ॥ ఏతేనగృహ్యాంతర గతసమావేశన విధయోపివ్యాఖ్యాతాః ॥

అథప్రసంగాదంశాంతరేణాపి ఆపస్తంబాదిగృహ్యసూత్రాణాం రజోఽనంతర వివాహాస్త్రీయతాయాం తాత్పర్యమస్తిసవేతి విచారయా మః ॥ తత్రనయోనిర్ణయకారాః ॥ రాతాంపాలీంమిత్రాం స్వనుజాం

వర్జనీయాం వర్జయేదితి, రాతామపి స్త్రియం వర్జనీయకోటౌ పరిగ
ణయతామాపస్తంబాచార్యాణాం ఋతుమతీ వివాహనిషేధ ఏవతా
త్పర్య మభ్యుపగమనీయం ॥ రాతామితిహిపదం సుదర్శనాచార్యా రప
ణ్యశీలాం ఋతుస్నాతాంవేతి వివృణ్వతే ॥ యదిహి ఋతుమతీ వివాహ
ఏవాపస్తంబాచార్యాణాం సమావేశనాదిలిఙ్గేన తాత్పర్యంఇతిస్యాత్తదో
క్తసూత్రవిరోధోదుష్పరిహారః వస్తుతస్తు సమావేశనరూపాంగవిధానేపి
తేషాంతాత్పర్యంనాస్తీతి పూర్వముపపాదితమితి నోభయవిధవివాహ
తాత్పర్య కల్పనాయా అపి అవకాశ ఇతిమంతవ్యం ॥ కిఞ్చ—యదామ
లవద్వాససాస్సన్నికర్షేనాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధాని కర్మాణి సంశాస్తి॥ఇతి
సూత్రేణాపి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహోబాధర్మఇతి జ్ఞాపయ
తి. అతఏవహియదారజస్వలాభవతి తదాతస్యైషా తైత్తరీయ శ్రుతౌసంహి
తాయాం—2—5—1—ప్రశ్నే ఉక్తాధర్మాస్సర్వేణోపదేష్టవ్యాత
యాచార్యైరభిప్రైతీతి సంకోచంవినావ్యాఖ్యానేనసిధ్యతి. వివాహానన్త
రకాలికస్తుకాలావచ్ఛేదేన ధర్మసంశాసనమేవాచార్యైరభిప్రైతీతి తుభవ
తాంమతేసమాపతతి ॥ తచ్చనయుక్తం!—వివాహప్రాక్కాలికరజఃకా
లేపిరజస్వలాధర్మానుష్ఠానానావశ్యకతాది కల్పనే ప్రమాణాభావాత్.
పిత్రాదినా తద్ధర్మోపదేశవిధాన పరవిధ్యన్తరకల్పనాయాన్తు నిర్మూలా
యామపియుక్తవిధానం నిరర్థకంసంపద్యతే. సకృదేవహిధర్మోపదేశోవిధియ
తే సప్రథమరజః కాలముపే. యేనవివాహానంతరకాలిక ధర్మోపదేశవిషయ
తత్వేనోక్తవిధి సార్థక్యంభవేత్. ఏవంబోధాయనాది గృహ్యాదిగత రజ
స్వలాధర్మోపదేశ విధానమపిరజోనంతర వివాహపక్షేనోపపద్యతే.
తతశ్చపూర్వోక్తరీత పర్యాలోచనాయాం, మపిగృహ్యసూత్రాణిఋతోః
ప్రాగేవస్త్రీణాంవివాహంకర్తవ్యం బోధయన్తీతి నిశ్చితమాపస్తంబా

భిప్రాయమాపేదయ_స్తీతిసిద్ధం. అస్మిన్నేవక్రమె యదిదైవాద్వృతు సహం వేశనమపి సమాపతతి తదాఆరోహోమమితిమంత్ర ఇతి సుదర్శనాచార్యభాష్య మప్యాపత్కల్పతయా ఉభ్యనుజ్ఞాతద్వాదశాది వయస్క_స్త్రీ వివాహే దైవాయత్తేనా తర్కితోపనతేన రజసామధ్యే వివాహంయది ఋతుమతీ తదభిప్రాయమేనేతిన రజోనంతరవివాహెలిఙ్గం. మధ్యేవివాహే యారజోవతీ తస్యాదినత్రయాపగమానంతరమేవ శేషహోమాన్సమావెశనాదికి మితి సమావెశనద్వయమప్యేకకాలికమేవ సంపద్యేత ఇతివ్యో క్తమేవ. తథాచోక్తం.

ప్రధానహోమె నిర్వృత్తెకుమారీయదిసార్తవా॥
త్రిరాత్రెఉపగతె పశ్చాచ్ఛేషం కర్మసమాపయేత్. ఇతి.
స్మృత్యన్తరేచ—వివాహహోమెప్రక్రాన్తె యదికన్యారజస్వలా।
త్రిరాత్రందంపతీస్యాతాం పృథక్ఛయ్యాసనాశనౌ॥
చతుర్థేహనిసంప్రాప్తె తస్మిన్నగ్నౌయథావిధి।
వివాహహోమంకుర్యాత్తు,మిత్యాదిస్మృత్యుక్తెః॥

ఇతిరజఃప్రాదుర్భావాచ్చ చతుర్థదినమారభ్య షోడశదినపర్యన్తాయానిద్వాదశదినాని తాన్యేవ ఋతుః మావెశనస్య కాలఇతిషోడశదినానన్తరం వివాహానుష్ఠానే ఉప్రాప్తత్వాదనియత ప్రసజ్గమేవన్తుసమావెశనమితి వర్ణనె దైవాదితిపదం నిరర్థకంభవతి. ఏవఞ్చాప_స్తంబాద్యాశయో రజోనంతరవివాహకాన ధర్మఏవెత్యేవ స్పష్టంప్రతీయతె ఇతివిజ్ఞయ_న్తి.

వివాహకాల విమర్శకార్హాస్తు—గృహ్యావివాహారంభేణ వయోనిర్ణయకారైరేవ కాదాచిత్కార్తవస్య గుణదోషకోట్యోర ప్రవెశ

స్య వర్ణనేనాత్ర పఠంతస్య దోషత్వేన వర్ణనే పూర్వాపరవిరోధోఽథ పదితి. ఋతుస్నాతాం తు వర్జయేదిత్యస్య గృహాగతవరయితృబ్రాహ్మణైః షోడశపరిమితర్తుకాలావచ్ఛిన్నస్త్రీవరణ నిషేధఏవ తాత్పర్యం ఋతుస్నాతాశబ్దస్య తత్రైవప్రయోగాత్॥ ఋతుస్నాతావివాహనిషేధమాత్రేణ ఋతుమతీవివాహనిషేధవచనా సంభవాత్. యద్యప్యత్రపక్షే వివాహచతుర్థదినే ఋతుసమావేశనస్యానియతస్యాపి ప్రసంగోనాస్తి. ఇత్థంచ్చయది ఋతుసమావేశనమపి సమాపతతీతి సుదర్శనాచార్యభాష్యవిరోధః. తథాపి పింశాదిదినే వివాహానుష్ఠానే దైవాన్మధ్యే వివాహాంర తోపస్థితే సతి చతుర్థదినఏవాస్తు సమావేశనమపి ప్రసక్తమేవేతినదోషః. యుదానులసద్వాసాః స్యాసత్రైనాంబ్రాహ్మణ ప్రతిషిద్ధానికర్మాణిసంత్తి. ఇతిసూత్రేష్వపి ఉపనయనానంతర కాలికానాం బ్రహ్మచార్యసీత్యాదివ్రతానుశాసనానామివ, వివాహానంతరవ్రతానుశాసనానామపి వివాహితావిషయకత్వమేవ యుక్తం. ఏవఞ్చవివాహపూర్వకాలికారజః కాలాధర్మహీనాఏవేత్యేవాఙ్గీక్రియతే. ఉక్తసమావేశనాస్యథానుపపత్యారజోఽనంతర వివాహస్యాపి శాస్త్రీయత్వమేవేతి తదవిరోధేన తత్సూత్రనయనస్యాపి యుక్తత్వాత్. యదిపునః వివాహపూర్వరజః కాలేష్వపివ్రతానుష్ఠాన మావశ్యకమేవేత్యాగ్రహః తదాపి మాత్రాదిభిరేవ దానిమినతదుపదేశ సంభవ ఇతి నకోఽపివిరోధః. తత్రైవేదానీమప్యాచారాత్. సిద్ధస్యాప్యస్మృతవదననిషేధస్య సంస్కారార్థంనియమార్థంచ పునరనుశాసనవద్జ్ఞాతస్యాపి రజస్వలాధర్మస్య సంస్కారార్థం నియమార్థఞ్చ పునరనుశాసనమితి నోక్తసూత్రవైయ్యర్థ్యం. కిఞ్చప్రథమర్తుకాల ఏవ వ్రతానుష్ఠానమావశ్యకమితి ఆపస్తంబాశయఇతి కల్పనమపినసంభవతి. నిర్ణయసిద్ధకారైర్ద్వితీయాద్యృతుకాల

ఏవ[బ్రాహ్మణ[ప్రతిషిద్ధ కర్మానుష్ఠానం న[ప్రథమ ర్తావితి స్పష్టం [ప్రతిపాదనాత్. అన్యథా తద్విరోధాపత్తేః. ఉక్తంహినిర్ణయసిన్ధౌ— [ప్రథమర్తావిశేషః స్మృతిచన్ద్రికాయాం.

[ప్రథమర్తౌతుపుష్పిణ్యాః పతిపుత్రవతీ స్త్రియః.
అక్షతైరాసనంకృత్వా తస్మింస్తాముపవేశయేత్.
హరిద్రాగంధపుష్పాదీన్ద ద్యుస్తాంబూలకంస్వయం॥
దీపైర్నీరాజనంకుర్యాత్స దీపే వాసయేద్గృహే॥
లవణాపూపముద్గాదీన్ద ద్యుస్తాభ్యస్తు శక్తితః॥ ఇతి.

తథాద్వితీయర్తౌ. తన్నియమానాహ. మదనపారిజాతేదక్షః.

అఞ్జనాభ్యఞ్జనం స్నానం [ప్రవాసందన్తధావనం॥
నకుర్యాత్సార్తవానారీ గ్రహాణామీక్షణంతథా॥
అత్రిరపి—వర్జయేన్మధుమాంసఞ్చపాత్రేఽఖర్వేచభోజనం॥
గంధమాల్యందివాస్వాపంతాంబూలంచాన్యశోధనం॥
ఇతిఏతదనుగుణమేవ లోకాచారోఽపిదృశ్యతఇతి నిరూపయంతి॥
పరేతు—పూర్వాపరవిరోధేన వయోనిర్ణయం గూపయంతో

భవంతఏవకథం తదన్యథానుపపత్యా రాత్రాంవర్జయేదితి ద్వితీయవ్యాఖ్యానస్య గృహాగతవరయిత్ర [బ్రాహ్మణసంబంధి వరణవిషయకత్వేనోపపత్తిం[బ్రూయుః॥యదిపునరేవముచ్యేత నవయంతదన్యథానుపపత్తి [ప్రమాణమేవ సంకోచనిమిత్తంమన్యామహే॥కింతు[ప్రమాణాంతరమేవేతి తదాపితాదృశ[ప్రమాణమిదమితి నిరూపణం వినా భవదీయ [ప్రతిజ్ఞామాత్రస్యార్థసాధనత్వం నసంభవతి॥ ఋతుస్నాతాశబ్దోపినషోడశ దినావచ్ఛిన్న స్త్రీపరః॥ కింతుఋతుమతీపర ఏవ॥ ఏవఞ్చేదపి॥

ఋతుస్నాతాంతుయోభార్యాం సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి ॥

ఇత్యాదౌషోడశదినావచ్ఛిన్నాయాఏవగ్రహణం శాస్త్రాంతరపర్యాలోచనయైవేతినకోఽపిదోషః ॥ రమణశీలాఇతి ప్రథమవ్యాఖ్యానమప్యస్మాకమేవానుకూలం ॥ యథాచరమణశీలాత్వం ఋతుమతీత్వం ఋతుస్నాతాత్వమితిచానర్థాంతరం తథాన్యత్రవిస్తరః ॥ ఏవఞ్చ వాదకథయావిచారణాయాం రాతాంపర్వణోదితి సూత్రయతామాచార్యేణానృతుమతీ వివాహనిషేధ ఏవతాత్పర్య మిత్యే వాఙ్గీకరణీయం ॥ తైరేవాచార్యైః యదామలవద్వాసాః స్యాదథైనాం బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధానికర్మాణి సంశాస్తీతిసూత్రేణ ప్రథమర్తు కాలానుష్ఠేయ ధర్మానుశాసనస్య పతికర్తృకస్యసూత్రణాత్ తస్యయువతి వివాహపక్షేఽనుపపన్నత్వాత్ ॥ నచోక్తవ్రతానుశాసనం ద్వితీయాద్యృతుకాలానుష్ఠేయ వ్రతమాత్రవిషయకం ॥ నిర్ణయసింధుకారైర్ద్వితీయాద్యృతుకాలావచ్ఛేదేనైవవ్రతానుష్ఠానావశ్యకతాయాః ప్రథమముక్త్వా తదనావశ్యకత్వబోధనపూర్వకందషాదిస్మృత్యనుసారేణ సిద్ధాంతితత్వాదితిశఙ్కనీయం॥ నిర్ణయసింధుకారోభిన్నధర్మానుశాసనం ప్రథమద్వితీయాదిరజః కాలభేదేనస్మృత్యనుసారేణ సత్యంప్రతిపాదయతి॥నహితావతాప్రాథమికరజః కాలోఽపిధర్మవిహీనఇతి వర్ణయితుంశక్యతే నచప్రతిషిద్ధధర్మమాత్రోపదేశస్యైవాపస్తంబాచార్యైః సూత్రణాత్ప్రతిషిద్ధానాఞ్చ ద్వితీయాదిరజః కాలికత్వాత్తన్మతానుసారేణప్రథమరజః కాలోధర్మవిహీనఏవేతివాచ్యం॥ ఏషాంతుసర్వస్మృత్యేకవాక్యతానావశ్యకేత్యాశయః॥ తేషాంమతే ఆపస్తంబసూత్రాణామపి స్మృత్యంతరావిరోధేనోపపత్తి వర్ణనస్యానావశ్యకత్వాదాపస్తంబసూత్రం ద్వితీయరజః కాలికత్వేననేతుంనశక్యం॥ యేషాఞ్చసావశ్యకా తేషామపి బ్రాహ్మణప్రతిషిద్ధాని ఇతిసూత్రేప్రతిషిద్ధ పదస్య

విహితధర్మప్రపలక్షకత్వ మస్యాంగీకరణీయమేవేతి ప్రథమరజః కాలస్యాపి హీనతావాదో నిరాలంబనఏవేతి మన్యామహే। యథాహ్యుపనయనాత్ పూర్వం ధర్మానుష్ఠానం నావశ్యకం ఏవం వివాహాత్ పూర్వం రజస్వలా ధర్మానుష్ఠానం నావశ్యకమిత్యత్రతు న ప్రమాణం పశ్యామః॥

అయమాశయః—యథాహిధర్మాచరణం ప్రత్యుపనీతత్వ మేవ ప్రయోజకంతథైనం రజస్వలాధర్మానుష్ఠానం ప్రతివివాహితత్వమేవ ప్రయోజకం॥ కింతురజస్వలాత్వమిత్యస్యత్రవిస్తరః॥ మాత్రాదిభిస్తదనుశాసనంతు కర్తవ్యంతాను శాసనస్యైవశాస్త్రసిద్ధత్వాన్న శాస్త్రసంమతం॥ అతఏవసనియమాద్యనుష్ఠానమనోచిత్యేనోపపత్తిపక్షమపి నసంగతం॥ ధర్మాచరణాంగమస్య నియమాద్యనుష్ఠాన విధాయకశాస్త్రే ణైవ వివాహపూర్వకాలిక ధర్మానగమస్య కేనాపిశాస్త్రేణాప్రాప్తత్వాత్॥ ఇదానీంతనాచారస్తు శాస్త్రవిరుద్ధోంధపరం పరాన్యాయప్రాప్తో ప్రమాణ మితిపశ్యామః॥ ఏవఞ్చసర్వథారజస్వలాధర్మానుశాసన విధానపరాపస్తంబాది సూత్రపర్యాలోచనయాఽపిరజోనంతరవివాహోఽశాస్త్రీయ ఇతి సిధ్యతీతి వర్ణయన్తి.—ఏతేన యదిదైవాద్రుతు సమావేశనమపి కర్తవ్యం స్యాదితి సుదర్శనాచార్యభాష్యస్యాపి విన్నైస్యాశేశముపపన్నస్యాతిక్లేశే నార్థాంతరపరత్వ వ్యవస్థాపనమపి పరాస్తం. యథా చ—అన్యోన్యైనామభిమన్త్రయేతే ఇతిసూత్రస్థ సుదర్శనహరదత్తాదిభాష్యాణామప్యుపపత్తిస్తథాపూర్వమేవ సూచితం. నైదేహేషు సద్యఏవ వ్యవాయోదృశ్యతే ఇతి తస్యాచారవిశేషస్య దేశవిశేషే ప్రతిపాదనపరమిత్యేవవాక్యశేషాదినా స్పష్టంప్రతీయత ఇతిసకథమపి భవతామనుకూలమితి.

అత్రకేచిత్ — రజోనంతరవివాహః భ్యుపగమేపి కదాచిదేవవి

వాహచతుర్థదినే ఋతుసమావేశనస్య ప్రసంగః. నతుసర్వదా. తత్రచవి నాస్త్యేవమన్యాదృష్టహేతుర్నాస్తీతి త్యేవాదితి విశేషణముపపన్నమేవేతి వర్ణయన్తి—తత్ర వయోనిర్ణయకారాః కార్యసామాన్యం ప్రతిసిద్ధస్య దైవకారణకత్వ స్యాత్రానువాదోనిరర్థకః దైవస్యాదృష్టకారణత్వ ము ప్యసంభవమత్యేకమేవేతి దైవపదస్యార్థః భజ్జదవస్థఏవేతి వర్ణయన్తి. ఏతేషామాశయః వర్ణాశ్రమకాండే ప్రధానహోమేనివృత్తే ఇత్యాది వచనైః. కాయకృచ్ఛ్ర (ప్రాజాపత్య)యుతాది పూర్వకమేవమధ్య వివాహం రజస్వలాయాఏవ పరిగ్రహణాదిత్యేన ప్రతిపాదనాత్. హేమాద్రావపి వివాహేవితతేయజ్ఞే ఇత్యాదిసర్వవచనశేషతయా నిర్దిష్టేన పూర్వంపు ష్పవతీచేత్ ఇత్యాదినోక్తపివాహం రజస్వలాయాః ప్రాయశ్చిత్తవి ధానానంతరం వివాహేః పూర్వంపుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తేతేనాపిన శుద్ధిరితి వర్ణనాచ్చ ఉక్తగ్రంథద్వయేనాపి పుష్పవతీవివాహో నశాస్త్రీ యఇతి సిద్ధేతదుపపత్తేర్నైవ సువర్ణనాచార్య భాష్యతాత్పర్యకల్పనమపి యుక్తం. ఇతి.

వివాహకాల విషయ్యకారాన్త.

వినాహేవితతేయజ్ఞే హోమకాలఉపస్థితే.
కన్యామృతుమతీందృష్ట్వా కథంకుర్వన్తియాజ్ఞికాః॥
స్నాపయిత్వాతుతాంకన్యా మర్చయిత్వాహుతాశనం॥
యుజ్ఞానహోమంకుర్వీత తతః కర్మప్రయోజయేత్॥
ప్రధానహోమేనిర్వృత్తే కుమారీయదిసార్తవా॥
త్రిరాత్రేఽపగతే వశ్చాచ్ఛేషం కర్మసమాపయేత్

స్మృతిభాస్కరే—వివాహహోమేప్రక్రాన్తే యదికన్యారజస్వలా।

త్రిరాత్రందంపతీస్యాతాం పృథక్ఛయ్యాసనాశనౌ॥
చతుర్థేహనిసంప్రాప్తే తస్మిన్నగ్నౌయథావిధి॥
వివాహహోమంకుర్యాతా మిత్యాదిస్మృతిసంగ్రహః.

ఇత్యాదివచనైః ఋతుదర్శనస్య దోషత్వమాత్రంవర్ణితం వర్ణాశ్రమకాండే. నతుపరిణయరజోదర్శనస్యదోషత్వం. తన్నిబన్ధనప్రాయశ్చిత్తాదికంవా. హేమాద్రౌతు—గౌతమః.

వివాహశేషహోమాత్ప్రాగ్య భార్యాప్రథమార్తవా॥
తత్పతిస్నానభూశోష్టా ప్రాయశ్చిత్తమిహోర్ధ్వతః॥
హవిష్మతీరిమా అద్భిప్పవమానాస్తాం స్నానయేన్మృదా॥
కృత్వాతదాచరేత్కృచ్ఛ్రం పావనంకాయసంహితం॥
ఏవంవై ప్రత్యహంకుర్యాత్పంచమేహనిపూర్వవత్॥
స్నాపయిత్వాపరిధాయ పూర్వవచ్ఛుద్ధవాససా॥
పూర్వవజ్జుహుయాత్స్వాహా తతశ్చాంద్రాయణంపృథక్॥
కృత్వాతుపాపశుద్ధ్యైస్తా మన్యథాదోషసంభవా॥
తదాసౌనపరిత్యాజ్యా పూర్వాంపస్పృశతీసచేత్॥
సయోగ్యాహవ్యకవ్యేషు సాన్యావృషలీభవేత్.

ఇత్యాదివచనైర్విధీయమానం బలవత్తరప్రాయశ్చిత్తాదికం ప్రథమార్తవవిషయమేవేతి స్పష్టంప్రతీయతే ఏవఞ్చవైద్యనాథదీక్షితీయవచనానాం నిమిత్తగతవిశేషాశ్రవణాత్ ప్రథమద్వితీయాదిరజోవిషయకత్వమేవ కల్ప్యత ఇతి నిమిత్తగతప్రాశస్త్య తదభావాభ్యాం కల్పయోరపితదీయయోః పరస్పరభిన్నత్వాన్నోపసంహారఇతి నిబన్ధనకృతోరుభయోరపి సమానార్థ తాత్పర్యవర్ణనమసంగతమేవ.

యద్యప్యుక్తం—వివాహాత్పూర్వం పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తశతే నాపి న శుద్ధిరితిచాపి హేమాద్రావుపపాదితమితి—తదపి న సఙ్గతం ॥

తదా స్వీకరిష్యామ్యపూర్వాం పుష్పవతీం న చేత్ ॥ ఇతి వచనం హి న తావదన్యామపుష్పవతీం మత్త్వా వివాహాచ్చ సఞ్జాతపుష్పాయాః కన్యాయాః తాదృశస్త్రియాః ప్రాయశ్చిత్తాదినా శుద్ధిబోధనపరం వా పూర్వం పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తేన వినాప్యశుద్ధిం బోధయతీతి వక్తుం యుజ్యతే॥ న యోగ్యా వాహ్యకర్మసు సా కన్యా పుష్పవతీ స్మృతా ॥ ఇతి వాక్యశేషేణానన్వయాపత్తేః । ఆకాఙ్క్షాయాం మిథునయోః పరస్పరాన్వయో నానాకాఙ్క్షాయాం॥ వివాహాత్పూర్వం పుష్పవతీ [illegible] ర్యేన సమన్వయస్తదా ఉపరిత్యాజ్యా [illegible] భవతి ॥ పుష్పవతీం చేదిత్యత్ర ఘటపుష్ప [illegible] పరామర్శో న సంభవతి ॥ సర్వనామ్నాం ప్రధానపరామర్శకత్వాత్ ॥

యత్తూక్తం—నిర్ణయసిన్ధుకారైరపి

కన్యాం పుష్పవతీం శుద్ధాం కృత్వా నిష్కృతిమాత్మనః ॥
శుద్ధాం ప్రకారయిత్వా తాం ఉద్వహేదన్యశేషతః ॥

ఇత్యాశ్వలాయనస్మృత్యనుసారేణ వివాహాత్ ప్రాగ్పూర్వం పుష్పవత్యా అపి ప్రాయశ్చిత్తాన్తశుద్ధిప్రతిపాదనాత్ ॥ యద్యపి పితాప్రాదీనామపి ప్రాయశ్చిత్తంవిధాతౄణాం నిర్ణయసిన్ధుకారాణాం పుష్పవతీ వివాహానియుక్త ఇత్యేవాభిప్రాయః ప్రతీయతే; తథాఽపి యః శక్తోఽపి కాలేన దదాతి తద్విషయమితి మాధవాచార్యాభిప్రాయానుసారేణ తేషామపి తదభిప్రాయకల్పనాన్న దోష ఇతి ప్రత్యయంతి ॥

పరేతు వర్ణాశ్రమకాండే నిమిత్తగతప్రాథమ్యాశ్రవణమాత్రేణ ద్వితీయార్తవ విషయీకరణం నయుక్తం॥ అశ్రుతస్యాఽపితస్య వాక్యాంతరైక వాక్యతామాత్రేణ ప్రతీతిసంభవాత్ ॥ అన్యథాద్వితీయత్వాదీనామప్యశ్రుతత్వేన భవదీయసిద్ధాన్తోఽపి కథంసిద్ధి ముపేయాత్ ॥ ఏవంచోభయోరపి నిబంధనకృతోరేకార్థ తాత్పర్య కల్పనమేవయుక్తం॥ యజ్ఞానాదిహోమాదిసమాన నైమిత్తికాది ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చైకత్వమిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ యదపిపూర్వం పుష్పవతీనచేదిత్య స్యాస్యార్థై వాభిప్రాయోవర్ణనీయ ఇత్యుక్తం తత్రప్రతిబ్రూమః ॥ యద్యపినిర్ణయసింధుకారైః వివాహాతః పూర్వమపి పుష్పవత్యాః ప్రాయశ్చిత్తాదికంప్రతిపాదితం; యద్యపిచ నయోగ్యాహవ్యకవ్యేషుసాకన్యా వృషలీస్మృతా ఇతివాక్యశేషేతచ్ఛబ్దేన పూర్వం పుష్పవత్యాః పరామర్శేన సంభవతీతి పూర్వంపుష్పవతీ-ప్రథమార్తవా ప్రాయశ్చిత్తైకృతే అపరిత్యాజ్యా ॥ నచేత్-అకృతేతు ప్రాయశ్చిత్తేనయోగ్యా హవ్యకవ్యేషు ఇతివ్యాఖ్యానమేవయుక్తమితిభవతాం ప్రతీతిర్విద్యతే; తథాఽపి కృత్వాతు పాపశుద్ధాన్తా మన్యథాదోషసంభవాః ॥ ఇతిపూర్వవాక్యార్థస్యాపి అనేన వర్ణనేపౌ నరుక్త్యదాపత్తిర్భవేత్ ॥ ఏవముపక్రమఏవమధ్యేవివాహంప్రథమార్తవాయా విశిష్యగ్రహణేన పూర్వంపుష్పవతీనచేదిత్యనేనపునరనువాదోఽపినిరర్థక స్సంపద్యతే ॥ తథాపూర్వశబ్దేనసావధికార్థబోధకేనప్రాథమ్యవివక్షాసంభవద్యుక్తికా ॥ నచేదితిచేచ్ఛబ్దఘటిత వాక్యార్థపూరణం ప్రతిప్రథమార్త పదస్యైవసామర్థ్యమితి అశాబ్ద ప్రాయశ్చిత్తాకరణస్య వివక్షాచాసంభవద్యుక్తికేత్యాది బహుదోషకలుషితత్వాద్భవదీయ వాఖ్యానంనయుక్త మితి వయోనిర్ణయకారీయ వ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితిపశ్యామః. యావతావివాహమధ్యకాలిక ప్రథమార్తవవి

షయ ఏవైతాదృశప్రాయశ్చిత్త విధానం తావతా వివాహాతః పూర్వం రజోదర్శనేనతోఽపి గురుతరప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మేవావశ్యమితినిర్ణయసిద్ధుకారైరపి కన్యావరపిత్రాదీనాం సర్వేషామపిప్రాయశ్చిత్తంవిహితమితి కేవలకన్యా శుద్ధిమాత్రేణ నవృషలీత్వ నివృత్తిరిత్యభిప్రాయేణైవ నయోగ్యాహ్వయా వ్యేషు సాకన్యావృషలీస్మృతా ఇతివచనంప్రవృత్తం.

కించేదం గౌతమీయం వచనమితి హేమాద్రితోఽవగమ్యతే॥ గౌతమశ్చప్రదానం ప్రాగృతోరితి ఋతుకాలతః పూర్వమేవ వివాహమభిప్రైతీతి తాదృశతాత్పర్యకల్పనం యుక్తతమమేవ. యఃశక్తోఽపి ఋతుకాలతః పూర్వంకన్యాం నప్రయచ్ఛతి తాదృశపిత్రాదీనామేవ దోషప్రతిపాదనంతు నయుక్తిమేవేత్యుపరిష్టా దుపపాదయిష్యామః. అస్తువా భవదీయ వ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితి తావతాఽపి రజోనంతరవివాహధర్మతావాదః కథంవాభవతాం సెత్స్యతీతి వివాహకాల విమర్శకారోక్తం చిన్త్యమేవ. సుదర్శనాచార్య ధామ్యగతం దైవాదితి పదఖ్యాదానీమేవస్వరసం సంపద్యతే. రాతాం వర్జయేదిత్యత్ర ఋతుస్నాతాంవర్జయేదితి వ్యాఖ్యానమపి అస్మాకమెవానుకూల మితిమన్తవ్యం. ఏతేనబోధాయనాశ్వలాయన జైమినిగోభిల పారస్కరాద్యభిమత వివాహాఙ్గసమావేశనం నరజోనంతరవివాహలిఙ్గమితి సూచితమితి తద్ధర్మతావాదోఽసంగతఏవేతి వర్ణయన్తి.

అత్రేదంవిచారణీయం—వివాహకాల విమర్శకారైః సమావేశనాద్యన్యథానుపపత్త్యాకిం రజోనంతరవివాహః శాస్త్రీయఇతి ప్రతిపాద్యతే ఉతాహో అశాస్త్రీయస్యాపితస్య వృషలీత్వనివర్తక ప్రా

యచ్చిత్తానుష్ఠానానంతరమప్యనుష్ఠానే నదోషః ఇత్యాపత్కల్పతయాఽభ్యనుజ్ఞానమాత్రమితి.

ఆద్యైరాతాం నగ్నమిత్యాది నిషేధవాక్యైః సమావేశనాన్యథానుపపత్తి ప్రమాణానవసరే శ్రౌతియత్వే సమార్థ [illegible] సంభవః. సంభవేతు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన స్యాపస్థానం భవ [illegible] సుసంగతమేవ [illegible] తే. సహిశాస్త్రీయక [illegible] ప్రా [illegible]. [illegible] ర్థంఖలు ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం. తత్ర [illegible] స్త్రం వివాహకాల ఇతిస్మృత్తా [illegible] వివా [illegible] స్థాపినా శుద్ధిస్స్యాదితి ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం [illegible] మేవ. సో [illegible] మిత్యాదివచనాన్యపి న [illegible] ప్ర [illegible].

సనూక్తవచనేన యాచమానాయ [illegible] యచ్ఛతి [illegible] యచ్ఛతి తస్యైవవిషయీ కరణంయుక్తం. [illegible]

అప్రయచ్ఛన్సమాప్నోతి భ్రూణహత్యా [illegible] ॥
నయాచతే [illegible] స్యాద్యాచతే [illegible] ॥

ఇతితదనన్తరవచనస్యైకవాక్యతైవ [illegible] సంభవతి ॥ [illegible] సామాన్యతో [illegible] విశిష్య [illegible] యాచమానాయ [illegible] మానే కస్మిన్నపిసదాని [illegible] కాల [illegible] ద్యతే ॥ తత్రయద్యయాచమాన [illegible] భ్రూణహత్యా ప్రతిపాదితా; [illegible]

త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీసతీ ॥

ఇతివర్షత్రయపర్యన్తం దానగౌణకాలస్య ప్రతిపాదనాత్ ఋతుత్రయేపి పిత్స రేతుఃకన్యాం న ప్రయచ్ఛేత్ తదా ప్రత్యయః స్యాదేవ ప్రాయశ్చిత్తమితి తాత్పర్యన్తం కన్యాదాన [illegible] దోష [illegible] ॥ ఋతుసంఖ్యాకగోదానేన ప్రాయశ్చిత్తవిధానమపేక్షమాణ [illegible] ఋతువరాయాః కన్యాం న ప్రయచ్ఛతి తద్విష యమేవేతి రజో [illegible] వివాహసామాన్యస్య ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకానుష్ఠాన [illegible] నాస్మాభిః కృతమితిచేత్ - సత్యం తథాపి [illegible] ॥ త్రీణివర్షాణీతి వచనస్య గౌణకాలసమర్పకత్వే ప్ర [illegible] భావాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానపూర్వకదానాధికారకాల బోధకత్వ [illegible] త్వాత్ ॥ యతో గౌతమీనప్రదానం ప్రాగ్ఋతోః [illegible] దోషీత్యతి ఋతుకాలతః పూర్వముదానవచ [illegible] తిపాదితః [illegible] నాన్ [illegible] కర్తవ్యాని ॥ ఏవంచ యోహి మనుః [illegible] పూర్వమేవ దానం ప్రతిజానీతే సకథం ఋత్వనన్తర వర్షత్రయమపి దానకాలత్వబోధయేత్ ॥

కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహేకన్యర్తుమత్యపి।

ఇతి [illegible] ధ [illegible] యమ [illegible] ప్రదానం ప్రాగ్ఋతోరితి [illegible] ద్వైత్ [illegible] భ్రూణహత్యాదోషస్య విద్యమాన [illegible] ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానమావశ్యకమేవేతి తచ్చాస్త్రీ [illegible] ఉపసంగతిఏవ॥ ఉత్తరత్ర తత్సర్వం సత్తర్కేణోపపాదయిష్యామః॥

యదపి కేచిత్—ముఖ్యకాలాతిక్రమణనిమిత్తమేతత్ప్రాయ

శ్చిత్తం ॥ నతునిషేధశాస్త్రోల్లంఘననిమిత్తమితి వర్ణయంతి ॥ తదపినసంగతం ॥ ముఖ్యకాలాతిక్రమణమేవ నిమిత్తమితివచనం వినాభవదీయప్రతిజ్ఞామాత్రస్య నిర్మూలస్యాసాధకత్వాత్ ॥ నిషేధశాస్త్రాణాంచ బహూనాం విద్యమానత్వేన తదుల్లంఘననిమిత్తకత్వ వర్ణనస్యైవ యుక్తత్వాచ్చ ॥ ఎతేనగౌణకల్పోయం వివాహ ఇతివాదః పరాస్తః॥

ద్వితీయేతు వయోనిర్ణయసిద్ధాంతే ఎవపర్యవసానమితి మహతా సందర్భేణ నగ్నికావివాహాదపి ఋతుమతీవివాహఎవ సాధీయానిత్యాది నిరూపణమసంగతంభవతీతి ॥

అత్రకేచిదాపత్కల్పతయా ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకంవాపి రజోనంతర వివాహోపి శాస్త్రసంమత ఎవేతి తదనుష్ఠానే నదోషఇతి వదన్తి.

అన్యేతుసత్యం నదోషః, తథాపిసవివాహః కామార్థఏవస్యాన్న ధర్మార్థః. ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానె నతు అవివాహ్యత్వ యోగ్యతాయా ఎవనివృత్తిః నతుధర్మానధికారస్యాపీతి వృషలీత్వనివృత్తిర్నాస్త్యేవేతి.

పరేతుప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానె నవృషలీత్వస్యాపి నివృత్తిర్భవతి. ఏవఞ్చేదపి కన్యాపిత్రాదీనాం భ్రూణహత్యాదోషస్యనష్టత్వాత్తస్యచ ప్రాయశ్చిత్తాచరణేపి సర్వథానివృత్త్యసంభవాత్సం వ్యవహార్యత్వయోగ్యతాసిద్ధావపి నరకసంబంధోదుర్నివారఇతివర్ణయన్తి.

సర్వథాపితు.

ప్రక్షాళనాద్ధిపఙ్కస్య దూరాదస్పర్శనంవరం.

ఇతిన్యాయేన యథావృషలీత్వాదికం కన్యాయాః తత్పతిత్వఞ్చ

వరస్య భ్రూణహంతృత్వశ్చ తత్పిత్రాదీనాం నస్యాత్తదైవకోఽపి సము
యోఽనాది పరంపరాగతః సంరక్షణీయ ఇతి రజోనంతరవివాహశాస్త్రీ
యతాసమర్థనమసంగతమేవేతి అలమనేన ప్రసక్తాను ప్రసక్తవిచారే
ణేతి ప్రకృతమేవానుసరామః,

అథ వాసీంత్రి రాత్ర బ్రహ్మచర్య విధానపర్యాలోచనాయా మపి
నరజోనంతర వివాహసిద్ధిరిత్యు పాదయామః. సర్వేషుహిగృహ్యసూత్రే
షు ఏకరూపేణవధూవరయోః బ్రహ్మచర్యవిధానం దరీదృశ్యతే. బ్ర
హ్మచర్యశ్చస్య వాయాభావ ఇతిద సుదర్శనాదభిః ప్రతిపాదితం. తత్రయ
దికన్యావివాహ ఏవశాస్త్రీయమ్మతఇతి స్యాత్తదాకన్యాయాం వ్యవాయ
ప్రసక్తేరేవాభావాత్తన్నిషేధో వితథఏవ నంపద్యేతేతి తస్మాత్రసార్థ
క్యాయ స్తుమతీవివాహోఽప్య భ్యుపగమనీయఇతికె చిద్వర్ణయన్తి.

వయోనిర్ణయకారాస్తు—కాముకవర్యస్య కన్యాయామపి రాగ
ప్రసక్తిర్భవత్యేవేతి నిషేధోఽప్యుక్తే తదనుసారేణ ఋతుమతీ వివాహసా
ధనంన యుక్తిసహం. యదిహికన్యాయాం రాగఏవనస్యాదితిస్యాత్తర్హి.

అసంస్కృతాం పుష్పహీనాం కన్యకాం యో ద్విజాధమః॥
రంతుమిచ్ఛతిపాపాత్మా నరకం యాతిదారుణం॥

ఇతివచనమసఙ్గతార్థకంస్యాత్. యదితు రాగసంభవేపి ప్రవృత్త్య
సంభవాన్నిషేధనైయ్యర్థ్య మిత్యుచ్యతే. తదాఽపిప్రవృత్తిపదేన ప్ర
వృత్తిసామాన్యస్యైవ సంగ్రహణం. ఉతాహో సఫలప్రవృత్తేరేవేతి వివే
చనీయం॥ నాన్త్యః ప్రవృత్తిసామాన్యస్యైవ నరకప్రయోజకత్వాత్।
ప్రథమే॥

అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రోయభేతాకామతో౽స్వయం।
తస్యైవనరకేవాసః కా[illegible]న్యాత్తు[illegible]॥

ఇతివచనె నవ్యవాయప్రవృత్తి నిషేధస్యస్మృతి[illegible]తాపత్యోప
పత్తేః యదితు నఫలప్రవృత్తిరేవ [illegible] త్పాదికే [illegible]
థునస్యస్మరణాద్యష్టాంగ విశిష్టస్య [illegible] . మైథున
త్వాకరె, విపరీతంబ్రహ్మచర్యం [illegible] వచన సు [illegible]
నైకాజ్ఞానుష్ఠానేపిబ్రహ్మచర్యవ్రత [illegible] వేదితః కన్యా [illegible]
జ్ఞప్రసక్తేః అన్యథోపపత్తిరితి [illegible] తదేవ [illegible] కాలవిముక్త
కారానక్షమస్తే॥ యద్యప్యప్రప్రవ[illegible]
ర్తుర్దేయవచనానుసారాత్; తథా[illegible]దిత॥
నచోక్తదేవలవచన విరోధః [illegible]
గమ్యాయాఽపరిణీతాయాం ప్రసిద్ధ[illegible] సంభ
వాత్ ॥ యదితు - యోగమ్యా[illegible]ప్రౌఢా [illegible]
త్యమేవలోకె ప్రయోగదర్శనేనచ పుష్పవతీపర్యాయ[illegible]
త్యాగ్రహః; తదాఽస్తునామాన్యత్ర [illegible] అత్రతువా
క్యే తాదృశార్థగ్రహణం నసంభవత్యే[illegible] ఇతివా
క్య శేషవిరోధాత్॥ అపుష్పవత్యాం పుత్రోత్పత్తిసంభావనాయా అస్య
సంభవాత్॥తదన్నైవవచనేనస్పష్టమవగమ్యతే పుష్పవత్యామవివాహితా
కన్యాశబ్దవ్యవహార్యేతి॥ ఏవఞ్చ

అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రోయభేతాకామతో౽స్వయం ॥ ఇత్య
త్రాప్రౌఢాపదెనా వివాహితాయా ఏవగ్రహణమితి అపుష్పవత్యాం
వ్యవాయప్రవృత్తిర్న సంభవత్యేవేతిత్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానాస్య

థానుపపత్త్యా ఋతుమతీ వివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యేవాఙ్గీ కరణీయ మితి ॥ మాధవాచార్యా అపికన్యాశబ్దోఽవివాహితాపరః నాష్టవర్షాదిబాలికాపరః పృథాదిష్వపిభారతాదౌ కన్యాశబ్దప్రయోగదర్శనాత్ ఇతివదన్తోఽస్మాకమనుకూలాః ॥ కన్యాయాః; కనీనచేతి సూత్రస్థం పాతఞ్జలభాష్యమపి అస్మదనుకూలం ॥ తత్రహిభాష్యే కన్యాశబ్దః పుంసాఽభిసంబన్ధపూర్వకే సంప్రయోగే నివర్తతే। యాతుప్రాగభిసంబన్ధాత్పుంసానహాయునక్తి కన్యైవసాఽభిమతా ఇత్యుక్తం॥ ఏవఞ్చావివాహితస్త్రీపరత్వమేవోక్తభాష్యాత్ప్రతీయతే ॥ ఏవఞ్చఋతుమత్యామపి అవివాహితాయాం కన్యాశబ్దప్రవృత్తిర్విద్యతఏవ ॥

ఋతుస్నాతాతు యాశుద్ధాసాకన్యేత్యభిధీయతే ॥
ఇతివచనమపీదానీ మనుకూలమితి

అప్రౌఢాంకన్యకాంవిప్రోయభతాం మాతురోన్వహం ॥
ఇతివచనమృతుమతీ వివాహవిషయమేవేత్యేవ వర్ణనీయమితి రజస్వలావివాహోఽపి శాస్త్రీయఏవేతి ॥

పరేతు - అప్రౌఢాంకన్యకాం విప్రఇత్యత్ర కన్యకాశబ్దేనైవావివాహితార్థలాభే పునఃప్రయుక్తస్యాప్రౌఢాపదస్యతదర్థకల్పనా సంభవాద్యోగరూఢి కల్పనేచప్రమాణాభావాత్ అపుష్పవతీయభనదో షత్వవర్ణనపరోక్త దేవలవచన తాత్పర్యమభ్యుపగమనీయం ॥ నచ - కానీనః స్యాత్తదుద్భవ ఇతి వాక్యశేషవిరోధోభవతీతిశంకనీయం॥ యథాప్రాగ్వివాహాదృతుమత్యాయభనంనిషిద్ధంతథావివాహాతః పరమపిరజోదర్శనతఃపూర్వంతద్యభనంశాస్త్రనిషిద్ధమితి ప్రథమాయాం సముచితకాలె స

ముత్పన్నస్యైవద్వితీయస్యాంసముచితకాలె సముత్పన్నస్యాపి కానీనత్వబో
ధనద్వారా వివాహితాయాఏవపుష్పవత్యాఏవయభనంబోధయతాందేవ
లాచార్యాణాంబాలికాయామపియభననిషేధఏవతాత్పర్యేణతద్వృత్తిరా
త్రబ్రహ్మచర్యవిధానస్యాప్యుపపత్త్యాతదన్యథాఽనుపపత్తిప్రమాణస్య
నావసరః ॥

నన్వేవంసత్యక్షత యోనిత్వాక్షతార్థం అపత్యసంయోగ ఇతి
కన్యాయాః కనీనచేతిసూత్రభాష్యప్రదీపయోః కథముపపత్తిరితిచేదేవం;
యదాతుకన్యాత్వం తదాపత్యయోగోన ॥ యదాఽపత్యయోగస్తదా
కన్యాత్వం నేతిఖలుపూర్వపక్షభాష్యం ॥ తదస్మన్మతేఽపినవిరుద్ధం ॥
అస్మాభిరపి సముచితకాలె సముత్పన్నస్యైవకానీనత్వవర్ణనాత్ ॥ అథో
చ్యేతైవంసతిభాష్యకారైరపి ప్రాగభిసంబంధాత్ప్రాగ్రజోదర్శనాచ్చేతి
ఖలువక్తవ్యంస్యాత్. తేతువివాహపూర్వకాలికం పుంసంయోగమా
త్రంకన్యాశబ్దార్థతావచ్ఛేదకతయావివక్షన్తి. తత్రయదిభాష్యకారాణా
మపి భవదీయంమతం సమ్మతంస్యాత్తదా కిమితిరజోదర్శనతః పూర్వం
చేతినవర్ణయేయురితి సిద్ధాన్తభాష్యవిరోధః సంభవత్యేవేతి.

తత్రేదంసమాధానం భాష్యకారాశ్చాపి ఋతుదర్శనతః పూర్వ
మేవ వివాహమభిప్రయన్తి. నతుశాస్త్రవిరుద్ధమృతుమతీవివాహం. అ
భిసంబంధపూర్వకే సంయోగేనివర్తత ఇతిభాష్యేహి సంయోగపదేన
శాస్త్రీయర్తు సమావేశనమేవవివక్ష్యతే. వివాహంవినాచ సంయోగేవిశి
ష్టాభావాత్కన్యాశబ్దః ప్రవర్తతే. వివాహపూర్వక నిషిద్ధసంయోగేచ
విశేష్యాభావాత్కన్యాశబ్దః ప్రవర్తత ఇతిరజోదర్శనతః పూర్వంచేత్యను
క్తమపి తాదృశార్థఏవ పర్యవసానమితి నకోఽపిదోషః.

అయమాశయః— కింభాష్యకారాణామపి ఋతుమతీవివాహఏవ తాత్పర్యం కల్ప్యతేన; ఋతుమతీవివాహేపి తాత్పర్యస్యైవకల్పనాదితి చేత్, తేదంప్రష్టవ్యం. కింబాలికానాంవివాహితానాం పుంసంయోగేఽపినదోషఇతిభాష్యకారాశయః ఉతతాసామపితత్సంయోగో దోషాయైవేతి, నాజాతలోమ్న్యాసహ సంవిశేతేతి వచనానుసారేణదోషఏవేతికల్పనేచ నిషిద్ధస్యాపి సంగమస్య నిషేధోల్లంఘనేనాచరణేకోవాదోషఇతిచేత్తత్పుత్రస్యకానీనత్వాపత్తిరితివక్తవ్యం. తత్రచప్రమాణం అప్రౌఢాంకన్యకాంవిప్రోయశ్చతాంప్రసూతుర్నోన్వహం- ఇతివచనమేవ॥ తత్రయదిపుష్పవత్యాఅవివాహితాయాః పుంసంయోగేనసముచితకాలేసముత్పన్నస్యైవ కానీనత్వమత్రప్రతిపాద్యేత తదాఽప్రౌఢాపదవైయర్థ్యం అప్రౌఢాపదేనావివాహితార్థ ప్రసక్తాయాం కన్యకాశబ్దవైయర్థ్య మితిభవన్మతేదోషః కన్యకాశబ్దేనాఽపుష్పవతీ గ్రహణేప్యస్మన్మతేనైనసమాయాతం. అస్మన్మతేతు వివాహితాయామపుష్పవత్యాం పుంసంయోగేసముచితకాలే సముత్పన్నస్యైవ కానీనత్వం ప్రతిపాద్యతఇతినవైయర్థ్యం. అభిసంబంధే కన్యాశబ్దోనివర్తతఇతివక్తవ్యే తత్పూర్వకే సంయోగఇతి గురుతరమార్గాదరణ స్యాపీదానీమేవప్రయోజనమితి నకథంచిదపిభాష్యకారాః అశాస్త్రీయమార్గానుసారిణ ఇతికల్పయితుంశక్యతే. అయమభిప్రాయః. అవివాహితావస్థాయాం పుష్పవత్యాం పుంసంయోగప్రాయశ్చిత్తేచాఽకృతే వివాహానంతరముత్పన్నః పుత్రఃకానీనోవానవేతివిచారణాయాం కానీనఏవేతి వర్ణనీయమితియథాతథావివాహితాయామపిరజోదర్శనతః పూర్వం పుంసంయోగేఅకృతేచప్రాయశ్చిత్తేసముచితకాలే సముత్పన్నః కానీనఇత్యేవాంగీకరణీయం. ఏవఞ్చోక్తదేవలవచన సిద్ధాన్తానువాదకే భాష్యేప్రాగభిసంబన్ధాదిత్యస్య ప్రాగ్రజో

దర్శనాచ్చైత్యే తమపలక్షణత్వేన వాప్యుపపత్తిర్వర్ణనీయేతి నకోపివిరోధః॥ ఏవం॥

> అసంస్కృతాం పుష్పహీనాంకన్యకాం యోద్విజాధమః॥
> రన్తుమిచ్ఛతి పాపాత్మా నరకం యాతిదారుణం॥

ఇతివచనస్య ప్రవృత్తిపర్యంత పరత్వాంగీకారఏవ సముచితఇతిక ల్ప్యమానార్థకద్వయానుసారేణ త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్య విధానోపపత్తి వర్ణనం యుక్తమితినకథంచిదపి ఋతుమతీ వివాహశాస్త్రీయతావాదః సిద్ధ్యేత్. యదపిచోక్తం - కన్యాశబ్దోఽవివాహితా పరఇతితదప్యేతేన పరాస్తః ఉక్తమార్కండేయవచనే అసంస్కృతామితి పదనైయర్థ్యాపత్తేః.

కిఞ్చాత్రభవాన్పృష్టో వ్యాచష్టాంకంకన్యాశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్తమవివాహితత్వ మితిభవదాశయః ఉతాహో ప్రవృత్తి నిమిత్తాంతరేస త్యపి అవివాహితత్వధర్మ పురస్కారేణ కన్యాశబ్దస్యగౌన్యాదినా వృద్ధాదిసాధారణ్యేనాపి ప్రయోగోయుజ్యతఇతి॥ తత్రనతావత్ప్రథమః కల్పః సంభవతి—కన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వాను సారేణో భయో రపిసమాన ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వస్యా వశ్యంవర్ణనీయత్వేన కుమారీశబ్దస్యేవ కన్యాశబ్దస్యాపి కౌమారవయః ప్రవృత్తినిమిత్తకత్వమేవ యుక్తమితి అవివాహితత్వమేవప్రవృత్తినిమిత్తమితి వర్ణనాసంభవాత్, తత్రై వంసతికన్యాకుమారీశబ్దయోః పర్యాయత్వేసత్యపి అష్టవర్షాంభవేత్క న్యేత్యాదివచనం కిమర్థమితిచేత్కన్యాం దదద్బ్రహ్మలోకమితి విహితఫల విశేషసంబంధబోధనార్థం పరిభాషీకరణమితిబ్రూమః. యథాశ్వైవాది

శబ్దానాం లోకేఅర్థాంతరప్రత్యాయకత్వే సత్యపియోగవిశేషపరత్వేన పరిభాషణం ఫలవిశేషసంబంధబోధనార్థం ఉపపాదితంచైతన్మాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతివాఖ్యానే॥ ఏవఞ్చమాధవాచార్యా అప్యస్మాకమనుకూలాః. భవన్మతేతుఫలకథనాదౌసోపయుక్తేతి వచనస్వారస్య భఙ్గాదుష్పరిహార ఏవేతి భవత్స్వేవవిదాఙ్కుర్వన్తు. ఏవఞ్చకన్యాశబ్దస్య అష్టవర్షాదిబాలికాపరస్యాపి అవివాహితత్వ సామాన్యాద్దైవాగ్దృష్టరజసి సాహసేన పిత్రాభిరదత్తాయాం స్త్రియామపి గౌణ్యావృత్త్యాప్రయోగోపపాదనపేవమాధవాచార్యాణాం భాష్యకారాణాఞ్చ ఆశయఇతినకోపి విరోధః. పాతంజలభాష్యంహి నతావత్కన్యాశబ్దార్థోఽయమేవేతి సిద్ధాన్తయితుంప్రవృత్తం. కింతుకన్యాశబ్దేన గౌణ్యాలక్షణయావా ఆపత్యసంబంధయోగ్యస్త్రీవ్యక్తిరపి గృహీతుంశక్యతఇతిబోధయితుం. అన్యథా ప్రాగభిసంబద్ధతః పుంసంయుక్తాయాఏవ కన్యాపదార్థత్వా పత్యాపుంసంయోగానంతరమపి వివాహఇత్యపి కల్పనాసక్తేః. ఏవఞ్చదైవవశాద్యాపుష్పవతీ సంవృత్తాపి పిత్రాదిభిర్నదత్తాతస్యాః స్వయంవరణతః పూర్వంపుంసంయోగేఽపత్యసంబంధోభవేదిత్య వివాహితత్వ సామాన్యాత్తస్యాఅపికన్యాశబ్దేన గౌణ్యావృత్త్యోపస్థితిర్భవత్యేవేతి నదోషః.యదిత్వన్నృతుమత్యామపి తపోవిశేషాది మత్పురుషసంయోగేన కన్యామివాపత్య సంబన్ధోభవేత్తదాగౌణ్యా శ్రయణంనావశ్యకమితి పక్షాన్తరానుసరణమన్యత్రేతి॥ స్పష్టతరమేవచ కుమారీశబ్దస్య గౌణ్యావృత్త్యాయుక్తతి పరత్వంవ్యవస్థాపితం వయసిప్రథమఇతిసూత్రే. యదితుకన్యాకుమారీశబ్దయోర్యువతి సాధారణీకాపివృత్తిః స్యాత్తర్హి భాష్యకారైః కిమితిగౌణ్యాశ్రయణంకృతం.

యత్తూక్తం వివాహకాల విమర్శకారైః—కుమారీత్యత్రప్రకృతేరప్రాప్తయౌవన పుంసక్తత్వేన ప్రత్యయవిశిష్టస్య యువతీపరత్వం గౌణమేవేతియుక్తం. కన్యాశబ్దేతుతథాభావాన్నగౌణతేతిఅకృతవివాహయువత్యయువతి సాధారణపరకన్యాశబ్ద ఇతితత్రైవంచిన్త్యం. కుమారీశబ్దప్రకృతిభూతస్య కుమారశబ్దస్యాప్రాప్తయౌవన పుంసిశక్తిరితి; పుంస్త్వాదిలింగస్య కస్యాపిప్రాతి పదికశక్యతావచ్ఛేదక కోటావప్రవేశాదప్రాప్తయౌవనమేవశక్యతావచ్ఛేదకం; లింగంత్వన్యతోలభ్యమితి నప్రవృత్తినిమిత్తకోటింప్రవిశతి. అనన్యలభ్యః శబ్దార్థ ఇతిన్యాయాత్. అన్యథా సర్వేషాంత్రిలింగానామపి స్త్రీత్వాదిబోధనవిషయే గౌణత్వాపత్తిరిత్యస్యత్రవిస్తరః. ఏవఞ్చ కన్యాశబ్దస్యాపి అప్రాప్తయౌవనమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తమితి గౌణ్యాదిన్యైవ యువతిపరత్వముపపాదనీయం. విశేషాభావాత్. కన్యాకుమారీగౌరీతు. ఇతికోశస్యచేదానీ మూపపత్తిర్భవతి. ప్రవృత్తినిమిత్తభేదే పర్యాయత్వాభావేన తథానిర్దేశస్యాసాంగత్యాపత్తేః. తుల్యబ్దముత్తగౌరీనగ్నికాశబ్దయోః భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తకయోః పర్యాయశబ్దపర్యాయత్వవారణార్థమిత్యేవ స్వరసతఃప్రతీయతే. వయసిప్రథమఇతిసూత్రే కుమారీశబ్దంప్రకృత్య ప్రవృత్తం సంబన్ధాదేవప్రయోగమ్యతే. ఇతివాచ్యవాచకభావలక్షణ సంబన్ధేన ప్రయోగమ్యత ఇత్యర్థకం భాష్యముపపన్నం భవతి యద్యపితత్రైవభాష్యే కోఽసౌసంబన్ధః పుంసాసహాభిసంయోగః ఇతిపుంసంయోగరహితైవ కుమారీశబ్దార్థ ఇత్యప్యుక్తం. తథాపితస్యభాష్యస్య పూర్వపక్షభాష్యత్వాత్. గోనదీయస్త్వాహేతి సిద్ధాన్తభాష్యానుసారేణైవ ప్రవృత్తివర్ణసంయుక్తమితినదోషః యథాచపుం స్త్వవిశిష్టాప్రాప్తయౌవనశక్తికత్వాదికం నోపపాదయితుం శక్యతే తథాప్యు-

ర్థ్యమేవనిరూపితం. సర్వథాచాసతిబాధకే కన్యాశబ్దేనాక్షతయోనే రేవ గ్రహణంయుక్తమతఏవ.

అకన్యేతితుయః కన్యాంబ్రూయాద్ద్వేషేణమానవః ॥
సశతంప్రాప్నుయాద్దండంత స్యాదోషమదర్శయన్ ॥

ఇతిమనుస్మృతి వ్యాఖ్యానావసరేనాయంకన్యాక్షతయోనిరితియోబ్రూతే ఇతికుల్లూకభట్ట వ్యాఖ్యానమపిసంగతం భవతి ॥ సర్వథాకన్యాశబ్దార్థోన యువతిరితిసిద్ధం ॥

నైవకన్యానయువతిర్నాల్పవిద్యోనబాలిశః ॥

ఇతికన్యాయువత్యోః పృథక్స్థానగ్రహణాదిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ ఏవఞ్చ అప్రౌఢాంకస్యకాం విప్రఙ్గతివచనానుసారేణ పుష్పవత్యా మపివ్యవాయప్రవృత్తిర్భవేదితిసిద్ధత్వాత్ త్రిరాత్రంబ్రహ్మచర్యమితిసూత్రే యతాంసర్వేషామెవాచార్యాణాం రజోనన్తరవివాహతాత్పర్యకల్పనమితి వృథైవ వివాహకాల విమర్శకానాంనామి మహాశయః॥అస్తునాభవదీయవ్యాఖ్యానమేవ సముచితమితి ॥ తావతాపికన్యాయా మపిరాగతో వ్యవాయప్రవృత్తిరుపపాదయితుం శక్యతఏవయతో నాజాతలోమ్నాం సహాసం విశేత అజాతవ్యంజనాయాంతు నతయాసహాసంవిశేత్ ఇత్యాదివచనపర్యాలోచనాయాంతాదృశార్థః సిధ్యతీతినకోపివిరోధః సచవ్యవాయస్సఫలోవాభవత్వఫలోవా ॥ వ్యవాయత్వేనైవ ఖలువ్యవాయస్యనిషేధః ॥ నతుసఫలవ్యవాయత్వేనఏతేనగృహ్యసూత్రాన్తరాణ్యపివ్యాఖ్యాతానిభవన్తి ॥ లోకజ్ఞాశ్చోభయత్రాపి ప్రమాణమెవ ॥ కేషాఞ్చనజనానాంకన్యాయామపిరాగతః ప్రవృత్తిర్దృశ్యతే ॥ కేషాంచన విరక్తా

నాప్యృతుమత్యామపినవ్యవాయార్థప్రవృత్తిర్దృశ్యతే ॥ నతుసర్వేషామే వేతినకథంచిదపిక్షతయోని వివాహసిద్ధిః॥ యేతుపునరత్యన్తపండితాః తత్వజ్ఞానసంపన్నాశ్చతేషామపి శాస్త్రార్థాన్యథానయనే బహువిధాధర్మాచరణేచప్రవృత్తి దర్శనేనయుక్తాయుక్త వివేకసంపన్నానాం శ్రుతాధ్యయనసంపన్నానామపి రహస్యవ్యవాయప్రవృత్తేః సంభావ్యమానతయానిషేధఆవశ్యకఏవ॥ శ్రుతాధ్యయనసంపన్నానామేవధర్మాచరణాదావధికారాత్తద్ధర్మాచరణేనైవలిఙ్గేన శ్రుతాధ్యయనసంపత్తినిశ్చయఇతి అధర్మాచరణ శ్రుతాధ్యయనసంపన్న త్వమపినస్యాదేవేత్యుచ్యతే తర్హి ఇదానీన్తనశాస్త్రవిచారాదికం సర్వమపినిష్ప్రయోజనం॥ నహికోపిశ్రుతాధ్యయనసంపన్నో ధర్మాచరణమాత్రబహుపక్షపాతశ్చపండితేషు పామరేషు వావిద్యతే ॥ యథాచవివాహాఙ్గ సమావేశనానాం నదృష్టద్వారాపుత్రార్థత్వంతథాపూర్వమేవనిరూపితం ॥ పుత్రార్థోహివివాహఇత్యాదిమితాక్షరావచనానాం వివాహఫలం పుత్రఇతినాభిప్రాయః॥ కిన్తుపుత్రసంపాదనస్యవ్యవాయసాధ్యతయావ్యవాయస్యచస్వదారేష్వేవశాస్త్రబోధితత్వాత్తదర్థదారత్వసంపాదనార్థం వివాహఇత్యత్రైవతాత్పర్యాత్ ॥ ఉపపాదితంచైతత్ బహు వివాహవాదఇతితత్రైవ ద్రష్టవ్యం॥ ఏతేనబ్రహ్మచర్య విధానాన్యథానుపపత్యాయువతి వివాహసాధనంయుక్తమేవేతివివాహకాల విమర్శకారవచనమపిపరాస్తం ॥ అత్రచవిషయే బోధాయనాదివచనాని వివాహకాల విమర్శఏవ ద్రష్టవ్యానీతిగ్రన్థవిస్తరభయాన్నోపక్షిప్తాని॥ నన్వేవమపిత్రిరాత్ర ముభయోరధః శయ్యేత్యత్రోభశబ్దగ్రహణంవితథం భవతి ॥ యావతాకన్యావిషయో నిషేధోనిరర్థకః తస్యావ్యవాయప్రవృత్తేః కథంచిదప్యుపపాదనాసంభవాత్ తద్గ్రహణసార్థక్యాయ వధూవిషయేపి ప్రవృత్తిసంభావనాఙ్గీకరణీయేతితస్యా

యువతిభావ ఏవ తదుపపత్త్యా యువతివివాహః శాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధత్వేనేతిచేత్ ? అత్ర వయోనిర్ణయకారాః అపత్యోత్పత్తియోగ్యతయా దశాదివయస్కవివాహస్యాపి శాస్త్రీయత్వాభ్యుపగమాత్తత్రోభయోరపి బ్రహ్మచర్యవిధిరావశ్యక ఏవ. సంకోచే ప్రమాణాభావ ఇతిచేదుభయోరిత్యంశస్య ఋతురలవణవర్జమిత్యనేన సాకం అన్వయ ఇతి వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానమితి వర్ణయితుంశక్యత ఇతి నకోఽపి విరోధ ఇతి వర్ణయన్తి.

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు—ఉభయోరిత్యస్య ఋతురలవణవర్జమిత్యనేనైవ సాకమన్వయ ఇతి కల్పనే ప్రమాణాభావః. ప్రమాణసత్త్వేపి రజోఽనంతరవివాహపక్షే ఋతూపపత్తిర్భవిష్యతి. సమావేశనాన్యథానుపపత్త్యా తస్య సాధితత్వాత్.

వస్తుతస్తు—ఉభయోరిత్యస్య బ్రహ్మచర్య పదార్థేనసాకమన్వయోఽంగీకరణీయ ఏవ. వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానే వివాహమధ్యపతితర్తుకాల సంపత్తౌ నియమేన సమావేశనం కర్తవ్యం స్యాత్. ఏవమపి; బ్రహ్మచర్యవ్రతభంగో న సంభవిష్యతి. యథా శ్రాద్ధదినే బ్రహ్మచర్యవ్రతవిధానేపి ఋతుకాలత్వే సమావేశనం కర్తవ్యమేవ॥ ఉపపాదితం హ్యేతత్, షోడశర్తునిశాః స్త్రీణాంతస్మిన్ యుగ్మాసు సంవిశేత్. ఇతి శ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే మితాక్షరాయాం ఉభయోశ్చాపి తద్విధానే ఋతుకాలత్వేపి నాభిగమనం కర్తవ్యమిత్యుభయ శబ్దగ్రహణసార్థక్య సంభవః. ఏవఞ్చ రజోఽనంతరవివాహశాస్త్రీయతాయామేవోక్తసూత్రతాత్పర్య మంగీకరణీయం.

యథాకామీ భవేద్వాపి స్త్రీణాంవరమనుస్మరన్॥
స్వదార నిరతశ్చైవ స్త్రియో రక్ష్యాయతః స్మృతాః॥

ఇత్యాదివచనానుసారేణ 'యోషాభ్యర్థనాయాం ఋతుకాలభిన్నకాలేపి

సమావేశనస్య నైయత్యావగమాత్త దనుసారేణానుష్ఠిత సమావేశనేనా పి వ్రతభంగో నస్యాదితి ఉభయోరపి బ్రహ్మచర్యవిధాన మావశ్యకమితి ఉభయగ్రహణసార్థక్యా దృతుమతీ వివాహాప్రసిద్ధ్యతీతి రజోఽనంతరవివా హః శాస్త్రీయ ఇత్యేవాభ్యుపగన్తవ్య మితి నిర్ణయంతి.

పరేతు చతుర్థీకర్మతః పూర్వంభార్యాత్వమేవ నసిద్ధ్యతి ఇతిపార స్కరహరిహరభాష్యే ప్రతిపాదితత్వేన ఋతుకాలత్వేపి త్రిరాత్రం నైధో పగమనస్య ప్రసక్త్యభావాత్సమావేశ నానుష్ఠానేపి వ్రతభంగాభావవర్ణ నాసంభవాద్వరమాత్రస్య బ్రహ్మచర్యవిధానేపి స్వోక్తసిధ్ధ్యా ఉభగ్రహణ వైయర్థ్యం తదవస్థమేవేతి వివాహకాలవిమర్శకారైరపి తూలిలవణప ర్జనపదార్థేన సాకమేవాస్యమో ఙ్గీకరణీయ ఇతి నకథంచిదపి తదన్యథా నుపపత్తిప్రమాణస్యావకాశః. యద్యపి — పతిత్వంసప్తమేపదే ఇతిస ప్తపదీగమనమాత్రేణ భార్యాత్వాదిసిద్ధిః — తథాపియథా,

చిత్రకర్మ యథానైకైరంగై స్సమ్యక్ప్రపూర్యతే॥
బ్రాహ్మణ్యమపి తద్వత్స్యా త్సంస్కారైర్విధిపూర్వకైః॥

ఇతివచనేన జ్యోతిష్టోమాద్యనుష్ఠానే నైవపూర్ణబ్రాహ్మణ్యసిద్ధిరితిస్థి తేపి తతః పూర్వమపికించిన్న్యూనం బ్రాహ్మణత్వం విద్యతే. తతఏవచత స్య మంత్రాధికారః. ఏవమగ్నిస్థాపనార్థ మపేక్షితభార్యాత్వం సప్తపదీ గమనమాత్రేణ సిద్ధమపి నైధోపగమనోపయుక్తం భార్యాత్వంనా ఙ్గవివాహేనైవ జన్యత ఇతి నవిరోధః. అయంభావః. సర్వదేశకాలావచ్ఛేదేన చారేతర సమావేశన నిషేధశాస్త్రైస్సైవ వివాహసంబంధి త్రిరాత్రా వచ్ఛేదేనాపి వధూసంగమనిషేధ సిద్ధిసంభవాత్కిమర్థం బ్రహ్మచర్య విధానమితిచేత్ — ఋతుమతీవివాహవాదిభిరేవం పరిహర్తవ్యం. య

థానానృతంవదేదితి సామాన్యనిషేధేసత్యపి ప్రాయప్రమాణస్య తస్మాదాహితాగ్ని ర్నానృతంవదేదితి వచనస్యాప్యృత వదనాభావదర్శపూర్ణమాసయో రఙ్గాఙ్గిభావబోధకత్వేన చారితార్థ్యం. ఏవంవధూసంగమాభావవివాహకర్మణో రఙ్గాఙ్గిభావబోధకత్వే నోక్తసూత్రసార్థక్యమితి॥ తత్రైవంసతి కన్యావివాహవాదిభిరపి. నాజాతలోమ్న్యాసహ సంవిశేదితి వచనసిద్ధస్యాపి తదుపగమనాభావస్య వివాహాఙ్గత్వసిద్ధ్యర్థం త్రిరాత్రబ్రహ్మచర్యవిధానమితి సంభవాన్నాన్యథానుపపత్తి ప్రమాణస్యావకాశః. యథాచసమావేశనాస్యథాన్యుపపత్త్యాపి సప్రౌఢావివాహసిద్ధిః తథా పూర్వమేవనిరూపితం. ఏవంతస్యాసిద్ధ్యాతద్విషయ కల్పనాపిక్షారలవణవర్జన భోజనమప్య సంగతమేవ. యథాచసమావేశనోపయుక్త భార్యాత్వంసప్త పదీగమనమాత్రేణ నోత్పద్యతే. తథాపూర్వమేవనిరూపితం. సమావేశనంనామవధ్వా సహమైథునార్థంశయనమితి వధూపదం ప్రయుఞ్జానః సువర్శనాచార్యోఽత్రానుకూలః. యథాపారస్కరహరిహరాచార్యాః॥ అత్రచవిషయే బహూపపాదనీయమస్తి॥ తచ్చసత్యవసరేఽవసరాంతరే సమ్యగుపపాదయిష్యామః. ఏవఞ్చత్రిరాత్ర బ్రహ్మచర్యవిధానానుసారేణాపి సగృహ్యకారాణాం ఋతుమతీవివాహతాత్పర్యకల్పనం సంభవతి.

అత్రేదంప్రసఙ్గాద్విచార్యతే—కోనామాష్టవ యోనిపార్థినీ॥ కిమృతుమతీ॥ ఉత్కృష్టమత్యపి యాస్పృష్టామైథునేన॥ యద్యస్పృతు. మతిపరత్వం తదా॥

పాణిగ్రహణికామన్త్రానియతందారలక్షణం॥ ఇతివచనేనానృతుమతీ వివాహసిద్ధిః॥ తస్యామేవపురుష సంయోగే సముచితకాలే స

ముత్పన్నస్యకానీనత్వాత్ సిద్ధ్యేత్ ॥ యద్యసంస్పృష్టమైథునీతదాఋతుమత్యామపి వివాహాత్ పూర్వం సంయోగేన—సముత్పన్నస్య కానీనత్వేన వ్యవహారఇతి,ఋతుమతీవివాహోఽపిశాస్త్రీయ ఇతి సిద్ధ్యేదితి॥ తత్రవదామోనిర్ణయకారాః—అక్షతయోని పదేనానృతుమత్యాఏవసంగ్రహః "అసపిండాచయామాతు రసగోత్రాచయాపితుః। సాప్రశస్తాద్విజాతీనాం దారకర్మణ్యమైథునీ"॥

ఇతివచనేనక్షతయోన్యాః వివాహేఽయోగ్యత్వవర్ణనాత్. అతఏవహి॥

సర్వవర్ణేషుతుల్యాసుపత్నీష్వక్షతయోనిషు।
అనులోమ్యేనసంభూతాః జాత్యాజ్ఞేయా స్తఏవ తే—

ఇతివచనేన- క్షతయో నిత్వావస్థాయాం వివాహితపత్నీషుసముత్పన్నస్య బ్రాహ్మణ్యముక్తం తత్రక్షతయోనిపదేన అన్యపూర్వకత్వాది వివక్షణేపత్నీత్వమేవ నస్యాత్ । ఋతుమతీత్వవివక్షణేతు - ఋతుమతీనామప్యపత్యోత్పాదికవివాహస్యాపగమేన పత్నీత్వసిద్ధ్యాదతిత్యక్షతయోనిశబ్దేన అనృతుమతీగ్రహణమేవ యుక్తమితి ప్రతీయతే ఇతినిర్ణయంతి । వివాహకాలవిమర్శకాస్తు క్షతయోని పదేన ఋతుమతీగ్రహణపక్షేతస్యామ్పుత్పన్నస్య ముత్పన్నస్య అబ్రాహ్మణ్యవర్ణనం నసంభవతి - నహ్యపత్యోత్పత్తియా రజోఽనంతర వివాహమపిశాస్త్రీయం మన్వానాంభవతాం తద్వివాహసంస్కృతాయాం సముత్పన్నోఽబ్రాహ్మణ ఇతిసంమతం - ప్రాయశ్చిత్తాదినా వృషలీత్వాదీనాం నివృత్తత్వాత్ - అమైథునీశబ్దస్య - అస్పృష్టమైథునప్రవృత్తిని మిత్తకస్య అనృతుమతీ పరత్వంఽక్షణాయాం ప్రమాణాభావాచ్చ । ఏవంచ సాంప్రదాయికాశయపర్యాలోచనాయాం అక్షతయోనిశబ్దేన-అసంస్పృ

ష్ట మైథునాయా ఏవగ్రహణంయుక్తం॥ "సర్వవర్ణేషు" ఇతి శ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే-మేధాతిథిప్రభృతిభిః తథైవవ్యాఖ్యానాత్॥—తథాహి—మేధాతిథిః—అక్షతయోనిగ్రహణం - పునర్వివాహేన పత్నీత్వమాశంకమానంనివర్తయతి—సర్వజ్ఞనారాయణః—అక్షతయోనిషు = పరిణేతురన్యేనాసంస్పృష్టాసు ఏతేన పౌనర్భవస్యాపస్య ।బ్రాహ్మణ్యముక్తమితి—రాఘవానందః—అక్షతయోనిష్వితి విశేషణాత్ కానీనాదేర్ద్విజత్వంగౌణమితి—నందనః—అక్షతయోనిషు = అనన్యపూర్వికాసు—రామచంద్రః-సంభోగాదక్షతాయోనయోయాసాంతాస్వితి—కుల్లూకభట్టోపి "పాణిగ్రహణికామంత్రా ఇతి" శ్లోకవ్యాఖ్యావసరేఽముమేవార్థంప్రతిపాదయతి—ఏవంబోధాయనధర్మశాస్త్రేపి గోవిన్దస్వామినా—"సాచేదక్షతయోనిస్స్యాద్గతప్రత్యాగతాసతీ" ఇతివచవవ్యాఖ్యానసరేఽక్షతయోనిస్స్యాత్ = అస్పృష్టమైథునాస్యాదితివ్యాఖ్యాతం॥ మితాక్షరాయామపి "అక్షతాచక్షతాచైవ పునర్భూస్సంస్కృతాపునః । స్వైరిణీయాపతింహిత్వా సవర్ణంకామతోవ్రజేత్॥" ఇతివచనవ్యాఖ్యానసరే అన్యపూర్వాద్వివిధా; పునర్భూస్స్వైరిణీచేతి । పునర్భూరపిద్వివిధా; క్షతాచాక్షతాచేతి । తత్రక్షతాసంస్కారాత్ప్రాగేవ పురుషసంస్కారదూషితా; అక్షతా - పునస్సంస్కార దూషితా - ఇతివ్యాఖ్యాతం ॥ అపరార్కవ్యాఖ్యాయామప్యయమేవార్థస్స్ఫుటీకృతః ఇతి అస్పృష్టమైథునైవాక్షతయోనిశబ్దే నాత్రగహణ మర్హతీతివర్ణయంతి—పరేతు—యోనిక్షయప్రవృత్తినిమిత్తకస్యాక్షత యోనిశబ్దస్య ఋతుమతీ పరత్వమేవయుక్తం।యాచఋతుమతీ స్పృష్టమైథునైవసాభవేత్ । "ఋతౌభార్యా

ముపేయాత్,, ఇతి నియమేన స్మృత్యాం నియతమేవాస్పృష్టమైథునభావో
పి సంపద్యేతేతి - సర్వత్రాపి స్మృతిషు - అస్పృష్టమైథునశబ్దేన అక్షత
యోనిశబ్దో వివక్షితః తేన తు స్పృష్టమైథునభావ ప్రవృత్తి నిమిత్తాభిప్రాయే
ణ । "అథస్తాద్వ్యోమరంధ్రస్య తస్యాశ్చంద్రార్ధసన్నిభః । కామాతపత్రాయ
తస్సాహి చంద్రో నాడీషు దృశ్యతే,, ఇతివచనావగత త్వగ్విశేషస్యయో
నిశబ్దేన గ్రహణాసంభవాదక్షతయోనిశబ్దేన క్షీణత్వగ్విశేష వత్వస్యాపి
పరిస్ఫూర్త్యసంభవాత్ । నచ—ఋతుమతీవివాహ పక్షే నియతమేవప్ర
థమార్తవాదిషు పమావేశన మనావశ్యక మితిరజోవతీ నామపి కాసాం
చిత్ అస్పృష్టమైథునానామ సంస్థానసంభవాత్ తాసామక్షతయోని
శబ్దేన గ్రహణార్థమేవనిబంధనకారైః-అస్పృష్టమైథునాక్షతయోనిశబ్దా
న్యోవివక్షిత ఇతి వాచ్యం; తాదృశవ్యాఖ్యానస్య శాస్త్రవిరుద్ధత్వాత్తు
వివాహాభిప్రాయం వినాఽస్మదుక్త ప్రకారేణైవ సామంజస్యోప
పత్తౌ శాస్త్రవిరుద్ధత్తు మతీ వివాహ కల్పనాద్వారా సామంజస్య
కల్పనాయోగాత్ — ॥ వైద్యనాథదీక్షితాదిభిః అమైథునాశబ్దస్య అస్పృష్టమై
థునార్థక తయాప్రతిపాదనస్య అక్షతయోనిపదేన వివృతత్వాన్నాఋతు
మతీవివాహమశాస్త్రీయ మభిప్రయన్తి - కన్యాశబ్దసమభివ్యాహారస్థలే
అక్షతయోనిశబ్దేనతద్వివృతత్వాన్నాపి - నిబంధనకారా అత్రానుకూలాః
కన్యాశబ్దశ్చ అప్రాప్తయౌవనప్రవృత్తినిమిత్తక ఇతిపూర్వమేవనిరూపితం
ఏవంచ "పాణిగ్రహణికామంత్రాః,, ఇత్యత్రవా "అప్రౌఢాం కన్యకాంవి
ప్ర,, ఇత్యత్రవా కన్యకాదిశబ్దేనాక్షతయోని వివక్షాయామపి సరజస్వ
లావివాహ సిద్ధిరితి । కన్యాయామపిరాగతో వ్యవాయప్రవర్తైరప్రౌఢా

మితివచనానుసారేణాభ్యుపగంతవ్యమితియు. - నిన్నిషేధనాత్ త్రిరాత్రబ్ర హ్మచర్య విధానోపపత్తిసంభవాత్ - తదనన్యథానుపపత్త్యైతమర్థ వి వాహసాధనం వివాహకాలవిముక్తకారాణాం నసంగతమితినిర్ణయంతి॥

యుక్తంచైతత్ అతఏవహి స్మృత్యర్థసంగ్రహకారోపి - తాంప్ర యచ్ఛేత్తునగ్నికామితి నగ్నికాదానమనుదధాతి। నాతిమహాన్త్యన్యప్రదా నం ప్రాప్నోతీతి॥ నగ్నికాశబ్దార్థస్తు నగ్నికానాగతర్తుపతిరోధేనా సా గేనాన్యకుమత్యేవ—అత్రకేచిత్ప్రత్యవతిష్ఠన్తే-యదినగ్నికాశబ్దస్య అనాగ తార్తవాయాఏవగ్రహణం, తర్హి నగ్నికాశబ్దేన తత్త్వాత్ ఏవగ్రహణం యుక్తమితి "విందేతానగ్నికాంకన్యాం,, ఇతి జైమినిగృహ్య సూత్రస్య ఋతుమతీవివాహ ప్రమాణత్వంస్యాదితి— అత్రసమాదధతేవయోనిర్ణయ కారాః—నగ్నశబ్దాత్సాదృశ్యే కనినిష్పన్నస్య అనుపజాతలజ్జాః గుహ్యం గావరణముపజానన్త్యోయాస్తాస్స్వరత్వమేవయుక్తం.

యావన్నలజ్జతేకన్యా యావత్క్రీడతి పాంసుభిః ।
యోనాన్నాదీన్నావగూహేత తావద్భవతినగ్నికా ॥
యావచ్చైలంనగృహ్ణాతి యావత్క్రీడతి పాంసుభిః ।
యావద్దోషంనజానాతి, తావద్భవతినగ్నికా॥

ఇతిపదపదార్థతత్త్వవిదాం మహర్షీణాం వచనానిచాము మేవార్థ ముప పాదయంతి ॥ తాదృశనగ్నికాశబ్దస్యసాక్షాత్సమానేపూర్వోక్తలక్షణ విపరీతోప జాతలజ్జాస్వతోవస్త్రధారిణీచయా తదభిధాన ఏవసామర్థ్యం నగ్నికాపదార్థేంజోదర్శనస్యాప్య నంతిగ్భానాన్నరజస్వలాబోధనేపి। య ద్యప్యముష్మిన్ నగ్నికానాగతర్తవేత్య ప్రాప్తరజస ఏవనగ్నికాపదా ర్థత్వమభిప్రేయతే; తథాపిపూర్వాపరవిరుద్ధత్వాత్ ఋషివచన విరుద్ధ

త్వాచ్చాప్రమాణ మేవశప్పశ్యామః ॥ యథాపుండరీకంసితాంభోజమితి కోశవచనస్య "పుండరీకశబ్దేవరక్తాం బుజస్యైవ గ్రహణ మితిశబరస్వా మివచనవిరోధే అప్రామాణ్యం; యథావాతితఉఃపుమానితికోశవచనస్య "తితఉపరిపవనంభవతీతి,, భాష్యవిరోధే ఏవముత్రాపి । శ్రుత్యర్థసందే హేశ్రుత్యంత రేణేవస్మృత్యర్థసందేహేస్మృత్యంత రేణైవార్థవర్ణనస్య యుక్తత్వాత్, నచైతావతాద్వినష్టాది బాలికావివాహోపి శాస్త్రీయ స్స్యాత్;"నగ్నికాంప్రయచ్ఛేదితిబహుషుస్మృతిషు నగ్నికావి వాహస్యవి ధానాదితిశంకనీయం ॥ ఇష్టాపత్తేః ॥ అతఏవహి

ద్వివర్షాత్ప్రాగ్వివాహశ్చేత్కన్యకా మరణంయది ।
ఖననంనైవకర్తవ్యం మంత్రసంస్కార మాచరేత్ ॥
ఉత్కృష్టాయాభిరూపాయ వరాయసదృశాయచ।
అప్రాప్తామపితాంతస్మైకన్యాందద్యాద్యథావిధి ॥

ఇతివచనముప్యుపపద్యతే ॥ ఏవంచ అనగ్నికాశబ్దేన సంజాతలజ్జాది స్వరూ పైవ వివక్షణీయేతిసిద్ధం ॥ జైమినిగృహ్య వ్యాఖ్యాతా శ్రీనివాసాధ్వరి రపి. "యస్మిన్వయసిన్వయమేవలజ్జయావాసః పరిదధాతితామితి,, అనగ్ని కాపదముత్రవ్యాచఖ్యౌ తోత్రానుకూలయతి జైమినిగృహ్య పర్యాలోచ న యాపినస్త్రమతీవివాహ సిద్ధిర్భవిష్యతీతి ॥

విహాహకాలవిమర్శకారాస్త్వేతన్నక్షమంతే

యత్రలౌకికవైదికప్రసిద్ధ్యోః పరస్పరంవిరోధః తత్రవైదికప్ర సిద్ధ్యనుసారేణైవార్థనిర్ణయః యత్రతువైదిక ప్రసిద్ధిరేవనాస్తి లౌకిక ప్రసిద్ధ్యను సారేణైవార్థనిర్ణయః ॥ యత్ర పునఃవైదికప్రసిద్ధిద్వయం ప రస్పరవిరుద్ధం తత్రలౌకికప్రసిద్ధ్యైవార్థనిర్ణయఃఇతిపూర్వమీమాంసకా

శయానుసరేణాత్రామరకోశవచనస్యాదరణీయత్వేన అనగ్నికాపదేనఋతు
మతీగ్రహణమేవయుక్తం ॥ "అనగ్నికాత్వృతుమతీతి, గృహ్యసంగ్రహ
కారవచన మప్యత ఏవసంగతంభవతి ॥

నగ్నికాపదార్థవిషయాహి భిన్నభిన్నాభిప్రాయా మునివర్యా
ణాందృశ్యన్తే॥ తథాహి — కేచిత్తు నవవర్షాంనగ్నికామభిప్రయన్తి;
యథావైద్యనాథదీక్షితీయే మాధవీయేచయమః.

అష్టమేతుభవేద్గౌరీ నవమేనగ్నికాభవేత్॥ ఇతి॥ బోధాయనవ
సిష్ఠౌతు అప్రాప్తరజోదర్శనకాలామేవ నగ్నికాపదేనవ్యపదిశతః॥ యథా,

ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాం కన్యాంమృతుకాల భయాత్పితా।
దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే।
అపివాగుణహీనాయనో పరుంధ్యాద్రజస్వలాం॥ ఇతి॥
అవ్యంజనాభవేత్కన్యాకుచహీనాతునగ్నికా॥

ఇతిచాన్యోమహర్షిః కుచహీనామేవ నగ్నికామభిప్రైతి॥ "యావన్నల
జ్జతేకన్యా" ఇతివదంతస్తుభవదభిమతాంజాతలజ్జాదిరూపాంనగ్నికాపదా
ర్థతయాభిప్రయంతి తత్రచ పరస్పరవిరుద్ధవైదిక ప్రసిద్ధౌబోధాయనాది
వైదిక ప్రసిద్ధ్యనుగుణం కోశవచనమేవప్రమాణం॥ ద్వివర్షాదిబాలికా
నామపి నగ్నికాపదార్థత్వే నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ఇత్యాదిస్థలే సర్వ
త్రాపితా సామపిగ్రహణాపత్త్యా తాదృశవివాహస్యాపి ముఖ్యత్వ ఏవసం
పద్యేత॥ ఇష్టాపత్తౌచనగ్నికా వివాహంవిదధానైర్యమాదిభి ర్ద్విశిష్య
బాలికాదివివాహాభ్యనుజ్ఞానం వ్యర్థమేవసంపద్యేత॥ తథాచయమః.

బాలికాయాంభవేత్కన్యాగుణాఢ్యోయదిలభ్యతే।

దద్యాదప్రాప్తకాలేపి దేశకాలభయాన్నరః।

మరీచిశ్చ,

జన్మతోగర్భాధానా పంచమాబ్దాత్పరంశుభం।

కుమారీవరణందానం మేఖలాబంధనంతథా॥ ఇతి॥

భారతేచ ఆనుశాసనికపర్వణి,

జాతమాత్రాతుదాతవ్యా కన్యకాసదృశేవరే।

కాలేదత్తాసుకన్యాసు పితాధర్మేణయుజ్యతే॥ ఇతి॥

ఏవంచానగ్నికావివాహం విదధతాం జైమిన్యాచార్యాణాం, నృతుమతీవివాహ ఏవతాత్పర్య మభ్యుపగమనీయమితి కేషాంచిదేవ పక్షస్సమీచీన ఇతి॥

పరేతు సత్యం నగ్నికాశబ్దస్య ప్రాప్తరజోదర్శనాయాం ఏవప్రాయేణ గ్రహణంయుక్త మమరకోశవచనస్యాపి ఏతావ్యర్థపరత్వేనైతాదృగ్ర్థనిర్ణయే ఉపయోగోవిద్యతే తథాపిజైమిన్యాచార్యాభిమతోనగ్నికాపదార్థోనస్తుమతీ; యావచ్చేలంనస్పృష్టేత్యాది వచనస్యాపి ప్రమాణత్వేనక్వచిత్సలేతదర్థావార్థనిర్ణయస్యాపి యుక్తత్వాదత్రతన్నిర్ణయస్యాగకారేణచానగ్నికాపదేన అనృతుమత్యాఏవగ్రహణాత్, అన్యథాహి, బహువచనవిరోధస్సంపద్యేత॥ అతఏవహిగోభిల గృహ్యేనగ్నికాతుశ్రేష్ఠేతి నగ్నికావివాహఏవ ప్రశంసితః సమతాంబరాంప్రతి కార్థతా త్పర్యకత్వమేన యుక్తమితి జైమిన్యాచార్యాణామిష్య నృతుమతీవివాహతాత్పర్యకల్పనస్యైవయుక్తత్వాత్ నచ అనగ్నికాత్వనృతుమతీతి వాక్యశేషవిరోధోవింటేతానగ్నికామిత్యత్ర అనగ్నికాపదేనా నృతుమతీగ్రహణమితి శంకనీయం, వాక్యశేషస్యాపి ప్రయచ్ఛేత్తునగ్నికా మితినగ్నికాప్రదానసవతా

త్పర్యాత్ తథాహి, విందేతానగ్నికాం కన్యామితివచనంనానగ్నికావి వాహప్రతిపాదనపరం వివధాతో గ్లాభార్థకస్యాపి జ్ఞానార్థకత్వేనాపి తత్ర తత్రప్రయోగాత్ అత్రాపితదర్థస్వీకారేణ కన్యామనగ్నికాంజానీయాత్ (ఇదానీమప్రాప్త యౌవనాయా అపిద్రాగిత్యేవరజోదర్శనాదికం భవి ష్యతి। తతః ఝడిత్యేవ కన్యాదానంనిర్వర్తనీయం) ఇత్యేతదర్థతాత్పర్య కత్వమేవయుక్తం ప్రయచ్ఛేత్త్వనగ్నికా మితివాక్యశేషస్యాన్యథా విరో ధాత్, అత్రహివచనే అనగ్నికామిత్యస్య "అనగ్నికా త్వృతుమతీ తాం" ఇత్యంశేనార్థం ప్రతిపాద్య విశిష్టవాక్యతాత్పర్య విషయీభూతా ర్థః ప్రయచ్ఛేత్తు నగ్నికామిత్యనేనాం శేనప్రతిపాద్యత ఇత్యేవ వర్ణ నీయమితి ఏవంచ అనగ్నికామిత్యత్ర ప్రతీతితోరజస్వలా యాంబోధేపి పర్యవసానతో ఽప్రాప్తరజస ఏవకన్యాయాంబోధో భవిష్యతీతి జైమినిగృ హ్యాపర్యాలోచనయా నరజోఽనంతరవివాహ సిద్ధిరితిమంతవ్యం.

అత్ర కేచిత్,—గృహ్యసంగ్రహకారైః ప్రదానమాత్రస్యైవ విధానాత్ తస్యచవాగ్దానాది విషయకత్వేనాప్యుపపత్తి సంభవాత్ విం దేతానగ్నికా మితివచనం స్వతంత్రతయా వివాహవిధిపరమే వాంగీకర ణీయం, వివాహదానయోస్తు భిన్నాధికారికత్వేన. భిన్నఫలకత్వేనచభి న్నకర్మత్వేనానంతర్య నియమోనాస్తీనగ్నికావస్థాయాం, దానప్రతిపా దనపూర్వకం రజోఽనంతరవివాహ ప్రతిపాదనపరగృహ్య సంగ్రహకారా ణామప్యాశయః — ఏతేన —

దద్యాద్గుణవతేకన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే ।
అపివాగుణహీనాయనో పరుంధ్యాద్రజస్వలాం ॥ ఇతి

బోధాయనవచనం॥ ప్రదానం ప్రాగృతోరితి గౌతమవచనం॥ "ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాం కన్యామృతుకాలభయాన్నరః" ఇతి వసిష్ఠవచనం "అప్రయచ్ఛన్ సమాప్నోతి భ్రూణహత్యామృతావృతౌ" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనం "యది సా దాతృవైకల్యాద్రజః పశ్యేత్కుమారికా। భ్రూణహత్యాశ్చ తావత్యః పతితస్స్యాత్తదప్రదః" ఇతి వేదవ్యాసవచనం "ప్రాప్తేతు ద్వాదశే వర్షే యః కన్యాం న ప్రయచ్ఛతి॥ మాసిమాసిరజస్తస్యాః పిబంతి పితరస్స్వయం" ఇతి పరాశరసంహితావచనం చ వ్యాఖ్యాతం భవతి. సర్వేషామపి వచనానాం దానకాలనియమపరత్వేన వివాహవిధిపరత్వాభావాత్, ఏవం చ ఋతుమతీవివాహనిషేధకస్యైకస్యాపి వచనస్యాభావాత్ జైమినీయగృహ్యపర్యాలోచనాయామృతుమతీవివాహశ్శాస్త్రీయ ఇత్యేవ భవతీతి తదశాస్త్రీయతావాదో౽త్యసంగత ఇతి వర్ణయంతి.

అన్యేతు, ప్రత్తాం వివాహయేదిత్యాది పారస్కరగృహ్యాది పర్యాలోచనయా భిన్నకర్తృకోపదిష్టానవివాహయోః వాజపేయబృహస్పతిసవయోరివ క్రమనియమవిషయతాయాః ఆవశ్యకత్వాత్ దానవిధిపరాణామపి తదవ్యవహిత వివాహపర్యంతవ్యాపారస్యాంగీకరణీయత్వాత్ గృహ్యసంగ్రహకారాణాం పూర్వోక్తతాత్పర్యమేవ యుక్తం, ఏతేన, బోధాయనగౌతమవసిష్ఠాదివచనాన్యపి వ్యాఖ్యాతానీతి ఋతుమతీవివాహశాస్త్రీయతావాదో౽సంగత ఏవ॥ యదపి "ప్రాగపి ఋతోః కన్యకాయా నదానం ఋతావపి యూనస్థానాద్దోషో న లభ్యత ఇతి" ఋత్వనంతరమపి దానాదివిధిపరతయా ప్రతీయమానం వచనం—తదపి గుణవద్వరలాభే గుణహీనాయాపదాతవ్యేత్యేవం పరమిత్యపరార్కే ప్రతిపాదితమితి నాస్మాకం ప్రతికూలం అతః

"పితృవేశ్మనియాకన్యారజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
తస్యాంమృతాయాం నాశౌచంకదాచిదపిశామ్యతి॥"
"పితృవేశ్మనియాకన్యా రజఃపశ్యత్యసంస్కృతా।
భ్రూణహత్యాపితుస్తస్యా స్సాకన్యావృషలీస్మృతా॥"
"రజస్వలాచయాకన్యా యదిస్యాదవివాహితా।
వృషలీవార్షలేయస్స్యా త్తస్యాంజాతిస్సఏవహి॥"
"పితృగేహేతుయాకన్యారజః పశ్యత్యసంస్కృతా।
సాకన్యావృషలీజ్ఞేయా తత్పతిర్వృషలీపతిః॥
మాతాచైవ పితాచైవ జ్యేష్ఠోభ్రాతాతథైవచ।
త్రయస్తేనరకంయాన్తి దృష్ట్వాకన్యాంరజస్వలాం॥
ఉద్వహేద్యస్తుతాంకన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః।
అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తేయస్స విప్రోవృషలీపతిః॥"
"పితుర్గేహేతుయాకన్యా రజఃపశ్యత్యసంస్కృతా।
భ్రూణహత్యాపితుస్తస్యా స్సాకన్యావృషలీస్మృతా॥
యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః।
అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తేయస్సవిప్రోవృషలీపతిః॥"
"మాతాచైవపితాచైవ జ్యేష్ఠోభ్రాతాతథైవచ।
త్రయస్తేనరకంయాన్తి దృష్ట్వాకన్యాంరజస్వలాం॥
యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోఽజ్ఞానమోహితః।
అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తేయస్సవిప్రోవృషలీపతిః॥"
"తస్మాద్వివాహయేత్కన్యాం యావన్నర్తుమతీభవేత్।
వివాహోహ్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చప్రశస్యతే॥"

ఇత్యాదివిష్ణుశంఖ లఘుశాతాతపలఘ్వాశ్వలాయన ప్రజాపత్యంగిరోబృహస్పతి పరాశరసంవర్తాది స్మృతయోప్యనుగృహీతాభవన్తి ఏవంచ సరజోనంతర వివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతివర్ణయన్తి - వయోనిర్ణయకారాణామప్యయ మర్ధస్సమ్మతఏవేతి మన్యామహే — వయోనిర్ణయకారాహ్యేవంవదన్తి— యద్యపి—త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీసతీ

ఊర్ధ్వంతుకాలాదేతస్మాత్ విందేత సదృశంపతిం॥
అదీయమానాభర్తారం అధిగచ్ఛేద్యదిస్వయం।
నైనఃకించిదవాప్నోతి నచయంసాధిగచ్ఛతి॥

ఇత్యాదివచనైః రజోనంతరవివాహశ్శాస్త్రీయ ఇతిప్రతీయతే, తథాపి తేషాం వచనానామాపత్కల్పతయా తదభ్యనుజ్ఞానఏవ తాత్పర్యాత్ ఉక్తానేకవచన పర్యాలోచనయా రజోనంతరవివాహోనా శాస్త్రీయ ఏవ, అతఏవ — తైత్తిరీయసంహితాయాం సప్తమేకాండే ‹‹ ప్రజాపతిరకామయత ప్రజాయేయేతిసముఖత స్త్రివృతన్నిరమిమీత తమగ్నిర్దేవతాన్వసృజ్యత గాయత్రీఛందోరథన్తరం సామబ్రాహ్మణో మనుష్యాణామజః పశూనాంతస్మాత్తే ముఖ్యాముఖతోహ్యసృజ్యన్తే›› తిగాయత్రీఛందసాసాకం బ్రాహ్మణసృష్టి విధానముపపన్నంభవతి॥ తాదృశవిధానస్యహి తాత్పర్యం ‹‹ ఛందస్సుపాదాక్షర సముదావదబ్రసమూహ ఉపనయనే›› ఇతిహారీతసూత్రేణ యస్యాజాతేర్యేనఛందసా సృష్టిస్సజాతీయస్య తచ్ఛందః పాదాక్షరసంఖ్యా పరిమితేవయసి ఉపనయనంకర్తవ్యమితి ప్రకాశ్యతే, ఏవంచ బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యానాంగాయత్రీత్రిష్టుప్జగతీఛందోభిస్సాకం సృష్టిప్రతిపాదనాద్యథాక్రమం అష్టమఏకాదశద్వాదశవయాంస్యుపనయనస్య ముఖ్యః కాలః ముఖ్యకాలానుష్ఠానాశక్తౌ

బ్రాహ్మణేనక్షత్రియస్య వైశ్యయోర్ముఖ్యకాలేఏకాదశద్వాదశవయసోరప్య
నుష్ఠానే నదోషః.

అజీవంస్తు యథోక్తేన బ్రాహ్మణస్స్వేనకర్మణా।
జీవేత్క్షత్రియధర్మేణ సహ్యస్యప్రత్యనంతరః॥
ఉభాభ్యామప్య జీవంస్తు కథంస్యాదితి చేద్భవేత్।
కృషిగోరక్షమాస్థాయ జీవేద్వైశ్యస్యజీవికాం॥

ఇతిమనువచనేన స్వధర్మాశక్తస్య బ్రాహ్మణస్యక్షత్రవిడ్ధర్మయో
రప్యధికారవర్ణనాత్, ఏవంచ ఉపనయనస్థానీయత్వాత్స్త్రీణాంవివాహ
స్య ఉపనయనకాలఏవ తస్యాపికాలఇత్యంగీకరణీయత్వేన అష్టమవయో
ముఖ్యకాలః ద్వాదశవయః పర్యన్తంతుగౌణకాల ఇత్యేవాంగీకరణీయ
మితి కథచిదపినాస్తిమతీ వివాహసిద్ధిః। ఏతదభిప్రాయేణైవమనురపి—

త్రింశద్వర్షోవహేత్కన్యాం హృద్యాంద్వాదశవార్షికీం
త్ర్యష్టవర్షోష్టవర్షాం వాధర్మేసీదతి సత్వరః॥
ఇతిస్మరతి॥

వివాహకాలవిమర్శకారాస్తు సత్యముపనయనకాల ఏవ వివాహ
కాలః తస్యద్వాదశవయః పర్యంతమేవగౌణకాల ఇతివర్ణనంపరమసంగ
తమేవ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యేతి ఆపస్తంబధర్మసూత్రేణ షోడశవయః
పర్యంతంగౌణకాలస్య ప్రతిపాదనాత్, ఏవంచేదపిఅష్టమవయ ఏవము
ఖ్యకాలఇత్యేవ ,,వివాహస్త్వష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్శ్రశస్యతే''
ఇతివచనేన ప్రతిపాద్యతే, ,, ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్య సావిత్రీనాతివర్త
తే'' ఇతిమనురపిద్వాదశే వయసోఽనంతరమ ప్యుపనయనకాలం ప్రతిపా

యుతి ‹‹ అజీవలస్తుయథో క్తైనె తితుజీవికామాత్రవిషయ మన్యత్రాపిన ప్రవర్తతె ఏవంచకన్యావివాహ ప్రతిపాదకవచనానుసారేణ కన్యావివాహావద్యతుమతీ వివాహప్రతిపాదకవచనానుసారే ఋతుమతీవివాహా ఽపిశాస్త్రీయ ఇత్యేవాంగీకరణీయం॥ తథాచకన్యా వివాహప్రతిపాదకానివచనాని, యమః—వివాహంచోపనయనం స్త్రీణాంమాహపితామహః మాధవీయెసంపర్కః

అష్టావర్షాభవేద్గౌరీ నవవర్షాతురోహిణీ।
దశవర్షాభవేత్కన్యా తతఊర్ధ్వంరజస్వలా॥

యమః—అష్టవర్షాభవేద్గౌరీ నవమెనగ్నికాభవేత్।
దశమెకన్యకాప్రోక్తా ద్వాదశేవృషలీస్మృతా ॥ఇతి॥

కన్యాలక్షణకథనపూర్వకం తాసాంచానఫల విశేషమాహామరీచిః॥

గౌరీందదన్నాకపృష్ఠం వైకుంఠంరోహిణీందదత్।
కన్యాందదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవంతురజస్వలాం॥

తథావైద్యనాథ దీక్షితీయెమనుః।

త్రింశద్వర్షోవహేత్కన్యాం హృద్యాంద్వాదశవార్షికీం।
త్ర్యష్టవర్షోష్టవర్షాంవా ధర్మేసీదతిసత్వరః॥

తథానిర్ణయసింధు భారతవచనం,

త్రింశద్వర్షష్షోడశాబ్దాం భార్యాంవిందెతనగ్నికాం।
ద్వ్యష్టవర్షోష్టవర్షాంవాధర్మె సీదతిసత్వరః॥

అత్రషోడశాబ్దాయా నగ్నికాత్వపి శేషణాత్ రజోదర్శనాభావె షోడశవార్షికకన్యా వివాహోఽపి సదోషామెతిలభ్యతె, ఏవంవయోవిశేషానుపాదానెనాస్పృతుమతీ వివాహంప్రతిపాదయన్తి కానిచనవచనాని వసి

షః,— ప్రయచ్ఛేన్నగ్నికాంకన్యాం మృతుకాలభయాత్పితా, ఇత్యాదీన్య
త్రైవపూర్వంసంకలితాని। ఏతేషాంచ వచనానాం ముఖ్యకాలప్రతిపా
దన ఏవతాత్పర్యం, నత్వృతుమతీవివాహనిషేధేఽపి। మన్వాదిస్మృతౌ
ఋతుమత్యాఅపి వివాహార్హత్వప్రతిపాదనేన తేనసాకంవిరోధాపత్తేః।
యథాహిగుణవద్వరలాభే ఽప్రాప్తకాలేపి జాతమాత్రా దీనాంవివా
హాయుక్తః ఏవంగుణవద్వరలిప్సయా షోడశాదివయః పర్యంతంప్ర
తీక్షణమపియుక్తమేవ తథాచమనుః—త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృ
తుమతీసతీ। ఊర్ధ్వంతుకాలాదేతస్మాత్ విందేతసదృశంవరం। బోధాయ
నః—త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీ కాంక్షేతపితృశాసనం। వైద్యనాథదీక్షితా
పరార్క—మాధవాదీనామపి ఉక్తవచనం నిర్దిశతామయమేవాభిప్రాయః।
ఏవంచరజోదర్శనానంతరం వివాహనిషేధపరాణాం కన్యాపిత్రాదీనాం
వ్రాంషుశ్చభ్రూణహత్యాది దోషబోధనపరాణాం ఉక్తవచనానామన్య
థోపపత్తిర్వర్ణనీయా। తథాహి—దాతుర్యద్దోష సంకీర్తనం ,, ఋ
తుమత్యాంహితిష్ఠన్త్యాం దోషః పితరమృచ్ఛతి,,— తద్గుణవద్వరలా
భేపియః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయం। తృతీయేవర్షే గుణవద్వరాలా
భేపియః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయంచతథాచబోధాయనః। —త్రీ
ణివర్షాణ్యృతుమతీంయః కన్యాంనప్రయచ్ఛతి।సతుల్యంభ్రూణహత్యాయై
దోషమృచ్ఛత్యసంశయం ॥ నయాచతే చేదేవంస్యాత్ యాతచేత్పృ
థక్ పృథక్॥ ఏకైకస్మిన్నృతౌ దోషంపాతకంమనురబ్రవీత్।

వసిష్ఠశ్చ— యావచ్చకన్యామృతవస్పృశంతితుల్యైస్స కామామపి
యాచ్యమానాం। భ్రూణానితావన్తిహతానితాభ్యాం మా
తాపితృభ్యా మితిధర్మవాదః ॥ఇతి॥

ఆభ్యాంహివచనాభ్యాం యాచమానాయ వరాయకన్యాంయో నప్రయచ్ఛతి తస్యైవ భ్రూణహత్యాదోషోవిహితః; ఏవం అయాచమానాయాపివరాయవర్షత్రయేణాదానె భ్రూణహత్యాప్రతిపాదితా॥ ఏవంచవర్షత్రయపర్యన్తమపిదానకాలో విద్యతఏవ సదృశవరాఽలాభే ఽపిత్రృతీయేవర్షేకథమపికన్యాదాతవ్యైవ, తతః పరన్తుదానాధికార ఏవనాస్తీస్వత్వస్యైవాభావాత్, యదాహమనుస్స్వయంవరంప్రక్రమ్య.

పిత్రే నదద్యాచ్ఛుల్కంతు కన్యామృతుమతీంహరన్।
సహిస్వామ్యాదతి క్రామెదృతూనాం ప్రతిరోధనాత్ ॥ఇతి॥

భోధాయనః—అపివాగుణహీనాయ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ॥ఇతి॥ ఏవమేవకన్యావృషలీత్యాది బోధకానామపివచనానాం సదృశవరలాభేపి యానదీయతె తద్విషయకత్వేనోపపత్తిరితి నకోపిదోషః । యదపి—శుల్కగ్రహణనిషేదాధి లింగైశ్చాద్రస్త్రీ)విషయ కత్వవర్ణనం—తదపి నయుక్తం, శుల్కగ్రహణస్య బ్రాహ్మణస్త్రీ)విషయెపి ప్రసంగాత్ శుల్కవతః అసురవివాహస్య “షడానుపూర్వ్యా విప్రస్య,, తివచనెనబ్రాహ్మణవిషయె ఽపివిధానాత్, ఏవమేవ త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానాం ఆపద్ధర్మత్వమప్య సంగతం, తత్ప్రకరణస్యాప ద్ధర్మప్రకరణత్వాభావాత్ అన్యథా “ఆపద్యపత్యప్రాప్తిశ్చేత్యత్ర ఆపద్గ్రహణవైయర్థ్యాపత్తైరితి రజోనంతరవివాహం శ్చాస్త్రీయ ఏవేతివర్ణయంతి॥

పరెతుఉపనయనకాల ఏవయద్యపివివాహకాలః యద్యపిచ ఉపనయనస్య షోడశవయః పర్యంతంగౌణకాల ఇతి తత్థానీయస్య వివాహస్యాఽపి నిర్ణయసింధావుదాహృతభారతవచనానుసారేణచషోడశవయః పర్యన్తం

కాలః తథాపిసర్వత్రాపిస్మృతిషు ఋతుదర్శనరూపా వధినిర్ణయస్యకృత త్వాత్; ఉక్త భారతవచనేఽపి నగ్నికాఋతివిశేషణానుసారేణ ఋతు దర్శనాభావఏవ షోడశాదివయస్కాయా అపివివాహబోధనాత్; రజో ఽనంతరవివాహకరణనేత్యతి॥ అయమభిప్రాయః—యది ఉపనయ నస్యయావత్పర్యంత మనుష్ఠానంశాస్త్రతః ప్రాప్తంతావత్పర్యన్తం వివా హస్యాప్యనుష్ఠానం శాస్త్రసంమతంతర్హినైవం మహర్షివర్యా ఋతు దర్శనంతదవధితయా నిర్దిశేయుః॥ నిర్దిశంతిచ తాదృశమవధిం॥ అతో జ్ఞాయతే అతిదేశతః ప్రాప్తస్యషోడశవయః పర్యన్తస్యకాలస్యరజోదర్శ నాభావవిశిష్టస్యైవ గౌణకాలత్వేనాఽపి గ్రహణమితి॥ ఏవంచద్వాద శాదివయసోఽపి రజోదర్శన విశిష్టస్య వివాహకాలత్వం నభవిష్యతీత్య భిప్రాయేణైవ మహర్షివర్యైః “అత ఊర్ధ్వంరజస్వలా,” “రౌరవంతు రజస్వలాం,” ఇతిద్వాదశాదివయస్కా వివాహోఽపి ప్రతిషిద్ధః। త త్రచవ్యాఖ్యానేషు రజస్వలాశబ్దేన నియతమేవద్వాదశాది వయస్సురజో దర్శనం సంభవేదితి నవివక్షితం యదిసంభవేత్ తదాపిత్రాదీనాంభ్రూ ణహత్యాదిదోష స్సమాపతేదితితతః పూర్వమేవవివాహకరణే నకస్యాపి దోషస్యప్రసరః, ఇతివర్ణితం॥

• •

త్ర్యష్టవర్షోఽష్ట వర్షాంవాధర్మేసీదతిసత్వరః॥ ఇతివదతోమనో రప్యయ మేవాభిప్రాయః॥ రజస్వలావివాహనిషేధేన అష్టవర్షాద్యన్యతు మతీ వివాహఏవయుక్తఇతి బోధయతాం ప్రాగుక్తయమాదివచనానా మప్యేవం సత్యేవోపపత్తిః॥ నచ—రజస్వలావివాహనిషేధ పరత్వేనభవ దభిమతానాం సర్వేషామపివచనా నాంగౌణకాల ప్రతిపాదనఏవతాత్ప ర్యం, నతురజస్వలావివాహ నిషేధోఽపి; త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేత కుమా

ర్యృతుమతీసతీ ॥ ఇతిమన్వాదిస్మృతిభిః ఋతుమతీవివాహస్యాఽపివిధా ననతదవిరోధార్థంతశ్శైవ్రాపప త్తైర్వర్ణనీయత్వాత్ ఇతి-వాచ్యం;తథాస తిరజోదర్శనస్యానియతత్వాత్ యస్యాష్షోడశాదివయస్యేవరజోదర్శనంత స్యాః ఏకోనవింశవయః పర్యన్తమపివివాహకాల ఇతికల్పనాపత్త్యా;అ షోడశాద్బ్రాహ్మణ స్యేత్యాదిమన్వాది వచనమేవపరస్పర విరుద్ధంపంప ద్యేతేతిరజో నంతరవివాహ నిషేధతాత్పర్య కత్వస్యైవయుక్తత్వాత్ యథాచ,“ కాలేదాతాపితావచ్యః,, ఇత్యాదినారజోనంతర వివాహస్య నిషిద్ధత్వాత్ త్రీణివర్షాణీత్యాదీనాం ఆపత్కాలతయా తదభ్యనుజ్ఞానపవ తాత్పర్యం, తథాపూర్వమేవనిరూపితం“ త్రీణివర్షాణీత్యాది,,వచనంహి తావదృతుదర్శనానం తరమప్యనాపత్కాల్ప తయాఽపిదానకాలమభ్య నుజానాతి; కిన్తుగుణవదగుణ వద్వరలిప్సయాతత్ర తత్రపర్యటతః తల్లాభ తేః పూర్వమేవస్వకన్యారజః పశ్యతః ఋతుప్రతిరోధనిమిత్త భ్రూణహ త్యాదోషనివర్తక ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకంచానాధికారంబోధ యతి ॥ తద్విషయే ఏకస్యా ఏవభ్రూణహత్యా యాశ్శాస్త్రసిద్ధత్వాత్। యస్తుపునః యాచమానాయాపి వరాయ సాహసాదినానకన్యాం దదాతి సత్స్వపి రజోదర్శనేషు, నసప్రాయశ్చిత్తశతేనాపిదా నాధికారమహ తి కన్యాతు అస్వతంత్రాపితృ శాసనమేవకాంక్షం తీవర్షత్రయేణాపిపి త్రానదత్తాస్వయంవరణ మర్హతీతి తయా ఏకస్మిన్వృతే తేనచ అశ్వ లాయ నోక్తప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన గృహీతాయాం తస్యాంనకోఽపి దోషస్సంభవిష్యతి ॥ అయంచార్థః—నైనఃకించిదవాప్నోతి నచయంసా ధిగచ్ఛతి । నయాచతేచేదేవంస్యాద్యాచతే చేత్పృథక్పృథక్ ॥ ఇత్యాది వచన బలాల్లభ్యతే ॥ ఏతేననయాచతేచేదేవం స్యాదిత్యాది వచనస్యగు

ణ వద్వరలాభేఽపి యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి గుణవద్వరాఽలాభేఽపి తృతీయవత్సరే యఃకన్యాంనప్రయచ్ఛతి తద్విషయకత్వమేవ యుక్తమితి వచనమపిపరాస్తం । గుణవద్వరలాభేఽపి కన్యామదదతః ఋతుసంఖ్యాకభ్రూణహత్యా ప్రతిపాదకానాం వచనానాం తస్యదానాధికారం ప్రత్యసహాణత్వబోధన ఏవతాత్పర్యాత్, త్రీణివర్షాణీత్యాదీనామపిగాణకల్ప సమర్పకత్వాభావస్య పూర్వముపపాదితత్వేన గుణవద్వర లాభాపితృతీయ వత్సరే ఇతికల్పనాయా అపినిరాలంబనత్వాత్ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ఇత్యేవం జాతీయకానాం బహూనాంవచనానాం అవిరోధేనైవ త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనార్థవర్ణనస్యయుక్తత్వాత్ । విప్రతిషేధభూయసాంస్యాత్సధర్మత్వమితిన్యాయాత్, ఏతేన నోపరుంధ్యాద్రజస్వలాం ఇత్యాది వచనానాంవర్షత్రయానంతరదాన గోచరత్వేనోపపత్తివర్ణనమపి పరాస్తం; నగిరాగిరేతి బ్రూయాదిత్యస్యేవ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలామిత్యస్యాప్యనువాదరూపత్వాద్యథా ప్రాప్తమేవాఽనువాదోయుక్తఇతి "దద్యాద్గుణవతే కన్యాంనగ్నికాం బ్రహ్మచారిణే, అపివాగుణహీనాయేతివిధి వాక్యతోఽర్థతః ప్రాప్తనగ్నికావివాహనిషేధఏవవాఽనువదితవ్యః' అనగ్నికాపదంతున ఋత్వనంతరవర్షత్రయావచ్ఛిన్నస్త్రియం బోధయతి, కింతుసంజాతరజస్కాం । ఏవంచరజోదర్శన మాత్రేణ వివాహ నిషేధఏవోక్తవచన తాత్పర్య మితి నకోఽపి దోషః; ఏతేన కౌరవంతు రజస్వలా మితివచన మపివ్యాఖ్యాతం భవతి ॥ కలౌపరాశరస్మృతి ఇతి; పరాశరసంహితావచనేన పూర్వోక్తైస ర్తుమతీవివాహ స్సర్వథాఽధర్మ ఏతేత్యవగమాత్ నకథంచిదపిరజోఽనంతర వివాహస్య స్త్రీయతాసిద్ధిః । యద్యపిమాధవాచార్యైః పరాశరస్మృతీతివ్యాఖ్యానే త్రీణివర్షాణీత్యాది వచననిర్దేశా దత్వపంతర

వర్షత్రయపర్యంతం వివాహకాలబోధనేఽపి తాత్పర్యమితి ప్రతిపాదిత మితి ప్రతీయతే. తథాపి తత్రత్య మాధవగ్రంథస్యాఽస్య స్మదభిప్రాయక ల్పనమేవ యుక్తం, మన్వాదిసకలస్మృత్యర్థసంగ్రహేణ కలియుగాఽసా ధారణధర్మోపదేశనార్థం ప్రవృత్తైః పరాశరాచార్యైః ఋతుమతీ వి వాహ నిషేధనాత్ మన్వాదీనామపి తాదృశతాత్పర్య కల్పనమేవ యు క్తమితి వర్ణయంతి,

ఇతరేతుఋతుమతీ వివాహనిషేధపరేషు సర్వత్రాపి వచనేషు, “య స్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః,, ఇతివిశిష్యబ్రా హ్మణగ్రహణానుసారేణ బ్రాహ్మణేతరే షామృతుమతీ వివాహోఽపి నదోషాయైవ క్షత్రియాదీనాం షోడశాదివయసామప్యుపనయన కాల త్వా త్తథ్థాసనాపన్నస్య వివాహస్యాఽపి తదానీమేవానుష్ఠానస్యయుక్త త్వాత్, నచ—అత్రాఽపిరజోదర్శనాభావ విశిష్టస్యైవోపనయనకా లస్య వివక్షేతి—శంకనీయం॥ క్షత్రియాణాం ద్వాదశాది వయసఏవము ఖ్యకాలత్వేన తతఃపూర్వం వివాహస్య అనుష్ఠానాసంభవాద్ద్వాదశాది వయస్సురజోదర్శనస్యాఽపిసంభవాత్; తదభావవిశిష్టద్వాదశాది వయ స్సర్వత్రాప్యుపపాదనాసంభవాత్ ఏవంచ రజోదర్శనానంతర మపి క్షత్రియవిషయె వివాహోఽనుష్ఠానే నదోషఏవ; ఏవంచ “త్రీణివర్షాణ్యు దీక్షేతేత్యాది వచనానామపి క్షత్రియాదివిషయ కత్వమేవయుక్తమితివ ర్ణయన్తి॥ తదపరేనక్షమన్తే ఏవంసతి “త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేతగృహే కన్య ర్తుమత్యపి,, ఇత్యపిశబ్దప్రయోగస్వారస్య భంగాపత్తిః అపిశబ్దేనహిఋతు మత్యావివాహోవచనాన్తరేణ నిషిద్ధఇతిప్రతీయతే యదిపునర్నిషేధ పరాణాంసర్వేషామపివచనానాం బ్రాహ్మణశబ్దప్రయోగస్వారస్యానుసా

కేబ్రాహ్మణవిషయకత్వమేవేతి నియమః; తర్హి క్షత్రియాదివిషయోరజో ఽనంతరవివాహనిషేధపరస్యకస్యాఽపివచనస్యాభావాదపి శబ్దప్రయో గస్వారస్యభంగాపత్తిః నను—నోపయంధ్యాద్రజస్వలాం ప్రదానం ప్రాగృ తోరిత్యాదివచనానాం సర్వసాధారణత్వేన ప్రతీయమానానాంఋతుమ తీవివాహశాస్త్రీయత్వే నోపపత్తిరిత్యాక్షేపద్వారా క్షత్రియాదివిష యేఽపివివాహనిషేధపరత్వాదపిశబ్దప్రయోగస్వారస్యం సిద్ధమేవేతిచే న్న; దాననిషేధపరాణాముక్తజాతీయవచనానాం రజస్వలావివాహవి ధిపరత్వే వాహికే చతుర్థరాత్రసమావేశనాది విధిపరాపస్తంబ బోధా యనాది గృహ్యసూత్రవిరోధ జాగ్రతి తద్వివాహనిషేధ పరవిధ్యంతరా ఽఽక్షేపకత్వాసంభవాదపిశబ్ద ప్రయోగస్వారస్య భంగస్తదవస్థ ఏవే తినిషేధవాక్య ఘటిక బ్రాహ్మణశబ్దసామాన్యస్య క్షత్రియాద్యుపలక్షణ త్వమంగీకరణీయమేవేతి నిషేధాఽభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రయోరుభయోరపి సర్వసాధారణత్వమేవాంగీ కరణీయం॥ అథోచ్యేత—దానవిధినిషేధప రాణాంవచనానాం వివాహవిధినిషేధపర్యన్తతాత్పర్యాంగీకరణమావశ్య కమితి పూర్వముపపాదితత్వాన్నోపయంధ్యాద్రజస్వలా మితి శాబ్దనిషే ధేజాగ్రతి నిషేధాఽక్షేపాఽనపేక్షణాత్, అపేక్షణేఽపి చతుర్థా పరరాత్ర సమావేశనస్య దృష్టార్థత్వమేవేతి పూర్వముపపాదితత్వాన్న కయాఽపిస్మృత్యా విరోధఇతినిషేధాక్షేపస్యాఽపిసంభవాత్ క్షత్రి యాదిమాత్రవిషయమేవాఽభ్యనుజ్ఞానం—ఇతి; తదాఽపి త్రీణివర్షా ణీత్యాది వచనజాతం కిం బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇతివిశేషవచనముపజీ వ్య రజోఽనంతరవివాహ మభ్యనుజానాతి, ఉతాఽహోసామాన్యము ఖేన ప్రవృత్తినిషేధ ముపజీవ్యేతి విచారణాయాంవినిగమనాఽవిరహే ణద్వివిధనిషేధోప జీవనేనైవేదమభ్యనుజ్ఞాన శాస్త్రంప్రవృత్తమితి త్రీ

ణీవర్షాణీత్యాదివచనం సర్వసాధారణమేవ యదిపునః సామాన్యముఖేన ప్రవృత్తత్వసామాన్యాదభ్యనుజ్ఞాశాస్త్రమపి సామాన్యతః ప్రవృత్తనిషేధ మేవోజ్జీవతినవిశేషముఖప్రవృత్తనిషేధమితివర్ణ్యతే; తత్రేద ంవిచారణీయంవిశేషశాస్త్రేణైవ భవదభిమతం బ్రాహ్మణస్త్రీణామేవ రజోనంతరవివాహం నిషేధతీతి కథంసిద్ధ్యతీతి॥ తత్రనతావద్బ్రాహ్మణకర్తృకవివాహేనబ్రాహ్మణ్యాఏవ సంస్కార ఇతిప్రకారస్సమీచీనః క్షత్రియాది స్త్రీణామపిబ్రాహ్మణకర్తృక వివాహేన సంస్కారస్యస్మృతిసిద్ధత్వాత్॥ నాపిప్రకారాన్తరేణ తదసంభవాత్॥ నహి.

యస్తాంవివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణోమదమోహితః

ప్రతకతుర్ణరివసం స్కార్యాణూ అపిబ్రాహ్మణశబ్దేనవ్యవహారో విద్యతే ఏవంచతుర్ణమతి సామాన్యస్య వివాహనిషేధవవోక్త వచనతాత్పర్య మభ్యుపగమనీయం॥ ఋతుదర్శన దోషసంకీర్తన పరాణాం సామాన్యముఖేనైవ ప్రవృత్తి దర్శనాత్॥ ఏవంచప్రత్యాసక్తిన్యాయేనాఽపి ఋతుమతీ సామాన్యగ్రహణ ఏవ అపిశబ్దస్వారస్య మితి త్రీణివర్షాణీత్యాది వచనానాం సర్వసాధారణత్వమేవ యుక్తం। అతఏవ యఃకరోత్యే కన్యాత్రేణ వృషలీ సేవనరద్విజః॥ ఇతిరజస్వలావివాహ నిషేధవాక్యేద్విజశబ్దగ్రహణోపపత్తిః ఏవంచ ఋతుమతీ వివాహ శాస్త్రీయతావాదో బ్రాహ్మణస్త్రీ విషయేపి యుక్తఏవేతి॥

పరేతు, బ్రాహ్మణస్య సర్వవర్ణీయవివాహేఽధివిశేఽపి స్వవర్ణీయ కన్యావివాహ ఏవధర్మ ప్రజాసంపత్త్యర్థ ఇతి తత్కర్తృకతద్వివాహ గోచరాణాం బ్రాహ్మణీశబ్దాఽఘటితానామపి తద్విషయకత్వమేవ భవిష్యతీతి సంవర్తాదివి శేషవచనానాం బ్రాహ్మణీమాత్ర

విషయ కత్వాత్ సామాన్యముఖేన ప్రవృత్తానాం త్రీణివర్షాణీత్యాదీ నాం బ్రాహ్మణీభిన్నవిషయకత్వమేవ ॥ నచైవమపి—సామాన్యతః ప్ర వృత్తస్య సూపసంధ్యాద్రజ స్వలామితి వచనస్య బ్రాహ్మణీవిషయకత్వ మపి విద్యతేవానవా ఆద్యేతత్సమాన విషయక అభ్యనుజ్ఞాశాస్త్ర మపి బ్రాహ్మణీవిషయ మేవ ॥ ద్వితీయేతు సంకోచేప్రమాణాఽభావః ఏవం బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్య త్రాపి త్రైవర్ణికాఽవివక్షణె "యః కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీసేవ నంద్విజః" ఇతివాక్యేద్విజగ్రహణాఽనుప పత్తిః తద్వివక్షణేతు త్రీణివర్షాణీత్యాదివచనసమానవిషయ కత్వమేవే తి బ్రాహ్మణకన్యానామపి రజోనంతర వివాహాఽభ్యనుజ్ఞాయతేఏవ॥ ఏవంవైవాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశనాఽన్యథా నుపపత్తిరపి తత్ర గమికేతికథం తదశాస్త్రీయ త్వమితి— శంకనీయం ॥ ఏవమపివాఆప త్[illegible] తదభ్యనుజ్ఞాన ఏవ తాత్పర్యం త్రీణివర్షాణీత్యా దీనామం గీకరణీయం ॥ దద్యాదప్రాప్తకాలెఽ పీత్యాదివాక్యానా మివఋతుమ త్యపీత్యపిశబ్ద ఘటితానామపి అభ్యనుజ్ఞానశాస్త్రాణామా పద్ధర్మవ్యవస్థా పకత్వస్యైవ సర్వసంమతత్వాత్ ॥ వైవాహిక చతుర్థరాత్ర సమావేశ నంత్వదృష్టార్థ సహశయనమాత్రపర్యవసన్నం నర్తుమతీవివాహ లింగ మితి పూర్వమేవ నిరూపితం ॥ యదపి—సమావేశనస్య సహశయన మాత్ర పర్యవసాన సిద్ధాంత పరాణాం ప్రణామాంజలి సమర్పణమేవ వరముత్తరదం మన్యామహఇతి—ఉక్తం; తత్రకేచిత్ సమాదధతే త త్రేదంప్రష్టవ్యం కింతేషాంసాహసికత్వాత్ సాహసికానాంచాత్యంత క్రో ధసంసూచక ప్రణామాంజలి సమర్పణేనైవ మానముద్రాస్యాదిత్యత్ర వివక్షితముతాహో తేషాం ప్రామాణికత్వాత్ ప్రామాణికానాంచ ప్రణామాంజలి సమర్పణ పూర్వకోపసదనమేవ యథావదర్థ గ్రహణే

సముచితోపాయ ఇతి॥ఆద్యే భవతామేవ వినాప్రమాణలేశం సాహసేన ప్రతిజ్ఞామాత్రేణ తత్తత్సిద్ధాంత వ్యవస్థాపనపరాణాం విషయె తాదృశ ముత్తరం పరతమమితి మన్యామహే ॥ యతోహి సాహసికపర్యనుయోగ సముచిత సమాహితి విధోపదేశతో గురవోపి దాసీంభవంత స్వంవృత్తాః ॥ ద్వితీయేతు నరజోనంతర వివాహసిద్ధి రిత్యాయాతం సన్మార్గేణేతి మంతవ్యమితి ॥

యుక్తంచైతత్ నోపరుంధ్యాద్రజస్వలా మితివచనం బ్రాహ్మణకన్యేతర విషయకమితి నయుక్తం ॥ 'ఉద్వహేద్యస్తుతాంకన్యాం' ఇతి వచనస్య 'నోపరుంధ్యాంద్రజస్వలామితి' వచనస్యచ ద్వయోరపి నిషేధపరత్వాన్నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయంహన్యాదితివచనయోరివ నపరస్పర బాధ్యబాధక భావానికం; కింతు నాత్రేయం హన్యాదితి వాక్యే నాత్రేయహనన పాపాధిక్యమివ బ్రాహ్మణోమదమోహిత ఇత్యనేన బ్రాహ్మణకర్తృక రజస్వలావివాహే పాపాధిక్య వర్ణనఏవ తాత్పర్యం ॥ అతఏవ సర్వత్రాపిస్మృతిషు సర్వసాధారణ వివాహప్రకరణ ఏవైతేషాం నిర్దేశ ఉపపద్యతె ॥ అన్యథాహి త్రీణివర్షాణీత్యాదీనాంక్షత్రియ ధర్మార్థే కారఏవ నిర్దేశాపత్తేః ॥ సర్వథాపితు త్రీణివర్షాణీత్యాదినా ఆపత్కల్పత్వేనైవ రజోనంతరవివాహ హేభ్యనుజ్ఞాయతె ॥ అభ్యనుజ్ఞాతస్యాఽపి పితృవరాది ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన పూర్వకమేవానుష్ఠానమితి కన్యావరయోః సర్వవిధపాప నివృత్తి సంభవేఽపి పితృవిషయె వ్యవహార్యత్వమేవ సంపద్యతె ॥ భ్రూణహత్యాదీనాం వ్యవహార నిరోధక శక్తిమాత్రస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తేన నివారణాత్ ॥ తమ కం ॥

కామతోవ్యవహార్యస్తు వచనాదిహజాయతే ॥ ఇతి ॥

ఏవంచభ్రూణహంత్ర్యాణాం పిత్రాదీనాం లోకవిద్విష్టత్వమపి సిద్ధంభవతీతి లోకవిద్వేషప్రయోజకత్వాదపి సరజస్వలాదానాది సమయకల్పనం యుక్తం ॥ ఏతావతాసందర్భేణ సకలగృహ్యసూత్రాణాం సర్వాసామపిస్మృతీనాం గౌతమాశ్వలాయన బోధాయన వసిష్ఠ పరాశరాది నిర్మితానామభిప్రాయో నిరూపితః—యథాఋతుమతీ వివాహోఽనశాస్త్రీయఇతి ॥

అత్రకేచిత్ప్రత్యవతిష్ఠన్తేస్మృత్యాదీనాం పౌరుషేయత్వాదపౌరుషేయం మంత్రలింగమేవప్రబలమితి తదన్యథాఽనుపపత్త్యారజోనంతర వివాహశ్శాస్త్రీయఇతి ॥ అయమాశయః—మంత్రాణాంహిప్రయోగసమవేతార్థస్మారకత్వే నైవ ప్రామాణ్యమితి మంత్రాధికరణే పూర్వతంత్రే నిరూపితం ॥ వివాహాంగభూతాశ్చమంత్రాః ప్రౌఢాం స్త్రియంప్రకాశయంతః వివాహ్యాయాః ప్రౌఢాత్వమప్యావశ్యకమితి ప్రమాణయంతి ॥ నహ్యారోహోరుమితి సమావేశనాంగభూతమంత్రప్రకాశ్యమానోర్వారోహణాలింగనాదికం కన్యాయాం సంభవతి ॥ యదితు కన్యాయామపి తత్సంభవత్యేవేతి సాహసమాశ్రీయతే తదాఽపి సోమః ప్రథమోవివిదేగంధర్వః ఇతిమంత్రప్రతిపాదితం మనుష్యచతుర్థపతిత్వం రజోనంతర వివాహలింగం భవతి ॥ —తథాహి—

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుంజీతకన్యకాం।
పయోధరేషుగంధర్వోరజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ॥

ఇతివచనంహి సోమస్యవ్యంజనకాలేపతిత్వం పయోధరకాలే గంధర్వపతిత్వం రజఃకాలేఽగ్నిపతిత్వం చబోధయతి ॥ తత్రతృతీయపతేర

గ్నేః రజఃకాలఏవపతిత్వే చతుర్థ పతేస్తదుత్తరమేవ పతిత్వమర్థ సి
ద్ధమేవేతి రజోనంతర వివాహలింగమేవ తదితి మంత్రలింగ విరోధోద
ప్పరిహార ఇత్యృతు మతీవివాహోఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యేవభవతి ॥
యావతాచర్తుమతీ వివాహోఽపి శాస్త్రీయఇత్యేతావతా సమావేశ
నాదిమంత్రాణామపిస్వారస్యం సిద్ధం ॥ ఏవంచమంత్రలింగావిరోధేన్నైవ
స్మృత్యుపపత్తివర్ణనం యుక్తమితి తాసామపి తచ్ఛాస్త్రీయతాయా
మేవతాత్పర్యం ॥ కన్యాశబ్దస్య అప్రాప్తయౌవనత్వస్యేఽప్యవివాహి
తావరత్వమపి గౌణ్యావృత్త్యోపపన్నమితి "అర్యమణంను దేవంకన్యా
అగ్నిమయక్షతే' త్యాదిమంత్రా అపినవిరుద్ధాః॥ గౌణ్యాంమానాభావేనశ
క్త్యాశ్రయణమేవ యుక్తమిత్యాగ్రహేతు "అగ్నిర్జ్యోతి సూర్య
స్స్వాహేతి," మిశ్రమంత్రలింగేన దేవతాద్వయవత్ ఉభయవివాహో
ఽపి శాస్త్రీయ ఇత్యంగీక్రియతాం ॥ వినిగమనావిరహాత్ ॥ ఏవంచసమా
నబలమంత్ర లింగద్వయ మూలకయోః "నోపయంఛ్యాద్రజస్వలాం,"
'త్రీణివర్షాణ్యుదీక్షేతేతి,' వచనయోః రుభయోరపి పరస్పర బాధ్యబా
ధక భావాఽయోగేన గ్రహణాఽగ్రహణ యోరివ వికల్ప ఏవపర్యవ
సానం ॥ ఏవం 'సోమోవధూయురభవ దశ్వినాస్తాముభావరా । సూర్యాంయ
త్పత్యేశంసంతీంమనసాసవి తాదదాత్ । సకూతిమింద్రచ్యుతిం సచ్యుతిం
జఘనచ్యుతిం । కనాత్కాభాంన ఆభరప్రయస్వస్నిభసక్థ్యై,' ఇత్యా
ది మంత్రాశ్చాత్ర ప్రమాణీభవంతీతి ॥

వయోనిర్ణయకారాస్తు యద్యపి మంత్రలింగం ప్రౌఢా వివాహ
సాధకమత్ర ప్రసజ్యతే తథాపిమంత్రాణామర్థ వాదానాంచ విధ్యేకవా
క్యతయైవ ప్రామాణ్యమితి జైమినీయ సిద్ధాంతానుసారేణ ప్రతీయమాన
ప్రమాణాంతర విరుద్ధార్థె ప్రామాణ్యంనసంభవతీతి ప్రత్యక్షచోదనాయా

పాన కస్మృతిబాధిత రజస్వలావివాహ ధర్మతాబోధనేపి తాత్పర్యమ ధ్యాపగంతుం నశక్యతే ॥ యద్యపిమంత్రలింగమ పౌరుషేయం స్మృత యస్తుపౌరుషేయాః; తథాఽపిశ్రుతి లింగవాక్య ప్రకరణస్థాన సమా ఖ్యానాం సమవాయె పారదౌర్బల్యమితిబలాబలాధికరణ పర్యాలో చనాయాం మంత్ర లింగాపేక్షయాఽపిస్మృతి ప్రాబల్యమపి గమ్యత ఇతిస్మృత్యనుసారేణైవార్థనిర్ణయోయుక్తః నహిశ్రుతిరిత్యేతావతా సర్వంప్రమాణం స్మృతిరిత్యేతావతా నప్రమాణం; కుతెఽచమేదితి స్మృత్యాఽపి వైదంకృత్వావేదింకరోతీతి శ్రుతిబాధదర్శనాత్ ॥ కింతు ప్రమేయావగమ సన్నికర్ష విప్రకర్షాభ్యామేవ ప్రమాణస్య బలాఽ బలె ॥ ఏవంచోక్తసూత్రేశ్రుతిశబ్దేన శ్రౌతఃస్మార్తో వానిరపేక్షతయా బోధకశ్శబ్ద ఏవగృహ్యతఇతి లింగాపేక్షయాస్మృతిర్బలీయసీతిసిద్ధమేవ॥ లింగవిరోధేఽపిస్మార్తశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదితి నిబంధనకారవచనం,వా రుణీభిరాదిత్య ముపతిష్ఠత ఇత్యత్ర స్మృత్యాఽపి మంత్రలింగ బాధసి ద్ధాంతశ్చైత ఏవోపపన్నోభవతి యదిమంత్రలింగమేవ స్మృత్యపేక్ష యా ప్రబలమితిస్యాత్తదా ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే—అగ్నిర్మూర్ధా ఇత్యాది మంత్రాణామగ్న్యా ద్యారాధనఏవాం గత్వాపత్తిరితి బుధభౌమాది గ్రహారాధనవినియోగ స్మృతీనామప్రామాణ్యాఽపత్తిః ॥ విరో ధాధికరణేతు ఏకజాతీయ ప్రమాణభూతయోరేవ శ్రుతిస్మృత్యోర్దౌ ర్బలాఽబలవిచారః కృతః నతుభిన్న జాతీయయోరపీతి మంత్రలింగ విరుద్ధానామపిస్మృతీనామప్రామాణ్యయోజనే నతదధికరణస్య తాత్ప ర్యం ॥ భిన్నజాతీయాతు శ్రుతిస్మృతిర్వ్యాయతరాః ప్రమేయ సన్ని కృష్టాతతరైవబలీయసీ ॥ తదుక్తం ॥

నైవతావచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోస్స్వరూపేఽపిసుస్థితా ।
బలాబలపరీక్షా వాప్రమేయ ద్వారికాహిసా ॥ ఇతి ॥

అనేనహివచనేన అర్థికార్థపరశ్రుత్యపేక్షయాశాబ్ద ప్రమేయ పరస్మృతి ప్రాబల్యం, క్షుతే ఆచమేదిత్యాది స్మృతి విరుద్ధానాం వేదంకృత్వా వేదింకరోతీతి క్రమ పరవచనానామప్రామాణ్య బోధనార్థంనిరూపితం తత్సామాన్యాదత్ర ఽపి స్మృతిప్రాబల్య వర్ణనమేవయుక్తం॥ అపిచవిధినాకర్మ విశేషంప్రతి వినియుక్తాః ఖలుమంత్రాః కంచిదర్థం ప్రకాశయితు మర్హంతి, నాసతివినియోగే ఇతికన్యావివాహేఽపిని యుక్తానామేతేషాం కథంచిదపి లక్షణాదినాకన్యాప్రకాశకత్వమేవాంగీకరణీయ మితిమంత్ర లింగానామపి స్మృత్యవిరోధేనైవోపపత్తిర్వర్ణనీయా ॥ అయమభిప్రాయః—ఇదంకర్మాఽనేన మంత్రేణకార్యమితి కర్మవిశేషేప్రమాణాంతరేణాంగత్వే గృహీతేఖలుతత్ర లింగేనకస్యచిదర్థస్యాఽనుమానం ॥ లింగేనైవాంగత్వస్యాఽపినిర్ణయేతు పరస్పరాశ్రయదోషః ॥ అంగత్వగ్రాహకంచ ప్రమాణంస్మృతిరేవేతి తదేవోపజీవ్య లబ్ధాత్మకంమంత్రలింగం కథమపి నతద్బాధకంస్యాత్, ఉపజీవ బాధస్యాఽయుక్తత్వాత్ ॥ లింగస్వరూప సిద్ధిశ్చయావతాస్మృత్యధీనా తావతా మంత్రలింగమపి స్మార్తమేవేతి సమానేస్మార్తత్వే విధస్యావిరుద్ధం లింగమాభాసీకరోతి ॥ యుక్తంచైతత్—విధ్యుత్తర కాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యా విధిరుపక్రమస్థో మంత్రాశ్చపాశ్చాత్యా ఇతి స్ఫుటం॥ ఉపక్రమస్థేనచ ప్రమాణేనదుర్బలేనాఽపి బోధితమేవార్థంప్రబలమపి పాశ్చాత్యం ప్రమాణమనుసరతి ॥ ఉపపాదితంచైతత్ వేదోవాప్రాయదర్శనాదిత్యాదౌ తృతీయాధ్యాయేపూర్వతంత్రే ॥ ఏ

పంచవర్షాణామపి స్మృతి రేవవక్త్రీ సాధికేతి వివాహమంత్ర లింగానాం కథమపిన రజస్వలా వివాహసాధకత్వం ॥ కించకాలాంతర భావినమర్థ మాదాయాపి మంత్రలింగానినానాకాలాని భవితుమర్హంతి । స్మృతీనాం పునర్లింగ బలబాధ్యమానానాం నకశ్చిదన్యోఽవకాశశ్శక్యః కల్పయితుమితి ఏకార్థస్య ప్రతిపాదకానాం విపరీతం బలాబలమితి న్యాయేన స్మృతీనామపి విధిభిరేవశ్రౌతాన్యపిలింగాన్యర్థాంతరవిషయతామాపాద్యన్తే ఇతిస్మృతిప్రాబల్యాంగీకరణమేవయుక్తం ॥ స్మృతయోహివ్యవస్థిత ధర్మాఽధర్మాది స్వరూపప్రతిపాదనపరాః నతదాత్వ దేశకాలాద్యనుగుణ్యేనకల్పితాఇతి హేతుదర్శనాచ్చేతి న్యాయేనాపి నతత్ప్రామాణ్య శంకాఽవసరః ॥

శ్రుతింపశ్యంతిమునయస్స్మరంతిచతథాస్మృతిం ఇతి నానువచనమస్యాత్ర ప్రమాణం॥ తాసాంసాదిత్వాత్ తత్ప్రతిపాద్యార్థోపి సాదిరితి కల్పనాయుక్తిసహః ॥ జ్యోతిష్టోమోయష్టవ్య ఇత్యస్యసాదివాక్యానగత జ్యోతిష్టోమాదేరపి సాదిత్వాఽపత్తేః ॥ యద్యప్యర్థోనిత్యః యాత్వసౌవర్ణాఽనుపూర్వీసా అనిత్యేతి మహాభాష్యవచన మప్యనుకూలం ॥ యద్యపి హేతుదర్శనాచ్చేతి సూత్రేస్మృతీనామప్రామాణ్య ముపపాదితం; తథాఽపినతన్మన్వాది స్మృతి విషయం ॥ వేదార్థంప్రత్యక్షీకృత్యైవ తత్ప్రాంతరేణ ప్రతిపాదయితౄణాం మహర్షివర్యాణాం జితారిషడ్వర్గాణాం కామక్రోధాద్యదృష్టహేతు సంభావనాయా అస్య సంభవాత్ ॥

యోఽవమన్యేత తేమూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాన్నరః।
ససాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిందకః ॥ ఇతి

మనువచనంచాస్మాకమనుకూలం—కించ—కతిపయ భ్రాంతజనదృష్టాని మంత్రలింగాని ॥ స్మృతయః పునఃప్రామాణికమూర్ధన్యాఽనేకమహర్షి జనప్రత్యక్షాః ఇతిస్మృతిప్రాబల్య మేవాంగీకరణీయం—కించ—భవదుదాహృతసై వాహిక మంత్రలింగాన్యృషయోజానంతి వానవా ॥ యదిజానంతికథమేతే మంత్రలింగాన్యమూన్యృశాన్యర్థ విశేషసాధకానినగణయాంబభూవుః॥నఖలుభవాదృశేభ్యోహీనప్రజ్ఞాస్తే ఇతివిద్యమానమపి మంత్రలింగం స్మృతి విరోధాదప్రమాణ మేవతైర్గృహీతమితి మంత్రలింగానుసారేణ రజస్వలావివాహ సాధనం నసంభవత్యేవ॥—అస్తు వామంత్రలింగప్రాబల్యం ఏవం చేదపి ఋతుమతీ వివాహసాధనంమంత్రలింగం కిమపి చేదే నోపలభ్యతే ॥ తనుసంసర్గ ప్రార్థనాదీనాం కన్యాయామపి సంభావ్యమానతయా ప్రౌఢాలింగత్వాభావాత్ ॥ యత్తు—సోమఃప్రథమో వివిదేగం ధర్వఇతి మంత్రగతం మనుష్యచతుర్థపతిత్వ లింగం; తదపినతుర్మతీవివాహ సాధనేసమర్థం ॥ అగ్న్యనంతర పతిత్వ బోధనమాత్రేణ ఆగ్న్యధిపత్యకాలఏవవివాహ ఇతికల్పనాయాం ఉదీర్ష్వాతో విశ్వావసో నమసేడామహేత్వామితి మంత్రలింగ విరోధోదుష్పరిహరః॥అనేనహిమంత్రేణగంధర్వాఖ్యద్వితీయపతిఃస్తుతినమస్క్రియా పురస్సరం వివాహితాం వధూంమమ పత్నీంవిహాయపితృగృహగతామన్యా కన్యాప్ప్రతిత్వయాగంతవ్యమితి ప్రార్థ్యతే ॥ తత్రయద్యగ్న్యధిపత్య కాలఏవ వివాహఇతిస్యాత్తదాగ్ని ప్రార్థనమేవ ఖలుకర్తవ్యం ॥ ననూక్తమంత్రలింగేనద్వాదశాది వయస్కాయా అపివివాహసిద్ధావపి ప్రథమమంత్రలింగాబాధనాత్తదను సారేణతుర్మతీవివాహోపి శాస్త్రీయఏవేతి చేత్—న; స్పష్టాస్పష్టలింగయోః స్పష్టలింగానుసరణమేవయుక్తమితి ద్వితీయలింగాశ్రయణాస్యైవ యుక్తత్వా

త్ ॥ నచ—ప్రథమలింగమపిస్పష్టమేవేతి—వాచ్యం; అస్మదాదీనామి వసోమాదీనాంతరుణీసంభోగాద్యసంభవేన వ్యంజనేషుచ జాతేషు ఇతి వాక్యఘటకస్యభుక్తా ఇత్యస్యాత్మనేపదాంతస్యాపి పాలయతీత్య ర్థకత్వాఽశ్రయణేన సోమగంధర్వాఽగ్నిపాలయితృత్వబోధన ఏవ తాత్పర్యేణ వ్యంజనాదితః పూర్వమేవ వివాహేఽపి తాదృశలింగోపప త్త్యా స్పష్టత్వాభావాత్ ॥ యదితుభుక్తా ఇత్యస్య అనుభవతీత్యేవార్థ స్వీకరణ ఏవాగ్రహః తదాఽపిసత్కార్యవాదానుసారేణ అష్టమాది వయస్యపి వ్యంజనాఽదిసంబంధోపపాదనసంభవేన ఋతుమద్వయస ఏవగ్రహణమిత్యసంభవాన్నస్పష్టలింగత్వం॥ వివాహాంగమన్త్రలింగైరే వరజస్వలావివాహేఽసిద్ధా తదనంగమంత్రలింగైః ప్రౌఢాప్రకాశనస మర్థైరపినవివాహ్యాయాః ఋతుమతీత్వకల్పనసంభవదుక్తికమితిమంత్ర లింగాఽనుసారేణ తద్వివాహశాస్త్రీయతావాదోఽసంగత ఏవేతివర్ణ యంతి॥

అన్యేతు, దేవతాధికరణన్యాయేనమంత్రాణామపి ప్రతీయ మానార్థప్రామాణ్యమంగీకరణీయమేవ॥ నచ—ప్రమాణాంతరాఽవి రోధఏవ ప్రతీయమానార్థప్రామాణ్యమన్యథా ఆదిత్యోయూపఇత్యా దీనామపి ప్రామాణ్యాఽపత్తేః; ఏవంచాత్రస్మృతిప్రమాణవిరోధాన్న ప్రామాణ్యమితి—శంకనీయం ప్రమాణాంతరపదేన లౌకికప్రమాణస్యై వగ్రహణేన లౌకికప్రమాణవిరుద్ధార్థతాత్పర్యాభావేపి సమానజాతీయా లౌకికప్రమాణస్య ప్రథమతః ప్రవృత్త్యసంభవేన భిన్నజాతీయకప్రమా ణద్వయస్యాఽపి ప్రతీయమానార్థతాత్పర్యకత్వేన వికల్పపర్యవసానే నో పపత్తివర్ణనస్యావశ్యకత్వాదస్మదుక్తరీత్యా సమానజాతీయ మంత్ర

లింగద్వయ మూలకస్మృతిద్వయ విరోధేఽపి వికల్ప ఏవ పర్యవసా
నాత్॥ అన్యథా నాఽతిరాత్రే షోడశినం గృహ్ణాత్యతిరాత్రే షోడశినం గృ
హ్ణాతీతి వాక్యయోరప్య ప్రామాణ్యాఽపత్తేః। అయమభిప్రాయః॥—
ఆదిత్యోయూప ఇత్యాదివాక్యానాం యూపాదిస్తుతిపరాణాం యూపె
ఆదిత్యాభేదబోధనేపి తాత్పర్యాంగీకార ప్రయోజనాభావాత్ వాక్యా
ర్థబోధతః పూర్వమేవ ప్రతీయమానప్రమాణాంతర విరోధాన్న స్వార్థే
ప్రామాణ్యమితి యుక్తం మంత్రలింగాధిగతానాం ప్రౌఢాత్వాదీ
నాంతు వాక్యార్థబోధతః పూర్వం నకేనాఽపి ప్రమాణేనవిరోధః। స్మృ
త్యాదీనాం పౌరుషేయాణామపౌరుషేయ వేదమూలకత్వేన ప్రమా
ణానాం మంత్రలింగ ప్రమాణ ప్రవృత్తితః పూర్వమేవప్రవృ
త్తిరితి వర్ణనాసంభవాత్ । సంభవేపి మంత్రలింగ ప్రవృత్తితః
పూర్వం తద్విరోధ బుద్ధ్యనుదయేన ప్రతీయమానార్థ ప్రామా
ణ్యోపపాదనే నదోషాత్ । యత్రప్రవృత్తయోః ప్రమాణయోః పర
స్పరవిరోధః తత్రవికల్ప ఏవ పర్యవసానం; యథావిధినిషేధస్థలే॥ ఇతిమ
న్త్రాణాం స్మృతివిరుద్ధానామపి స్వార్థప్రామాణ్యాంగీకార ఆవశ్యక ఏవ॥
నచైవమపి మంత్రలింగాఽపేక్షయా స్మృతీనాంప్రబలత్వాత్ తద్విరో
ధేసమంత్ర లింగప్రమాణం నప్రవర్తత ఇతివాచ్యం। అష్టకాదిస్మృతీ
నాం మంత్రలింగార్థవాదాదిమూలకత్వే నైప్రామాణ్యమితి స్మృత్య
ధికరణన్యాయేన మంత్రలింగాఽపేక్షయాస్మృతి దౌర్బల్యస్యసాధిత
త్వాత్॥ మంత్రాణాంపదైక వాక్యతయావా వాక్యైకవాక్యతయావా
విధ్యనన్వయస్య మంత్రాధికరణే ఖండదేవైరుపపాదితత్వేనవిధ్యైకవా
క్యత్వమైవా న్వయవర్ణనస్యాఽసంగతత్వాత్॥ శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణ
స్థాన సమాఖ్యానామితిసూత్రేణతు అంగత్వప్రమాణానామేవ నిర్దేశః;

నధర్మత్వప్రమాణానామిత్యుక్తసూత్రే శ్రుతిశబ్దేన స్మృతిగ్రహణేపి నధర్మ ప్రమాణమంత్రలింగబాధస్సముచితః॥ అన్యథామంత్రలింగాది సిద్ధ అష్టకాదిస్మృతీనాం బౌద్ధాదిపరికల్పితనిషిద్ధస్మృతీనాంచతుల్యవత్ప్రామాణ్యాపత్తిః, స్మృతిత్వాఽవిశేషాత్॥ దుర్బలమంత్రలింగసాచివ్యమాత్రేణ త్వష్టకాది స్మృతిప్రాబల్య వర్ణనన్న సంభవతీతి శిష్టాచారప్రామాణ్య స్పష్టతయోపపాదితం॥ నచ—బౌద్ధపరికల్పితవచనానాం స్మృతిత్వమేవనాస్తీతి భ్రమితవ్యం; తేషామపి హేతు దర్శనాచ్చేతిసూత్రే స్మృతిత్వేన భట్టపాదైర్వ్యవహారాత్॥ ఏతేన లింగవిరోధేపి స్మార్తశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదితివచన మపివ్యాఖ్యాతంభవతితస్యాఽపిధర్మత్వాఽవిషయత్వాత్॥ నచశ్రుతిలింగేతిసూత్రే అంగత్వప్రమాణస్యైవ నిర్దేశఇతి సంకోచేప్రామాణ్యాభావాద్ధర్మత్వ ప్రమాణస్యాఽపి గ్రహణమిత్యేవాంగీక్రియతా మితివాచ్యం; తత్రశ్రుతిశబ్దేన తృతీయాదికారక విభక్తేరేవ గ్రహణేన తస్యాఅంగత్వమాత్రగ్రాహకత్వాత్॥ అంగత్వంహినామ పరోద్దేశ ప్రవృత్తకృతికారకత్వేన విధివిషయత్వం, పరోద్దేశప్రవృత్తకృతేః విధివిషయత్వస్యచ అన్యలభ్యత్వాత్ కారకత్వలాభం వినానాత్మానం లభతఇతి తృతీయాది శ్రుతిరేవతత్స్వరూప బోధకేతియుక్తం॥ ధర్మత్వంతు వేదబోధితాఽలౌకికశ్రేయస్సాధనత్వ రూపంనతృతీయాది విభక్తి సమధిగమ్యమితి శ్రుతిలింగేతి సూత్రేధర్మప్రమాణస్యాఽపి నిర్దేశఇతి కల్పనానసంభవత్యేవ॥ ఏవంచ మంత్రార్థవాద సాధారణశ్రుతిబోధతత్వ మాత్రేణైవ తద్బోధసంభవాత్ మన్త్రలింగాదీనామపి ధర్మత్వవిషయే నిరపేక్షప్రమాణత్వమేవయుక్తం॥ భట్టపాదైరపి చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మ ఇతిసూత్రే చోదనాపదేన మన్త్రార్థవాద సాధారణ వేద ఏవవివక్ష్యతే నవిధివాక్యమాత్ర మితివ్యవస్థాప యద్భిరయమర్థోఽ

నుగృహీత ఇతిమన్త్రలింగస్మృత్యోర్మన్త్రలింగమేవప్రబలమిత్యేవాంగీకరణీయం। ఏవంచమన్త్రలింగవిరుద్ధానాం స్మృతీనామేవాఽప్రామాణ్యం విరోధాధికరణన్యాయేనసిద్ధ్యతీతిస్థితే, తేనన్యాయేన మన్త్రలింగాఽప్రామాణ్యవర్ణనమసంభవదుక్తికమేవ॥ ఏవంధర్మత్వప్రమాపణవిషయేఽపి విధ్యపేక్షయా మన్త్రలింగానాం విప్రకర్షాభావాత్। శ్రౌతవిధ్యపేక్షయాఽపి మన్త్రలింగదౌర్బల్యం నసంభవతీతిస్థితే తదపేక్షప్రమాణభావానాం స్మృతీనాంకథంమన్త్రలింగబాధకత్వమితి భవన్త ఏవ వివేచయన్తు ఏవంచ,

నైవతావచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోస్స్వరూపేణ విరుద్ధతా ।
బలాబలపరీక్షా వా ప్రమేయద్వారికా హి సా ॥

ఇతివచనేనాఽపి నవిరోధఇతి సూచితం॥ ఏతేన—ఏకజాతీయ ప్రమాణభూతయోశ్శ్రుతి స్మృత్యోరేవ విషయే విరోధాధికరణ న్యాయప్రసరః; మన్త్రలింగస్మృత్యోస్తుభిన్నజాతీయత్వాన్నతత్రాఽపివిషయే తాదృశన్యాయప్రసర ఇతి మన్త్రలింగవిరుద్ధస్మృత్యప్రామాణ్యవర్ణనం నయుక్తమితి—వచనమపిపరాస్తం॥—తథాహి—కిమిదం సమానజాతీయత్వం? భిన్నజాతీయత్వంవా? తత్రనతావచ్ఛ్రుతి లింగసూత్ర ఘటక ఏకశ్రుతి శబ్దసమధిగమ్యత్వం సమానజాతీయత్వం, భిన్నశబ్ద సమధిగమ్యత్వం భిన్నజాతీయత్వం; ఏవంచవిధ్యాత్మక వేదభాగానాంతాదృశ స్మృతీనాంచైకశ్రుతిశబ్దసమధిగమ్యత్వాత్సమాన జాతీయత్వం, మన్త్రలింగస్మృత్యోస్తుభిన్నశబ్ద సమధిగమ్యత్వాత్ భిన్నజాతీయత్వమితి వర్ణనం సంభవతి। ఉక్తరీత్యోక్తసూత్రే ధర్మప్రమాణ నిర్దేశాఽసంభవేన ఉక్తసమానజాతీయత్వస్య ధర్మప్రమాణ ప్రాబల్య దౌర్బల్యనిష్ఠ

యాఽనుపయోగిత్వాత్ । నాఽపి సమప్రాబల్యరూపం విషమప్రాబల్యరూపంవాతత్; శ్రుతిస్మృత్యో స్సమప్రాబల్య భావస్యాఽసంభవాత్ శ్రుతిత్వేనైవ శ్రుతీనాం ప్రాబల్యేన మంత్రాణామపి శ్రుతిత్వాఽవిశేషాత్ తద్విరుద్ధస్మృత్య ప్రామాణ్య బోధనేఽపి ఉక్తాధికరణ తాత్పర్యమంగీకరణీయమేవ । వేదంకృత్వావేదిం కరోతీత్యత్ర తు త్వాప్రత్యయేనానంతర్య మాత్రం బోధితంనాఽవ్యవహితాఽనంతర్యమపీత్యవ్యవధానస్య శ్రుత్యప్రతిపాద్యత్వాత్ క్షుతే ఆచమేదితిస్మృతి ప్రాబల్యమితి యుక్తం యదప్యుక్తం అపిచేత్యాదినా—విధినాకర్మ విశేషంప్రతివినియుక్తాః ఖలుమంత్రాః కంచిదర్థం ప్రకాశయితుమర్హంతి నాఽసతివిని యోగఇతి—సత్యం వినియోజకశ్రుత్యను సారేణైవ మంత్రలింగా న్యథానయ నంయుక్తం, యథా ఉద్బుధ్యస్వాఽగ్నే ఇత్యాది మంత్రాణాం బుధభౌమాదిగ్రహారాధనే వినియోగాఽనుసారేణ కథంచిదపి బుధాదిపరత్వాశ్రయణం॥ వినియోజికాచశ్రుతిః శ్రౌతీవాస్మార్తావేతినవిశేష ఇతిచ- తథాఽపినోపరుంధ్యా ద్రజస్వలామిత్యాదిస్మృతిభిః ఆరోహోరుమిత్యాది మంత్రలింగ బాధనం నసంభవతి ఆరోహోరుమిత్యాది మంత్రవినియోజకత్వాభావాదుక్తస్మృతీనాం । అయమభిప్రాయః । శ్రుతిలింగాధికరణేనహిస్వాశ్రయవినియోజకస్వవిరుద్ధశ్రుత్యపేక్షయామంత్రలింగ దౌర్బల్యమవబోధ్యతే నతుశ్రుతిత్వేనశ్రుతీనాం మంత్రలింగత్వేన మంత్రలింగానాంచ ప్రాబల్యదౌర్బల్యే । ఏతేనవారుణీభిరాదిత్యముపతిష్ఠత ఇతిస్మృతిబాధ్యత్వేఽపి లింగస్యనాత్రవిరోధ ఇతిసూచితం । లింగవిరోధేఽపిస్మార్తశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదితినిబన్ధనవచన స్యాఽప్యయమేవాఽభిప్రాయః ॥ ఆరోహోరుమిత్యాది మన్త్రాణాన్తు వివాహాఖ్యకర్మాఙ్గతయా వినియోగేఽపికస్యా

వివాహాంగతయాఽవినియోగాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమేవక థంచిదప్యా
శ్రయణీయమితివచనమపినసంభవతి ॥ నచ - స్మృతిప్రమాణేనకన్యా
వివాహఏవశాస్త్రీయఇతిసిద్ధౌ వివాహాంగతయా వినియుక్తానామపిక
న్యా వివాహాంగతాయా మేవపర్యవసానాత్ కన్యాప్రకాశకత్వమే
వాంగీకరణీయమితి - వాచ్యం ॥ ఉక్తమన్త్రలింగవిరోధేస్మృతేరప్ర
మాణత్వేనకన్యావివాహస్యైవాసిద్ధేః ॥ అర్యమణందేవంకన్యా అగ్ని
మయక్షతేతిమన్త్రలింగేన కన్యావివాహసిద్ధావాగోహారు మిత్యాది
మంత్రలింగేన రజస్వలా వివాహోఽపి సిద్ధ్యతీతినకించి దనుపప
న్నంనామ ॥ వస్తుతస్తుస్మృతీనామపి రజోనన్తర వివాహేఽధర్మతా
బోధనేనతాత్పర్య మితిపూర్వముపపాదితత్వాత్ స్మృతిబాధంవినాఽపి
తద్వివాహసిద్ధానకోఽపిదోషస్సమాపతతి ॥ రజస్వలావివాహనిషేధప
రత్వమేవయుక్తమితికల్ప నాతునసంభవతి మంత్రలింగవిరుద్ధానామప్రా
మాణ్యాదన్యథానయనమేవయుక్తం ॥ నచ - ఉపజీవ్యాఽనురోధేన
ఉపజీవకాఽన్యథానయనంనతు ఉపజీవకాఽనుసారేణ ఉపజీవ్యాఽన్య
థానయనం; మంత్రలింగంచస్వా శ్రయమన్త్రాణాం యత్కించిత్కర్మని
రూపితఅంగత్వగ్రహణాఽన న్తరమేవస్వాత్మానం లభతఇత్యంగత్వగ్ర
హణస్యస్మృత్యధీనత్వాత్ స్మృతిప్రాబల్యమేవయుక్తం; లింగాన్నైవాం
గత్వస్యాఽపిగ్రహణే పరస్పరాశ్రయదోషఇతిశంకనీయం ॥ సామాన్య
సంబంధబోధక ప్రకరణాది సచివస్య లింగస్యా ప్యంగత్వగ్రాహకప్ర
మాణకోటౌ నిర్దేశేనాంగత్వగ్రహణా నంతరమేవ లింగస్వరూప సిద్ధి
రితివచనస్యాఽతిఫల్గుత్వాత్ ॥ తేనైవచాంగత్వనిర్ణయసంభవేస్మృత్యు
పజీవ్యత్వవాదాఽసాంగత్యాత్ ॥ ఉపజీవ్యత్వేపియాదృశాంశయోరుప
జీవ్యోపజీవకభావః తత్రైవఉపజీవ్యేనఉపజీవకబాధః నత్వంశాంతరేఽపి;

ప్రత్యక్షోపజీవ్యత్వేనాస్య గమస్య ప్రత్యక్ష బాధకత్వాంగీకారాత్ ॥ స్పష్టతరం చైతదాభాసత్యద్వైత సిద్ధ్యాదౌ ॥ ఏవంచ వయోనిర్ణయాం శేస్మృత్యుపజీవ్యత్వాభావాత్ స్మృతి విరోధేన వయోనిర్ణయేఽపి నోక్తన్యాయప్రసరః ॥ యదప్యర్ధజరతీ యన్యాయాపాదనంతదప్యజ్ఞాన విజృంభితమేవ, యథాహి అలాబ్వర్ధాంశభక్షణేపి తద్భక్షణనిషేధ శాస్త్రోల్లంఘనంసిద్ధం నైవంవయోనిర్ణయాంశబాధే అంగత్వాంశ బాధాదికమితి నైషమ్యాత్ ॥ అభ్యాసత్వాపిస్మృత్యుపజీవ్యత్వ మేవంవర్ణితం ॥ వస్తుతస్తుస్మృత్యుపజీవ్యత్వమేవ మంత్రలింగానాం నసంభవతి ॥ —తథాహి కిమిదముపజీవ్యత్వంప్రామాణ్యాంశే, ఉతోత్పత్త్యంశే, నాద్యః ॥ మంత్రాణాంస్వతః ప్రమాణత్వాత్, నద్వితీయః మంత్రనిత్యత్వేన తల్లింగస్యాపినిత్యత్వాత్॥ మంత్రాధికరణపర్యాలోచనాయాంతుస్మృత్యుపజీవ్యత్వమేవ మంత్రలింగానామితి పూర్వముపపాదితత్వాద్యద్యుంచి దేతత్ ॥ —యదపి చోక్తం, విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్త్యోప క్రిమస్థత్వేన విధిప్రాబల్య మితి—తత్ప్రతిబ్రూమః ॥ అస్పష్టమంత్రలింగాపేక్షయాతద్విరుద్ధస్పష్టవిధివాక్య ప్రాబల్యాంగీకారేపి నక్షతిః విధిశబ్దేనచశ్రౌత విధిరేవ గృహ్యాతె యుక్తత్వాత్ నతుస్మార్తవిధిరపి ॥ ఏవంచవిధిప్రాబల్యాంగీకారెపి స్మృతిబాధోప పాదనం భవిష్యత్యేవ॥ యద్యపి— ఇషేత్వేతి మంత్రప్రవృత్త్యనంతరమపి ఇషేత్వేతి శాఖామాచ్ఛినత్తీతి బ్రాహ్మణప్రవృత్తె ర్దర్శనాత్ విధ్యుత్తరకాలమేవ మంత్రాణాం ప్రవృత్తిరితినియమస్సంభవతి,—యద్యపిచ— ఉపక్రమస్థత్వమాత్రేణ ప్రాబల్య మపినభవిష్యతి ॥ ఉపక్రమగతానామపి ఇదం రజతమిత్యాదీనాం ఉపసంహారగతేననేదం రజతమితి బాధజ్ఞానేన బాధదర్శనాత్॥

యదిపునరన్యోన్యస్య సాపేక్షాణాం అర్థవాద విధీనాం పరస్పరవిరుద్ధానాం ఉపక్రమోప సంహార గతానాంసతాం కిమనురుధ్యకస్యన యసమితి శంకాయాం ఉపక్రమ గతమప్యర్థ వాదమనుసృత్యైవ ప్రధానస్యాపి విధర్న్నయనం యుక్తమిత్యేవతాద్భశన్యాయ శరీరం॥ భ్రమబాధజ్ఞాన యోస్తు స్వతన్త్రప్రవృత్తౌ వాపరస్పరనిరపేక్షత్వాన్నోపక్రమగతే నాపిభ్రమేణ బాధజ్ఞాన బాధఇతియుక్తం । విధిమంత్రయోస్తు పరస్పరసాపేక్షతయైవప్రవృత్తేః ఉపక్రమగతవిధి ప్రాబల్య వాదోయుక్త ఏవేత్యుచ్యతే తత్రేదంప్రష్టవ్యం మంత్రాణాం పరస్పరాపేక్షత్వం కిం ప్రమాణసిద్ధముతాహోస్వకపోల కల్పితం, తత్రనతావత్ప్రథమః కల్పస్సంభవతి। మంత్రాణాంపదైకవాక్యతయావా వాక్యైకవాక్యతయా వావిధ్యర్థబోధకత్వేన ప్రామాణ్యాభావస్య మంత్రాధికరణేఖండశఏవైరుపపాదితత్వాత్ । అన్యథాఅర్థవాదాధికరణేనైవగతార్థత్వాన్మంత్రాధికరణం వితథంప్రసజ్యేత । నద్వితీయః । అప్రామాణికభవదీయ కల్పనాయాః అకించిత్కరత్వాత్ ॥ ఏవంచవిధి మంత్రయోః భ్రమబాధజ్ఞానయోరివ పరస్పరాపేక్షత్వం నాస్త్యేవేతి నోక్తాధికరణ ప్రసక్తిః॥
కింతు

పూర్వాత్పరబలీయస్త్వం తత్రనామప్రతీయతాం।
అన్యోన్యనిరపేక్షాణాం యత్రజన్మధియాంభవేత్॥
పౌర్వాపర్యే పూర్వదౌర్బల్యం ప్రకృతివత్

ఇతివచనానుసార్యపచ్ఛేదాధికరణన్యాయో నోత్తరకాలప్రవృత్తి కానాంమన్త్రాణామేవప్రాబల్యంస్యాదిత్యుపక్రమోపసంహారన్యాయసంచారాదికం గాఢాజ్ఞానవిజృంభితమేవ। ఏవంచోపక్రమస్థత్వ మాత్రేణప్రా

బల్యనిరూపణ మపినసంభవత్యేవ॥—తథాఽపిఅభ్యుపేత్యాప్యుపక్రమస్థత్వం తత్ప్రయుక్తప్రాబల్యంచ స్మృతిప్రాబల్యఖండనార్థమేవ మూక్తమితినకథంచిదపి మన్త్రలింగాఽప్రామాణ్యశంకావసరః॥ యదప్యుక్తం-మన్త్రాణాంభావిరజస్వలాత్వ బోధనేనాఽపిచారితార్థ్యాదచరితార్థానాం స్మృతీనామే ‚‚వానర్థక్యప్రతిహతానాం విపరీతంబలాబలమి,,తిన్యాయేన ప్రాబల్యమితి-తదపి నసంగతం॥ ప్రయోగసమవేతార్థస్మారకత్వేనఖలు మన్త్రాణాంచారితార్థ్యం నతు సంభవదర్థప్రకాశకత్వమాత్రేణేతి రజస్వలాయా వివాహసంబంధబోధనం వినామన్త్రచారితార్థ్యవర్ణనాసంభవాన్మన్త్రాణామపి చారితార్థ్యాభావాత్॥ అన్యథా స్మృతీనామపి పూర్వకాలికాష్టవర్షత్వాదిబోధనేన చారితార్థ్యసంభవాదితి మంత్రలింగప్రాబల్యఏవ పర్యవస్యతి ఏవంచవ్యవస్థిత ధర్మాఽధర్మవిషయకాణామపిస్మృతీనాం తదాతనదేశకాలాద్యానుగుణ్యేనకల్పితత్వశంకాయా అప్రసరేణ ‚‚హేతుదర్శనాచ్చ,, ఇతిసూత్రేణాప్రామాణ్యవర్ణనాయోగేఽపి విరోధాధికరణన్యాయేనాప్రామాణ్యవర్ణనసంభవత్యేవ॥ నసుమన్వాదిస్మృతీనాం వైదికార్థవిషయకత్వమేవనియతం ‚‚శ్రుతింపశ్యన్తిమునయః,, ఇత్యుక్తవచనాఽనురోధాత్॥ ఏవంచమన్త్రలింగవిరుద్ధానామపి తేషాంప్రామాణ్యమంగీకరణీయమేవేతిచేత్—నను భోః కింమూలప్రమాణాఽప్రత్యక్షేఽపితత్ప్రామాణ్యాంగీకరణమభిప్రేతముతాఽహోతత్ప్రత్యక్షఏవవా॥ నాద్యః ప్రత్యక్షమంత్రలింగవిరోధేమూలశ్రుత్యనుమానాసంభవేన విరోధాధికరణన్యాయేనాప్రామాణ్యస్యైవాంగీకరణీయత్వాత్॥ ‚‚వైసర్జనహోమీయంవాసోఽధ్వర్యుః ప్రతిగృహ్ణాతి,, ఇతిస్మృతేరప్యప్రామాణ్యస్య వ్యవస్థాపితత్వాత్॥ నద్వితీయః॥ ఇష్టాపత్తేః॥ ఏవంచసమావేశనాది మంత్రలింగ

విరుద్ధస్మృతిమూల ప్రామాణ్యస్యా ప్రత్యక్షత్వేన నరజస్వలావివాహని
షేధపరాణాం వచనానాముపపత్తిర్భవిష్యతీతి రజస్వలావివాహశ్శా
స్త్రీయ ఇత్యేవాంగీకరణీయం—యదప్యుక్తం కతిపయభ్రాన్తజన దృ
ష్టానిమంత్రలింగాని॥ స్మృతయస్తు ప్రామాణికమూర్ధన్యా నేకమహర్షి
జనప్రత్యక్షాః ఇతి॥ తదపినయుక్తం ఉక్తమంత్రలింగానామపి తత్ప్రత్య
క్షత్వాత్॥ అతఏవనహితే త్రీణివర్షాణ్యృతుమతీత్యాది వచనైస్స్పష్ట
మేవరజస్వలానామపి వివాహమభ్యనుజానతే॥ యదితూక్తజాతీయ వచ
నానామృతుమతీవివాహ పరత్వం నాస్తీతి పూర్వమేవోపపాదిత మితి
తదప్రత్యక్షాణ్యేవేమాని లింగానీతికథ్యతే ॥ తదాకామంభవన్త్వప్రత్య
క్షాణ్యేవలింగానీతి॥ నహితావతా విద్యమానమపిమంత్రలింగమవిద్యమా
నంసంపద్యేత యదిమహర్షిజనాఽప్రత్యక్షం లింగం కిమపినాస్తీతి క
థ్యతే తర్హి ఉక్తలింగమపి తత్ప్రత్యక్షమిత్యాస్తాం ప్రత్యక్షంచాఽపిలిం
గంసాహసాదినాతే ననిర్దిశన్తీతివదామః॥ యథాహి॥ ఔదుంబరీంస్పృ
ష్ట్వోద్గాయతీతి ప్రత్యక్షామపి శ్రుతిమనాదృత్యతద్విరుద్ధామేవకాంచనస్మృ
తిం ఔదుంబరీసర్వావేష్టితవ్యా ఇతీరూపామస్మార్షుః॥ ఏవం॥ ఏతేనభవదు
దాహృతవైవాహిక మన్త్రాన్నృషయోజానన్తివానవా యదిజానన్తికథ
మేతేమంత్రలింగాన్యమూదృశాన్యర్థవిశేషసాధకాని నగణయాంబభూ
వుః॥నఖలుభవాదృశేభ్యోహీన ప్రజ్ఞాస్తే ఇత్యాదివచనమపి పరాస్తంఔ
దుంబరీసర్వావేష్టితవ్యేతి స్మృతికారాఅపి ఔదుంబరీంస్పృష్ట్వోద్గాయతీతి
శ్రుతింజానతేవానవాయదిజానతే కుతస్తేనతాం గణయాంబభూవుః నఖ
లుశబరాచార్యాది భ్యోహీనప్రజ్ఞాస్తే ఇతిపర్యనుయోగస్య భవతామపి
నిషమెసమాపత్తే రితికథంచిదపి మన్త్రలింగాఽ ప్రామాణ్యవర్ణనంన
సంభవిష్యతీతి మన్తవ్యం॥ ఉపపాదితంచైతచ్ఛిబార్క మణిదీపికాయాం

దీక్షితవర్త్యైరితి తతఏవద్రష్టవ్యమ్॥ శ్రుతప్రకాశికాకారకు మరలభట్టాచా ర్త్యైశ్చాయమర్థోఽపి విశేషతఉపాదితః యావతాచమన్త్రలింగప్రామా ణ్యసిద్ధిః తావతామావేశనాది మంత్రలింగేన ఋతుమతీవివాహశాస్త్రీయ తాఽపిసిద్ధాభవతి॥ యదితు కన్యాయామపి గౌణసమావేశనాది సంభ వాత్ నతత్ప్రౌఢాలింగమిత్యుచ్యతే, తర్హి సోమః ప్రథమఇతిమంత్రలిం గం తాదృశమాస్తామ్॥ నను—తదపి నప్రౌఢాలింగం భవతీతిపూర్వముప పాదితమితిచేత్— సత్యముపపాదితం; ఉపపన్నంతు నభవతి—తథాహి— నవయమగ్న్యాధిపత్యకాలఏవ వివాహఇతివదామః కిన్తుతదాఽపి వివా హశ్శాస్త్రీయఏవేతి॥ తత్రతఉదీర్ష్వాత ఇతిమంత్రలింగవశేన ద్వాదశాదివ యస్కా వివాహఏవముక్త మంత్రలింగవశేన ఋతుమతీవివాహోఽపిశా స్త్రీయఇతివదామః॥ నచ—వ్యంజనేషుచజాతేష్విత్యత్రభుక్తే పదస్య రక్షతీత్యర్థకత్వేన కన్యావిషయకత్వమపి సంభవతీతిసోమః ప్రథమఇతి మన్త్రలింగం నస్పష్టమితి—వాచ్యం, భుజ ఇత్యాత్మనేపదాన్తస్య “భు జోఽనవనే” ఇతిపాణినిసూత్రేణ రక్షణార్థే ఆత్మనేపదనిషేధాత్ అను భవతీత్యర్థకత్వాశ్రయణస్యైవయుక్తత్వాత్॥ లక్షణయాతదుపపాదనే,

పూర్వం స్త్రియస్సురైర్భుక్తాః సోమగంధర్వవహ్నిభిః ।
భుజ్యన్తేమానుషైఃపశ్చాన్నతాదుష్యంతి కర్హిచిత్ ॥

ఇతివచనవిరోధో దుష్పరిహరః॥ నహిరక్షణరూపేణ భోగేనకోఽపిదో షః కన్యాయాంప్రసజ్యతే॥ వ్యంజనైస్తు సముత్పన్నైరితి వ్యంజనా దీనామేవ భోగకలాపత్వేన స్మరణాదుప భోగోఽపి సంభవదుక్తికఏవ॥ సత్కార్యవాదానురోధేన బాలికాయామపి తదనుభవసమర్థనన్తు

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుఙ్క్తేచకన్యకాం ।

పయోధరేషుగంధర్వో రజస్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః ॥

ఇతివచనావగత క్రమబాధాఽపత్త్యానసంగతం ॥ తత్రమతే ఉత్పత్తేరే వాభి వ్యక్తిరూపత్వేన జాతేష్విత్యుత్పత్తి కాలావచ్ఛేదస్యైవ అనుభవితత్వ బోధనాత్తస్యచకన్యాయామసంభవాత్ ప్రౌఢాలింగమేవతదితి పశ్యామః ॥ "ఇయమేవ సాప్రథమావ్యౌచ్ఛదంతర స్యాంచరతి ప్రవిష్టావధూర్జజాన" ఇత్యాదిమంత్రాస్తు వివాహానంగ భూతా అపి ఇతిహాసరూపాస్సన్తో రజస్వలావివాహే ప్రమాణీభవంతీతి సర్వవిధమంత్రలింగాన్యపి రజోనంతరవివాహే ప్రమాణమితివర్ణయంతి ॥ వివాహకాల విమర్శకారాణామపి పర్యవసితాశయోయమేవేతి జానీమః ॥

పరేతు—సత్యం మంత్రలింగాపేక్షయాస్మృతిర ప్రమాణం ॥ తావతాప్యృతుమతీ వివాహస్సిద్ధిః పరంనభవిష్యతి ॥ మంత్రాణాం హి యదంగత్వం యత్రక్లృప్తం తత్స్మారకత్వమాత్రేణ తత్రచారితార్థ్యాదర్థాంతర ధర్మత్వాది బోధనేపిన సామర్థ్యం ॥ మంత్రార్థత్వవ్యాపకం నధర్మత్వ ప్రయోగ సమవేతత్వాదికం కింతుతత్సమానాధి కరణంత దిత్యేవసిద్ధాంతాత్ ॥ యత్రపునఃప్రకరణప్రమాణేన అగ్నిహోత్రహోమాంగత్వ మాత్రంనిశ్చితం ప్రకాశనీయార్థస్తునని శ్చితః తత్రాఽపేక్షితాగ్న్యాది ధర్మత్వాది బోధనేనైవ మంత్రచారితార్థ్యమితి మంత్రలింగవశేనైవాగ్న్యాదినిర్ణయః ॥ ఏవంచ పాణిగ్రహణ సమావేశనాదిమంత్రాణాం క్లృప్తాంగభావ పాణిగ్రహణసమావేశనాదిస్మారకత్వేనైవ సామర్థ్యోపక్షయాన్న ప్రౌఢాధర్మత్వ బోధనేఽపి వ్యాపారః ॥ యథాహి—నిర్వపామీత్యాది ద్విత్రిపదైరేవప్రయోగ సమవేతార్థస్మరణసంభవత్యపి దేవస్యత్వేత్యాది పదసముదాయ వన్నిర్వపామివదోపస్థాపి

త నిర్వాపస్మరణె నైవాదృష్ట సిద్ధిః ఏవం అత్రాపి సు ప్రజస్త్వాయేత్యా దిపదసముదాయ విశిష్టేన పాణింగృహ్ణామీత్యాది నాతస్స్మరణ ఏవా దృష్ట సిద్ధిరితి వర్ణనసంభవాత్ ॥ కించ మంత్రప్రకాశ్య మానానా మర్థానాం కన్యాయామపి సంభవాత్ నకిమపిప్రౌఢాలింగముప పద్యత ఇత్యపివక్తుంశక్యతే॥యత్తూక్తం—సోమః ప్రథమక్షతిమంత్రేణ బోధ్యమా నం మనుష్యచతుర్థపతిత్వం ప్రౌఢావివాహ శాస్త్రీయతాయాంగమక మితి—తత్రప్రతి బ్రూమః—సోమస్యప్రథమపతిత్వం, గంధర్వస్యద్వితీ య పతిత్వం' వహ్నేస్తృతీయ పతిత్వంచ, కింవివాహ సంబన్ధిప్రథమ ద్వితీయ తృతీయాది దినవిషయకత్వేనాఽభిప్రేతం ఉతాఽఽహో "వ్యంజనేష్వితి వచనానుసారేణ వ్యంజనోత్తరకాలంసోమపతిత్వంతదు త్తరకాలపయోధరోత్తరకాలం గంధర్వపతిత్వం, తదుత్తరరజోనంతర కాల మగ్నిపతిత్వం, తదనంతర వివాహోత్తరకాలం మనుష్యపతి త్వమితి వివేచనీయం ॥ — ఆద్యేపి— ప్రథమదినె వ్యంజనోత్పత్తిః, ద్వితీయదినేపయోధరోత్పత్తిరితి వివక్షితంవా—నవా— నాద్యప్రథ మః; ఏకైకదినాత్యయ మాత్రేణ పయోధరాదీనాముత్పత్త్య సంభ వాత్॥ నాద్యోద్వితీయః; "వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుఙ్త్కేచకన్య కామితివచన విరోధాత్ కన్యావివాహవాద ఏవ పర్యవసానాచ్చ॥ నద్వితీయః;

వ్యంజనైస్తుసముత్పన్నైస్సోమోభుఙ్క్తేతుకన్యకాం ।
పయోధరైస్తుగంధర్వో రజసాగ్నిఃప్రతిష్ఠితః ॥
తస్మాదవ్యంజనోపేతా మరజామపయోధరాం ।
అభుక్తాంచైవసోమాద్యైః కన్యకాంతుప్రశస్యతే ॥

ఇతిగృహ్యాసంగ్రహకారవచన విరోధాత్ ॥ అనేనహివచనేన వ్యంజనాద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవావివాహితా సంబంధిసోమాద్యనుభవస్యదోషత్వ సంకీర్తన పూర్వకం వివాహోవిధీయతే — అయం భావః — వ్యజనేషుచజాతేషు సోమోభుఞ్జీత కన్యకాం, ఇతిహివచనం నతావత్సోమాద్యనుభవానంతర మేవవివాహం విదధాతి; కిన్తు అవివాహితావస్థాయాంతదనుభవస్య దోషత్వ సంకీర్తనపూర్వకం వ్యంజనాద్యుత్పత్తితః పూర్వమేవ వివాహశ్శాస్త్రీయఇతి ॥ నచ— "తస్మాదవ్యంజనోపేతా,, మితివచనస్య "వ్యంజనైస్తు సముత్పన్నైః,, రితిగృహ్యాసంగ్రహవాక్య శేషత్వేపి 'వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇతిసంవర్త-వాక్యశేషత్వాభావాత్ తద్వచనస్యాప్యుక్తార్థతాత్పర్యకల్పనంనసంభవతీతి— వాచ్యం; శాఖాంతరీయవాక్య శేషాఽనుసారేణశాఖాంతరీయ వాక్యార్థనిర్ణయఇతి "బృహస్పతేర్వావేతదన్నమ్ యస్సోవారా,, ఇతివాక్యస్య యాగవిధిపరత్వోపవర్ణన సమయేఖండదేవైరుపపాదితత్వేనోక్త తాత్పర్య కల్పనస్య తత్రాఽపి యుక్తత్వాత్ ॥ ఏతేన

పూర్వం స్త్రియస్సురైర్భుక్తాస్సోమగంధర్వవహ్నిభిః ।
భుజ్యన్తేమానుషైః పశ్చా న్నతాదుష్యంతిధర్మతః ॥

ఇతివచనమపి వ్యాఖ్యాతంభవతి ॥ వివాహితానాన్తు స్త్రీణాం వ్యంజనాది కాలావచ్ఛేదేన సోమాద్యనుభవస్య శాస్త్రప్రమాణేనాదోషత్వేఽపి అవివాహితానాం తదనుభవస్యదోషత్వాదితి—అయమాశయః-ద్వివిధంహిపతిత్వం స్వామిత్వలక్షణమనుభవితృత్వలక్షణం చ ప్రథమంతుపతిత్వం పూర్వంవ్యంజనాదితః ద్వితీయంతువ్యంజనకాలే పయోధరకాలే గంధర్వస్యద్వాదశాదివయసిరజః కాలేతువహ్నేః, ఋతుస్నా

నానంతరంతు మనుష్యస్యైతివివేకః ॥ నచ—ఉక్తవిధద్వివిధ పతిత్వేప్ర మాణాభావఇతి —శంకనీయం ॥ సోమఃప్రథమోవివిద ఇతి సోమో, దదద్గంధర్వాయేతిచమంత్రద్వయామ్నానస్యైవ ప్రమాణత్వాత్ ॥ ఏవంచ

వివాహోత్పాద్యష్టవర్షాయాః కన్యాయాశ్చప్రశస్యతే।

ఇత్యాదిస్మృతయః ప్రథమమంత్రార్థానువాదికాః॥

వ్యంజనేషుచజాతేషు సోమోభుంజీతకన్యకాం ।

ఇతివచనంద్వితీయ మంత్రార్థానువాదకమితిరకోపిదోషః ॥ ఏతేన

తాసాంసోమోదదచ్ఛౌచంగంధర్వశ్శిక్షితాంగిరం ।
అగ్నిశ్చసర్వభక్షత్వం తస్మాన్నిష్కల్మషాస్త్రియః ॥

ఇతివచనమపి వ్యాఖ్యాతంభవతి ॥ నచ—షడబ్దమధ్యేనోద్వాహ్యా ఇతి వచన శేషత్వేన వివాహాతః పూర్వమేవ ప్రథమద్వితీయ తృతీయ వత్స రద్వయేన సోమాద్యుపభోగస్య ప్రతిపాదనాత్తద్వచన విరోధఇతి— శంకనీయం ॥ ఉపనయనస్థానీయస్య వివాహస్య గర్భాష్టమతః పూర్వం మప్రసక్తత్వాత్ నాంతరిక్షేగ్నిశ్చేతవ్య ఇతివదుక్తవచనస్యార్థ వాద త్వేనస్వార్థాప్రామాణ్యాత్ ॥ వ్యంజనకాలావచ్ఛేదేనతు వివాహ స్యాతిదేశతః ప్రాప్తేః తస్మాదవ్యంజనోపేతా మితివచనంతుయదార్థమే వేతి యుక్తం వ్యంజనేషుచజాతేషు ఇత్యస్యతు హేతువన్నిగదార్థ వాద స్యాపి స్వార్థప్రామాణ్యమపి దేవతాధికరణన్యాయేన యుక్తమేవ ॥ తస్యాపిస్వార్థా ప్రామాణ్యకల్పనాయామపి నాస్మాకంక్షతిరిత్యన్యత్ర విస్తరః ॥ సర్వథాపితునోక్తలింగమృతుమతీవివాహ గమకం ॥ అత ఏవనాజాతలోమ్న్యా సహాసంవిశేతే తివచనమపి సార్థకంభవతి ,॥ యది వ్యంజనోత్పత్త్యనంతర మేవ వివాహ ఇతిస్యాత్తదావ్యంజనో

త్పత్తితః పూర్వంభార్యాత్వస్యైవా సంపన్నత్వాత్ నాభార్యాముపగచ్ఛే
దితివచనేనైవ అనుపగమనస్య సిద్ధత్వేనవితథమేవతత్సంపద్యేత ॥ వ్యంజ
నోత్పత్తితః పూర్వమేవవివాహ ఇత్యంగీకారేతు సార్థక్యసంభవ ఇతిత
త్త్వం॥నచ—అస్మాభిః వ్యంజనోత్పత్తితః పూర్వమపివివాహ స్యాంగీ
కారాద స్మన్మతేప్యుక్త వచనసార్థక్య సంభవ ఇతి-వాచ్యం। సంకోచేప్ర
మాణాభావాత్। అసంకుచితసార్థక్యా సంభవాచ్చ॥నచ— ,,ఋతౌభా
ర్యాముపేయాదిః,, తివచనేన ర్తుకాల భిన్నకాలావచ్ఛేదేనస్వభార్యాగమ
నస్యాపినిషిద్ధత్వాత్ తద్వచనవైఫల్యంభవన్మతేపితుల్యమితిసాంప్రతం;
ఋతుస్నానానంతరం విష్ణుర్యోనింకల్పయతు ఇత్యాదిమంత్రజపవిశిష్టస
మావేశనస్యవిహితస్య గర్భోత్పత్తిప్రయోజకస్యఋతుకాలభిన్నసప్తద
శాదిరాత్రావచ్ఛేదేనాపి ప్రసక్తస్యోపగమనస్యైవ నిషేధే ఉక్తవచన
తాత్పర్యం॥ నతువ్యంజనాది పూర్వకాలావచ్ఛేదేన రాగతః ప్రసక్తస్యో
పగమనస్యనిషేధేపి॥ నచ—సంకోచేప్రమాణాభావఇతి — శంకనీయం
రాగప్రాప్తోప గమనాపేక్షయా విధిప్రాప్తోపగమనస్యైవ ప్రత్యాసన్న
త్వాత్॥ అస్తువా ఉభయవిధోపగమనస్యాప్యత్రగ్రహణం తావతాపి
నోక్తవచనవైఫల్యం॥

ఋతుస్నాతాం తుయోభార్యాం సన్నిధౌనోపగచ్ఛతి।
ఘోరాయాం బ్రహ్మహత్యాయాం పతతేనాత్రసంశయః॥

ఇత్యాదివచనానుసారేణ భార్యామేవోపగచ్ఛేదృతావితి నియమద్వయాంగీ
కారేపి ఋతావేవేతికాల నియమానంగీకారాత్॥

యథాకామీభవేద్వాపి స్త్రీణాంవరమనుస్మరన్॥

ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృత్యా ఋతుకాలభిన్నకాలావచ్ఛేదేనాపి భార్యో

పగమనస్య విహితత్వాత్। వ్యంజనజ స్తతః పరంబుతుకాలతః పూర్వ స్తుసోమాద్యనుభవకాలత్వాన్న మనుష్యానుభవప్రసంగః॥ ఇత్యలమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్తవిచారేణ।

తాదృశశ్చవివాహః నిత్యోవోతకామ్యోవేతి విచారణాయాం— కామ్యఏవవివాహః॥ ,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేత దినమేకమపిద్విజః,, ఇతివచనేన యత్కించిదాశ్రమేవస్థాన మాత్రస్యైవప్రతిపాదనాత్ ॥ తత్రచద్విజశబ్ద ప్రయోగాఽనుసారేణ ద్విజత్వప్రయోజక బ్రహ్మచర్యవ్యతిరిక్తాశ్రమ సామాన్యస్య కామ్యత్వమేవేతి బహువివాహవాద కారావర్ణయంతి ॥ వయోనిర్ణయకారా అప్యయమేవసిద్ధాంత మవలంబంతే, స్త్రీణాంవిషయే ఉపనయనస్థానీయత్వేన అకరణేప్రత్యవాయశ్రవణాచ్చ నిత్యత్వేపి పుంసాంవిషయేకామ్యఏవ వివాహఇతి వర్ణయంతః ॥

వివాహకాల విమర్శకారాస్తు కలియుగే వానప్రస్థసన్యాసయోర్నిషిద్ధత్వాత్ బ్రహ్మచర్యాశ్రమమాత్రేఽవస్థానస్యాఽపి తథాత్వాన్నియత స్యపుంసామపివిషయే వివాహ ఇతివర్ణయంతి ॥

పరేతుకలియుగేత్వధానీ స్తనాగ్ని హోత్రసన్న్యాసాదినిషేధ

చత్వార్యబ్ద సహస్రాణి చత్వార్యబ్ద శతానిచ॥
కలౌయదాగమిష్యంతి తదాత్రేతాపరిగ్రహః ॥
సన్యాసశ్చనకర్తవ్య ఇతివేదవిదాంమతం ॥

ఇతివచనస్యనతాత్పర్యం ॥

యావద్వర్ణవిభాగస్తు యావద్వేదః ప్రవర్తతే ।
సన్యాసంచాగ్నిహోత్రంచతావత్కుర్యాత్కలౌయుగే॥

ఇతి వేదప్రవృత్తిపర్యంతం తదనుష్ఠానస్యాఽవశ్యకత్వ పరవచనాఽను సారేణాఽన్యథైవార్థవర్ణనస్య యుక్తత్వాత్ ॥ ఉపపాదితం చైతత్స జ్జనరంజనె పశుమాంసమర్దన ఖండనేచాఽస్మత్కృతే ఇతి తత ఏవ ద్ర ష్టవ్యం ॥ ఏవంచోక్త ప్రకారేణ పుంసామపి విషయె వివాహ నిత్యత్వ సా ధనం సభవిష్యత్యేవ ॥ తథాప్యవిరక్తానాం ఏతకాన్విధురాంశ్చోద్దిశ్యైవ గృహస్థాశ్రమప్రవేశోపయోగి వివాహస్య విధానేన తేషాం నియత మేవ తదనుష్ఠానమావశ్యకమేవేతి పుంసామపి విషయె వివాహోనిత్య ఏవ ॥ — యుక్తం చైతత్ — యథాహి వివాహః స్త్రీణాం సంస్కారః ఏ వం పురుష సంస్కారోఽపి ॥ స్త్రీణాం జాయాత్వసంపత్తిరివ పురుషే ప తిత్వ సంపత్తేరపి వివాహప్రయుక్త త్వాంగీకారాఽవశ్యకత్వాత్ ॥ అత ఏవ హి దత్తాయా అపి కన్యాయాః పాణిగ్రహణాది సంస్కారానిర్వృ త్తౌ వరాంతరాయాఽపి దానాది విధానం ॥ యది హి ప్రతిగ్రహమాత్రే ణైవ స్వామిత్వం ధాన్యాదేరివస్యాత్ తదాపిత్రాదేః పునర్దానాది విధిర సంగత ఏవ సంపద్యేత అత ఏవ హి యథేష్ట వినియోగాఽనర్హత్వమపి భార్యాయాశ్చేతి చోచితముపపన్నంభవతి॥ ఏవంచోభయసంస్కార రూపస్య వివాహస్య అంశభేదేన నిత్యకామ్యత్వ విభాగోసంభవత్యేవ॥ నచ — కర్తృభోక్తృభయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య కర్త్రంశేనిత్య త్వం భోక్త్రంశేతు కామ్యత్వమితి దృష్టత్వాత్ తదనుసారేణాత్రాప్యుప పత్తిరితి — శంకనీయం ॥ ఉభయాశ్రితస్యాఽపి శ్రాద్ధస్య ఉభయసమ వేత ఫలజనకత్వాభావేనోభయపర్యాప్తతాం సత్యఫలప్రయోజక వివాహవైషమ్యేణ సదృష్టాంతేన వివాహవిషయె వ్యవపత్తినర్హనాఽసం

భవాత్ ॥ నచ—స్త్రీమాత్ర సంస్కారరూప ఏవవివాహః ఉపనయన స్థానీయత్వాత్ ఉపనయనంహి కుమారమేవ సంస్కరుతేనకుపితరమపి తత్కర్తారమితి సర్వసంప్రతి పన్నమితి—శంకనీయం ॥ ఉపనయనో త్తరకాలికానాం అధ్యయనాదీనాం ఉపనీతమంత్రవిషయ కత్వవద్వివా హో త్తర కాలిక ధర్మవిశేషాణామపి వివాహితా మాత్రాధి కారి కత్వాపత్తేః ॥ — అయమాశయః అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత ఇతి విహిత మంత్రకరణకోపనయనస్య నపితృసంస్కారోఽపి ఫలమి తియుక్తం ॥ తత్ఫలస్య ద్విజత్వసంపత్తేః పూర్వమేవ సిద్ధత్వాత్ ॥ అష్టవర్షంబ్రాహ్మణమితి కుమారస్యైవ ద్వితీయాంతపదే నోపాదాన మపితత్రగమకం ॥ వివాహవిషయేతు

గార్హస్థ్య మిచ్ఛన్ప్రీతికః కుర్యాద్దారపరిగ్రహం॥

ఇతివచనావగతగార్హస్థ్య ప్రయోజనస్య పురుషవిషయే వివాహతః పూర్వమసిద్ధత్వాత్తస్య వివాహప్రయుక్తత్వ వర్ణనం యుక్తమేవేతివై షమ్యాత్॥ అస్తువా స్త్రీమాత్ర సంస్కారరూపం తావతాఽపి „నిరా శ్రమీనతిష్ఠేతదినమేకమపి ద్విజఇతివచనేన నియతమేవావిరక్తానాంస్నా తకాదీనాం తదనుష్ఠానాఽఽవశ్యకతా ఽవగమాత్తన్నిత్యత్వాంగీకరణ స్యాఽవశ్యకత్వాత్॥నహికుమారమాత్రసంస్కారరూపముపనయనమి తిప్రితాంశవిషయే ఽపితత్కర్తృత్వం కామనాప్రయుక్తమితి సంభవతి॥ కించఉపనయనస్థానీయత్వ వర్ణనస్య వివాహేనైవ స్త్రీణాంబ్రాహ్మణ్యా ఽది సిద్ధిరితివర్ణనస్య కాలాఽతిదేశఏవోపయోగః ॥ నాన్యత్ర, అన్య థా ఉపనయనంయథాపిత్రైవ కర్తవ్యం వివాహోఽపి స్త్రీణాంపిత్రై

వక్తవ్య ఇత్యపికల్పనాప్రసంగాత్; యదితుత్రతపిత్రాది వ్యతిరిక్తగా ర్హస్థ్య కామానామేవ వివాహానుష్ఠానే ఽధికారశ్శాస్త్రే చోదితఇ త్యుచ్యతే। తర్హి తైనైవశాస్త్రేణ ,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేత్,, ఇతిగ్రస్య ని త్యత్వమపి ప్రతిపాదితమితి కథంవివాహకామ్యతావాదో౽పపత్తిం భవ న్తఏవ వివేచయన్తు। ఏతేన ఉపనయనస్యైవ వివాహస్యాఽపి షోడశ వయః పర్యంతమపికాలఏవేతి వచనమపిపరాస్తం। ఉపనయనస్యాపి య త్వమాత్రేణ శాస్త్రవిరుద్ధార్థాంగీకరణా యోగస్యాఽనుపదమేవ ప్ర తిపాదితత్వాత్। ,,నోపయచ్ఛేత్ప్రాగ్రజస్వలాం,, మితిబహుశఃరజోదర్శ నానంతరం వివాహానర్హతాయాః ప్రతిపాదితత్వాత్ ॥ షోడశవయ సాగ్ర్యాం అపివావాహ విధానపర భారతవచనాదీనామపి ,,ఏతచ్చ ర్తుదర్శ నాభావే సతీతి విజ్ఞేయమితి,, నిబన్ధనకారవచనస్యైవం సత్యేవోప పత్తిరిత్యస్మదుక్తరీత్యైవోపపత్తి వర్ణనం యుక్తమిత్యృతుమతీ వివా హశాస్త్రీయతా వాదోఽసంగతఏవేత్యలమనేన ప్రసక్తానుప్రసక్త వి చారేణ ॥ సర్వథాఽపితు వివాహకామ్యతావాదో త్యన్తాసంగత ఏవ, నచ—,,నిరాశ్రమీనతిష్ఠేతక్షణమేకమపిద్విజః,, ఇతివచనేన య త్కించిదాశ్రమే వస్థాన మాత్రస్యైవ ప్రతిపాదితత్వాత్ గృహస్థా శ్రమస్వీకరణమేవ యుక్తమితినియమాభావాత్తదనుసారేణ వివాహ నిత్యత్వ సమర్థనంనయుక్తమితి—వాచ్యం। అస్యహివచనస్యయస్య య స్యయాదృశయాదృశాశ్రమ శ్శాస్త్రచోదితః తస్యతస్యపురుషస్య తాదృ శతాదృశాశ్రమా వస్థానంవినైకమపిదిన మవస్థానంనయుక్తమితి ప్రతి పాదన ఏవ తాత్పర్యం ॥ నతు యత్కించిదాశ్రమే ఽవస్థా నమాత్రబోధనే; అన్యథాసన్యస్తానామపి పునర్గృహస్థా ఽశ్రమ ప్రవేశాఽపత్తేః। క్రమసన్న్యాస ప్రతిపాదకానాం వచనానామనైన

తాత్పర్యాత్। యత్తు బ్రహ్మచర్యాద్వా ప్రవ్రజేద్గృహాద్వా వనాద్వేతి వచనం తదపి విరక్తవిషయకమేవేతి తత్ర తత్రోద్ఘోషిత మిత్యవిరక్తానాం స్నాతకాదీనాం గృహస్థాశ్రమ స్వీకారస్యైవ శాస్త్రచోదితత్వాత్ వివాహనిత్యతా సమర్థనం యుక్తమేవ॥ పుత్రకామార్థవివాహయో స్సపత్నీకస్యైవాధికార ఇతి నిరాశ్రమీ నతిష్ఠేతేతి వచనస్య తద్విషయేఽప్రవర్తనాత్తాదృశ వివాహయోః కామ్యత్వమేవ॥ తత్సంస్కృతానాంచ ఉపగమనమాత్రయోగ్యతా సంపత్త్యానకర్మాఽధికారః। ధర్మప్రజార్థ వివాహసంస్కృతానాన్తూపగమనాదాధర్మాదా చోభయత్రాఽప్యధికారః॥ సర్వవిధ వివాహానాంచ ప్రయోగః పరమేకఏవ। నిత్యకామ్యయోః ప్రయోగవైలక్షణ్యాభావాత్। తత్ర బ్రాహ్మణస్త్రీణాంధర్మాఽనుష్ఠానావశ్యకత్వాత్ కేవలపుత్రార్థ వివాహే కామార్థ వివాహేచ నాధికారః॥ అతఏవహి సపత్నీకద్వితీయాది వివాహేఽపి ధర్మప్రజాసంపత్త్యర్థ మిత్యేవ సంకల్పశ్శిష్టవర్యైః క్రియతే। కామ్యవివాహేచ యదాకామస్తదా వివాహ ఇతి, యుక్తం రజోదర్శనానంతర మపివివాహస్సూద్రాణాం॥ వస్తుతస్తు కామ్యకర్మణామపి శాస్త్రచోదిత కాలికానుష్ఠానమేవ ఫలాయకల్ప్యతే నతు కామప్రాప్తకాలిక మిత్యన్యత్రవిస్తరః।—

అయమాశయః—వివాహోహి త్రివిధః ధర్మప్రజార్థః కేవలప్రజార్థః కామార్థశ్చేతి। ప్రథమో నిత్యోఽన్త్యౌ తు కామ్యౌ। యద్యపి మితాక్షరాయాం ధర్మపుత్రరత్యర్థత్వేన వివాహస్త్రివిధ ఇత్యాచారాఽధ్యాయే ధర్మార్థవివాహః పుత్రార్థవివాహః కామార్థవివాహ ఇత్యేవం త్రైవిధ్యముపపాదితం; తథాఽపి పుత్రార్థ వివాహస్యాఽపి నిత్యకామ్యభేదేన తత్ర తత్ర ద్వైవిధ్యోఽపపాదనాద్వివాహ చాతుర్విధ్యాఽపత్త్యా జాతపుత్రః కృష్ణకేశ ఇతి శ్రుత్యా ధర్మార్థానామేవ పుత్రార్థత్వస్యాఽపి సంసూచిత

త్వేనచ మితాక్షరాకారాణామపి ధర్మప్రజార్థః కేవలపుత్రార్థః కేవల కామార్థశ్చేత్యేవ త్రైవిధ్యవర్ణనే తాత్పర్యం॥ యద్యపి—సపత్నీకద్వితీయాది వివాహసంస్కృతానాం నకర్మాఽధికారః జ్యేష్ఠభార్యాయా ఏవకర్మాఽధికారాదితి తత్రతత్రోపపాదితం—తథాఽపి జ్యేష్ఠభార్యాయామరణాఽనన్తరం కనిష్ఠాయా అపి కర్మాఽధికారసంభవాత్ స్వరూపయోగ్యత్వం విద్యతఏవ॥ అతఏవహి తస్యాంజ్యేష్ఠభార్యాసత్త్వదశాయాముత్పన్నస్యాఽపి బ్రాహ్మణత్వమేవేతి సిద్ధాంతః॥ యథాచధర్మప్రజార్థ వివాహేనైవ ద్వితీయజన్మసంభవ స్తథాఽన్యత్రవిస్తరః॥ బహువివాహవాదేతు సర్వభార్యాణామపి సర్వకర్మాధికార ఇతి సప్రమాణం నిరూపితమితి తత్సిద్ధాన్తాదరణే నకస్యాపి పర్యనుయోగస్యావకాశః తాదృశేచ వివాహే ఋతుదర్శనాభావ విశిష్టోపనయన కాలఏవకాలఇతి ఋత్వనన్తరమపి తచ్ఛాస్త్రీయతావాదో సంభవముక్తికఏవ॥

తదయంనిర్గళితార్థః

(1) ఋతుకాలతః పూర్వమేవబ్రాహ్మణస్త్రీణాంవివాహః కరణీయః॥

(2) తత్రాఽప్యష్టమాదివయ ఏవముఖ్యకాలః॥

(3) యదితుపిత్రాదిప్రమాదేన రజోదర్శనంతదాఽపత్యకల్పతయా ప్రాయశ్చిత్తాఽనుష్ఠాన పూర్వకం వివాహాఽనుష్ఠానమభ్యనుజ్ఞాయతే॥

(4) యదితు ఋతుదర్శనానంతరమపి సాహసాదినాపిత్రాదిభిర్నదీయతే తదా వర్షత్రయ ప్రతీక్షణేన కన్యయాస్వయం వరణం కర్తవ్యం॥

(5) తత్రాఽపివరేణ కన్యాయాస్స్వస్యచ ఆశ్వలాయనోక్త ప్రకారేణ శుద్ధిస్సంపాదనీయేతి ॥

(6) యేతుపునర్దైవాద్దృష్ట రజస్కాయాః కన్యాయాః కూపాదిష్వేవపాతనం శాస్త్రీయం మన్యన్తే, సాహసికానాం కఠినహృదయానాంచ తేషాం శాస్త్రముపన్యస్యనాద్రియమాణానా మాస్తికత్వాఽభిమాన ఏవ కేవలంనాఽస్తిక భావోపీతి సుధీరముద్ఘోషయామః ॥

(7) సర్వథాపితు ఆపత్కల్పత్వేనైవ రజస్వలావివాహశ్శాస్త్రేభ్యనుజ్ఞాయత ఇతి వయోనిర్ణయకారాణా మేవాశయ స్సమీచీనః నత్వనాఽపత్కల్పత యాఽపి రజోదర్శనానంతరం వివాహశ్శాస్త్రచోదిత ఇతి వివాహకాల విమర్శ కారాణామాశయ ఇతి సర్వ మనస్య మితి వర్ణయంతి ॥

అస్మాకమపిపరేషాంమతమేవ సమీచీనమితి ప్రతిభాతి ॥ అతో వయమపితమేవ పక్షమనువర్తామహే॥యద్యపిత్వస్యైరాస్తికవర్యైస్సిద్ధాంత రాఽనుసరణ మేవయుక్తమితి సముచిత ప్రమాణ జాతైరుప పాద్యతే తథాపి మహాజన మార్గానుసరణమేవ నిశ్శ్రేయస సంపన్న్వా నావయ మపితత్సిద్ధాంత మేవాను సరిష్యామ ఇత్యస్వతంత్రప్రజ్ఞైస్స్వపరినిష్ఠితేషుచాస్మాసున కైరపి పురోభాగిభిస్స్యాతవ్యమితి బహుశః ప్రార్థయామః ఇతి శివం ॥

ఇతి,

తిరుపతి శ్రీ వెంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమ సహోపాధ్యాయేన
అనంతకృష్ణశాస్త్రిణా విరచితా వివాహసమయ
మీమాంసాసంపూర్ణా.

 శ్రీనివాసో విజయతే

శ్రీగురుభ్యోనమః

శ్రీమన్నటేశాయనమః

ఆర్యాః,—

విదితచరమేవేదం తత్రభవతాం భవతాం? యత్ఖలుసమేపిలోకాః నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానమాత్రతత్పరాః విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖాశ్చ విద్యంతఇతి॥ తత్రహి నిషిద్ధకర్మానుష్ఠానె రాగాదయ ఎవనిమిత్తం॥ విహితకర్మానుష్ఠానపరాఙ్ముఖత్వేచ అశ్రద్ధాదయః॥ అశ్రద్ధాయాం పునః నిషిద్ధకర్మానుష్ఠాయిభిస్సర్వైరపి ప్రాయశ్చిత్తీయైర్వినైవ ప్రాయశ్చిత్తంసంవ్యవహారాదికమేవ॥ తత్ర యది ప్రాయశ్చిత్తీయానాం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానాన్నైవ సంవ్యవహారః, కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సంవ్యవహారాయోగ్యానాం అసంవ్యవహారశ్చనియతమనుష్ఠీయేత, నియతమేవతర్హి ధర్మాచరణాభిముఖ్యం సంభవేదితి।

తత్రైవం సతి సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధంవానవా?నిషిద్ధత్వేపిత స్యప్రాయశ్చిత్తం విద్యతే వానవా? కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తత్సత్వే సంవ్యవహారోవిద్యతేనవేతి త్రేధా విప్రతిపత్తయః॥తత్ర ప్రథమవిప్రతిపత్తౌ సముద్రయానం నశాస్త్రనిషిద్ధం॥ సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలువిధారణం దేవరేణసుతోత్పత్తిః కలౌపంచవివర్జయేత్ ఇత్యాది వచనంతు అథపతనీయానీ తిప్రస్తుత్యసమామ్నాత సముద్రసంయాన మితి వచనైకవాక్యతాను సారేణసాంయాత్రిక సంబంధి సముద్రాధికరణకయానమేవ విషయీకరోతి,నతువిలాసవిద్యాగ్రహ ణాద్యర్థంక్రియమాణంసముద్రయానమపి ॥ నచ—వినిగమనావిరహాత్ బోధాయనవచనమేవ అన్యథా సముద్రయానసామాన్యనిషేధపరత్వేన నీయతామితి—వాచ్యం, నిబంధనకారైః ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుః శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచన వ్యాఖ్యానావసరేత దుపష్టంభకత్వే నోక్తబోధాయన వచననిర్దేశేన బోధాయనవచన ప్రాబల్యస్య నిర్ణీతత్వాత్—అయంభావః—ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతురితి వచనంహి,ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణత్వేన మాధవీయాదిషు ప్రతిపాదితమితి మూలభూతాం కాంచనస్మృతి మపేక్ష్యైవ ప్రమాణంభవతి॥ధర్మజ్ఞసమయస్యాప్యాచారస్యైవ స్మృతి మూలమేవ ప్రామాణ్యమిత్యంగీకరణీయత్వాత్ ॥ ఏవంచ, సముద్రయాన నిషేధఏవ నాస్తీతి కేచిద్వర్ణయంతి ॥

అన్యేతు బుద్ధిపూర్వ సకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చిత్తంతు విద్యతే॥ బహుకాలాభ్యాసేన ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యతే ఇతిప్రతిపాద్య బోధాయనీయ త్రైవార్షిక ప్రాయశ్చిత్త విధానాన్నైమిత్తికైక్యేననిమి

త్త్యైక్యనిర్ణయాత్, బోధాయనవచనమపి సకృత్సముద్రయాన విషయ మేవేత్యే వాంగీకరణీయమితిసాంయాత్రిక సంబంధి సముద్రయానస్య బహుకాలాభ్యాసవిషయస్య అత్రగ్రహణ మయుక్తమితి సముపసర్గేణ న వివక్షితార్థః॥ ద్విజస్యాబ్ధౌతు నాయాతురిత్యాదితివచనోపష్టంభ కతయా ఉక్తబోధాయనవచనం నిర్దిశతాం నిబంధన కారాణామప్య య మేవాశయః॥ఏవంచ ధర్మజ్ఞసమయస్యాపితస్య మూలభూతంవచనం విద్యతఇతి యథాశ్రుతార్థమేవేతి సముద్రయానం శాస్త్రనిషిద్ధమేవ॥

తత్ర, తథాపి, సముద్రయానసామాన్యం శాస్త్రనిషిద్ధం ఉతత ద్విశేషోవేతి విచారణాయాంతత్సామాన్యమేవ శాస్త్రనిషిద్ధం॥ ,,ద్విజ స్యాబ్ధౌతునాయాతుః,, ,, సముద్రయానస్వీకారః,, ,, సముద్రయాత్రా స్వీకారః,, ,,సముద్రసంయానం,, సకృత్సముద్రయానేతు ప్రాయశ్చి త్తంతు విద్యతే ఇత్యాదివచనానామ విశేషణైవ ప్రవృత్తత్వాత్. మానంకారాగృహేవాసో నాభిధ్యానందినత్రయం। మ్లేచ్ఛావాసస్తథా పక్షంయోవర్తేత సపాతకీతి॥ వచనేనతునోపసంహారః, ఉభయోరపిని షేధశాస్త్రత్వేన, పరస్పరోపసంహారస్యా యుక్తత్వాత్॥ అన్యథా, నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయం హన్యాది తివచనయోరపి పరస్పరో పసంహారాపత్తేః, అతఏవ ఉత్సర్గాపవాదన్యాయోపి నప్రవర్తతే, అప వాదశాస్త్ర ప్రవృత్తిరహితేదేశాన్తరే తచ్చారితార్థ్యం వినాతదప్రవ ర్తనాత్, ఏవంచ, సామాన్యవిశేషాది న్యాయా ప్రవృత్తేః సముద్ర యానసామాన్య మేవశాస్త్రనిషిద్ధమితి కేచిద్వర్ణయంవి.

అన్యేతు, సస్నానంనజపోహోమ ఇతివచనైక వాక్యతానుసా

రేణ స్నానజపాద్యభావవిశిష్టత్వేనైవ తస్యదోషాపాదకత్వేన ఏకాహం ద్వ్యహంవాయదహూతంహుతమేవ తత్భవతీతిశ్రుత్యనుసారేణ స్నానాద్యభావస్యస్వరూపేణ నిషేధ్యతావచ్ఛేదకత్వాంగీకారాయోగాత్ దినత్రయవ్యాప్తికతదభావస్యైవ నిషేధ్యతావచ్ఛేదకత్వ మంగీకరణీయమితి సముద్రయానస్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి, విశేషవిషయకత్వాత్, భిన్నశాఖాగత అగ్నిహోత్రవాక్యమివ మాసంకారాగృహేవాసః ఇతి వచనసమానార్థకత్వమేవ యుక్తం, ఏకశాఖాగతానామేవ నిషేధవచనానాం పరస్పరోపసంహారాభావః; భిన్నశాఖాగతానాంతు నిషేధవచనానామపి పరస్పరోప సంహారోవిద్యత ఇతిమీమాంసకసిద్ధాంతానుసారేణ భిన్నస్మృతిగతానాం నిషేధవచనానాం పరస్పరోపసంహారశ్రవణమాత్రేణ నబ్రాహ్మణం హన్యాన్నాత్రేయం హన్యాదితివచనోపసంహారా పాదనస్య అయుక్తత్వాత్. ఏవంచసామాన్యవిశేషన్యాయేన న్యాయాంతరేణ వాసముద్రయాన నిషేధపరాణాం సర్వేషామపివచనానాం దినత్రయవ్యాప్తికనౌకాయాన పరత్వమేవ అంగీకరణీయమితిసముద్రయాన విశేషఏవశాస్త్రనిషిద్ధఇతివర్ణయంతి, నిషిద్ధస్యాపితస్య ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతేవానవేతి విచారణాయాం నాస్త్యేవేతికేచి ద్వర్ణయంతి,

తేషామయమాశయః—యద్యపిబోధాయన ధర్మేఋగ్విధానచత్రైవార్షిక ప్రాయశ్చిత్తంవిహితం—తథాపి తద్యుగాంతరవిషయకమితిపశ్యామః । యతోహికలివర్జ్యప్రకరణే ,, ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుశ్శోధితస్యాపిసంగ్రహః,, ఇతివచనం సమామ్నాతంకలియుగే ప్రాయశ్చిత్తాభావంబోధయతి । ఉక్తవచనంహి శోధితస్యాసంగ్రహబోధనా స

మార్థంసత్ శిఖధ్వస్తఇతివత్, శుద్ధిప్రయోజనప్రాయశ్చిత్తాభావమేనబోధయతి॥ యథాహి, ప్రాయశ్చిత్తనిషేధపరాణాం ,, ప్రాయశ్చిత్తంనపశ్యామి యేన శుద్ధ్యేత్సఆత్మహా,, ఇత్యాదివచనానాం సంగ్రహ నిషేధతాత్పర్యకత్వం భాష్యభామత్యాదౌ వర్ణితం ॥ తథాసంగ్రహనిషేధపరాణామపివచనానాం ప్రాయశ్చిత్తాభావ పరత్వేనదోషః, కలౌద్విజోద్ధ్యాయానేతు ప్రాయశ్చిత్తమిహార్హతి ఇతివచనంతుదినత్రయన్యూనకాలికసముద్రయానవిషయం॥ఏకాహంద్వ్యహంవాఅసాలుతంహాలుతిమేవ తద్భవతితి శ్రుతిస్తుదినద్వయవ్యాప్తిక స్నానాద్యభావజనిత పాపస్య ప్రాయశ్చిత్తాపనోద్యత్వమేవ బోధయతీతి నకించిదనుపపన్నంనామ ॥ ఏవంచ, సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంనాస్త్యేవేతి

అన్యేతు, కలియుగేపి సముద్రయాయినాం ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతఏవ బోధాయనధర్మసూత్రస్య ఋగ్విధానవచనస్యచ యుగాంతరవిషయకత్వేన సంకోచానుపపత్తేః। అన్యథానైమిత్తికస్యైవ నిమిత్తస్యాపి యుగాంతర విషయకత్వాపత్తేః ॥ నను—కలియుగే విశేష్య సముద్రయాన నిషేధాత్. తన్నిషేధస్య యుగాంతర విషయత్వం నసంభవతీతి చేత్సమానమేతన్నైమిత్తిక విషయేపి కలౌ ద్విజోద్ధ్యాయానేతు ప్రాయశ్చిత్తమహార్హతీ తినైమిత్తికస్యాపి శ్రవణాత్, నచతస్యవచనస్య అర్థాంతర విషయకత్వేన ఉపపత్తిర్వర్ణి తేతి వాచ్యం॥ సత్యంవర్ణితా ॥ అనుపపన్నాతుసాభవతి ॥ నైమిత్తికాభేదేన నిమిత్తైక్యమితి పూర్వోక్తరీత్యా బోధాయనీయ సంయానమేవ అత్రాపినిమిత్తత్వేన అనూద్యత ఇతివర్ణనీయత్వేన దినత్రయన్యూన సము

ద్రయానమేవాత్ర అనూద్యత ఇతి వచనస్యాతిఫల్గుత్వాత్ ॥ నన్వేవమపి కామకృతస్య ఇదానీంతనస్య సముద్రయానస్య గమనాగమనాభ్యాం అభ్యస్యమానస్య ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యతే బహుకాలాదభ్యసనే ప్రాయశ్చిత్తంనవిద్యత ఇతివచనాత్ ॥ ఏవంచద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి గ్రహఇతివచనమపి వ్యాఖ్యాతం భవతీతిచెన్న కామకృతస్య అభ్యస్యమానస్య సకృత్సముద్రయాన ప్రాయశ్చిత్తానపనోద్యత్వ ఏవ బహుకాలాదభ్యసనే ఇతివచనతాత్పర్యం॥ నతుచతుర్గుణిత ప్రాయశ్చిత్తానపనోద్యత్వబోధనే పిత్యద్యతన సముద్రయానస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యత ఏవ॥ ఏవంచ ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతురితి వచనవిరోధోపి పరిహృతః॥ అథవా, సముద్రంయానప్రాయశ్చిత్తంహి, సముద్రయాననిమిత్త అనివారణీయ దోషవిశేషనివారణ ఏవసమర్థం ॥ నతుహఠాత్కారకృతశూద్రాన్నభోజనాదినిమిత్తదోషనివారణే పీత్యర్థ పరంసత్ నసఃకుపజాతానివారణీయ దోషకలుషితానామపి ప్రాయశ్చిత్తాభావ విధిపరంభవతీతి సర్వమనవద్యం. మహాపాతకినామపి ప్రాయశ్చిత్తంవిద్యతే ఏవంస్థితేసముద్రయానమాత్ర విషయే కథంవాప్రాయశ్చిత్తాభావ ఉన్నేతుంశక్యతే. స్ఫుటప్రాయశ్చిత్తవిధ్యభావేపి కల్పనీయమేవ ప్రాయశ్చిత్తమితి ఖలుధర్మశాస్త్రకారాణామాశయ ఇతివదంతి.

కృతప్రాయశ్చిత్తానాంచ తేషాం సంవ్యవహారయోగ్యత్వం విద్యతేవాన వేతి విచారణాయాం ప్రథమతస్సముద్రయానం మహాపాతకం వా ఉత ఉపపాతకం వేతి విచారణీయంభవతి, తత్రకేచిన్మహాపాతకమేవ తదితివర్ణయంతి॥ తేషాంత్వాశయః మహాపాతకినామేవ కృతప్రాయ

శ్చిత్తానామపి పాపక్షయోనసంభవతీతి మితాక్షరాది వ్యాఖ్యానేన స
ముద్రయాయినామపి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాపక్షయా సంభవస్య
ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచనేన అవగమే
ననిమిత్తైక్యేన సముద్రయానమపి మహాపాతకమేవేతి॥ యదితుపంచా
నామేవ పరిగణితానాం స్వర్ణస్తేయాదీనాం మహాపాతకత్వం నాన్యే
షామిత్యాగ్రహః తదాపి సమపాతకం తదిత్యంగీక్రియతాం సర్వథాపితు
కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషాం సంవ్యవహార యోగ్యత్వం నసంభవిష్య
తి॥ ప్రత్యంతదేశగమన నిమిత్తప్రసక్తసంస్కారే కృతేపి అబ్ధౌనౌయాతుః
కలౌ సంసర్గోనిషిద్ధఇతి వదంతస్సంస్కార కౌస్తుభ కారాశ్చాత్రాను
కూలాః॥ అతఏవహి ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః
ఇతివ్యవహార మయూఖ నారదవచనం, మాసంకారాగృహేవాసః నౌ
భిర్యానందినత్రయం మ్లేచ్ఛావాసస్తథాపకం యోవర్తేతసపాతకీ ఇతివచ
నంచసంగతంభవతి, ఉపపాతకాదీనాం హిపతనహేతుత్వాభావాత్ న
పాతకశబ్దేన గ్రహణమితి సమపాతకత్వమేవసముద్రయానస్య అంగీకరణీ
యం॥ యద్యపి సముద్రయాత్రాస్వీకారః కమండలు విధారణం ఇత్యా
దిషు బహుస్థలేషు సముద్రయానస్య నిషేధమాత్రం శ్రూయతే నిషి
ద్ధానాంచామహాపాతకానాం అన్యత్రాపరిగణనేన ఉపపాతకత్వాదిరూప
మేవయుక్తం॥ మాసంకారాగృహేవాసః ఇత్యత్ర కేపాతకి శబ్దప్రయో
గ మాత్రేణతు సమపాతకత్వ సిద్ధిర్యోనభవిష్యతి॥ ఉపపాతకానా
మప్యభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతుత్వస్యమితాక్షరాయాంసిద్ధాంతితత్వా
త్॥ ఉపపాతకానాంచాభ్యాసాపేక్షయాపతనహేతూనామపి ప్రాయ

శ్చిత్తానుష్ఠానమాత్రేణవినాశోపపత్త్యా సంవ్యవహార్యత్వ మపి సేత్స్యత్యే వం తథాపి గుణోపసంహార న్యాయేనసర్వేషామపి వచనానామేకవాక్యతా యా ఆవశ్యకత్వాత్ సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాదివచనానామపి కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషామసంగ్రాహ్యత్వబోధన పర్యంతం తా త్పర్య మభ్యుపగమనీయమితి సమపాతకత్వాంగీకరణమేవ యుక్తం॥ఏవం చ సతి పాతక శబ్దప్రయోగేపి వినైవ క్లేశం సమర్థితో భవతి॥ఉపపాతకాది రూపత్వేత్వాపేక్షిక పతనహేతుత్వేనోప వర్ణనమావశ్యకమితి క్లేశః॥ ఏవంచ కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి తేషాం నసంవ్యవహార్యత్వ సిద్ధిరితి నకో పి దోషః॥ నచవినిగమనావిరహాత్ ద్విజస్యాబ్ధౌతు నాయాతుశ్శోధితస్యా పిసంగ్రహః ఇతివచనమేవ సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతి వచనానుసా రేణ కేవల నిషేధ పరంభవతు: కిమితి సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతి వచనమేవతదను సారేణ నీయతే ఇతి శంకనీయం॥ నిషేధవాక్యానాం నిషిద్ధాబ్ధియానానుష్ఠాన ప్రయుక్త పాతిత్య పర్యంతబోధనే ప్రామాణ్యా స్యాంగీకరణీయత్వేన స్పష్టతయా తదనుష్ఠాతౄణాం పాతిత్య ప్రతిపాదక వచన సత్త్వదశాయాం తాదృశ వచనాను సారేణైవనిషేధమాత్రబోధ కవచనజాతమపి నేయమితి వినిగమకసత్త్వేన ఉక్తశంకాయా అనవతా రాత్ ॥ ద్విజస్యాబ్ధౌతునాయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః ఇతివచ నంతు కృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సముద్రయాయినాం పాపక్షయాభావం నప్రతిపాదయతి కింతుప్రాయశ్చిత్తాధీనపాపక్షయవతోపి పురుషస్య నౌ యానకర్తు రసంగ్రాహ్యత్వం॥ ఏవంచ సమపాతకాది నిమిత్తైక్య స్యపూర్వోక్తస్య భావాదుపపాతకత్వాంగీకరణమేవ యుక్తమితి వా

చ్యం; ఉక్తవచనగతస్య శోధితస్యాపీత్య స్యకృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ
కత్వస్యైవాదరణీయత్వేన సమపాతక నిమిత్తైక్యం పూర్వోక్తమపి
సంభవత్యేవేత్యుపపాతకకత్వాసంభవాత్॥ శోధితస్యాపీత్యస్య కృత
ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ ఏవ ఆదరణీయ ఇత్యత్ర కింగమకమితి చేత్
అన్యథానుపపత్తిరేవేతి బ్రూమః॥తథాహి॥యదిహ్యత్ర శోధితస్యాపీత్య
స్య శుద్ధిమతోపీత్యర్థ ఇతిస్యాత్; తదాఽసంగ్రాహ్యత్వప్రయోజకా శు
ద్ధివినాశేఽసంగ్రాహ్యత్వమపి నిమిత్తాభావేనైమిత్తికస్యాపాయ ఇతి
న్యాయేన గమిష్యతీతి సంగ్రాహ్యత్వస్యైవ ఆపాతాత్ సంగ్రాహ్యత్వ
నిషేధోనోపపద్యేత॥ నచ-తర్హి- వినిగమనావిరహాత్ సముద్రయాన
నిందాబోధనం సదర్థవాద రూపం తత్సంపద్యేత ఇతి-శంకనీయం; వాక్య
లక్షణాపేక్షయాపదలక్షణాయా ఏవగుణత్వన్యాయ్యా కల్పనేతిన్యాయే
నయుక్తత్వాదర్థ వాదత్వాంగీకరణాపేక్షయా శోధితస్యాపీతిపదస్యకృత
ప్రాయశ్చిత్తస్యాపీత్యర్థ కత్వాదరణస్యైవ యుక్తత్వాత్॥ వాక్యలక్షణా
పదలక్షణాతోజఘన్యేతిహి మీమాంసకసిద్ధాంతః॥ ఏవంచ శోధితస్యాపీ
త్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్త స్యాపీత్యర్థ కత్వమేవోపపన్నమితి సమపాతక
త్వాంగీకరణమేవ యుక్తంభవతి॥ యావతాచ మహాపాతకత్వం తా
వతాకృత ప్రాయశ్చిత్తానామపి తదనుష్ఠాతౄణాం నసంవ్యవహార్య
త్వసిద్ధిః॥యద్యపి-మితాక్షరాయాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామపిపాతకినాం
ప్రాయశ్చిత్తస్య కింప్రయోజన మిత్యాశంక్య సంవ్యవహారసిద్ధిరితి సి
ద్ధాంతితం॥ పాపక్షయాభావవచనస్య నరకోత్పాదన శక్త్యవినాశబోధనా
ర్థమేవ ప్రవృత్తిరితిచతతఏవ సిద్ధ్యతి॥ ఏవంచ, కృతప్రాయశ్చిత్తానామ

సంగ్రాహ్యత్వ బోధకమిదంవచనం నిందార్థవాదరూప మిత్యేవవర్ణనం యుక్తి సహంభవతి- తథాపి మితాక్షరాగతవ్యవహార పదస్య స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రపరత్వేన లౌకికా లౌకిక సర్వవిధవ్యవహార పరత్వాభావేన చావిరోధాత్॥ ఏవంచమితాక్షరాయాం పరిశేషవిధయా బోధిత లౌకికా లౌకిక సాధారణ సర్వవిధవ్యవహార నిషేధస్యైవ శబ్దమర్యాదయా ,,ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతు,, రితివచనేన ప్రకాశనమితిన కోపిదోషస్సమాగచ్ఛతి॥ యదితు సముద్రయానం నమహా పాతకకోటిమధ్యాసీత, కింతు ఉపపాతక కోటిమేవ, ,,మాసంకారాగృహేవాసో నాభిర్యానందినత్రయం,, ఇతిశ్లోకేపాతక శబ్దప్రయోగస్యైవం సత్యేవోపపత్తేః। యద్యపి-పాతక శబ్దోనిరపేక్ష పతనహేతుష్వేవ్వారసతః ప్రవర్తేత- తథాపి మహాపాతకాదీ నామపి నిరపేక్ష పతనహేతుత్వాభావాత్॥ సాపేక్ష పతనహేతౌ ఉపపాతకేపి పాతకశబ్దప్రయోగ ఉపపన్న ఏవ॥ ,,అతఏవమహాపాపంచాతి పాపంతథాపాతకమేవచ,, ఇతివచనేపాతకశబ్దేన కాత్యాయనాచార్త్యైరుప పాతకానామేవ గ్రహణమపి సంగతంభవతి॥ నచ—తత్రైవవచనే ఉపపాపమితి శబ్దాంతరనిర్దేశోపివర్తత ఇతితేనైవోపపాతకానాం గ్రహణమితి-భ్రమితవ్యం॥ పాపపరిగణవాక్యాష్వన్యత్రైవ అత్రాపిఅతి పాతకానంతరం ఉపపాతకస్యైవ ఉపస్థిత్యాతత్పరత్వ వర్ణనస్యైవ యుక్తత్వాత్ ॥

ఏవంచ సమపాతకత్వాదౌ ప్రమాణాభావాదుప పాతకత్వమేవ సముద్రయానస్య యుక్తమిత్యాగ్రహః; తదాపి ఉపపాతకానామప్యభ్యస్తానాంపతనహేతుత్వమంగీకరణీయమేవేతి ,,మాసంకారాగృహేవాస,,

ఇతిశ్లోకే పాతకశబ్దస్వారస్యానుసారేణ దినత్రయవ్యాప్తి కత్వాపేక్ష యైవ పాతకత్వ ముభిప్రేతమిత్యవగమాత్ ఏకస్మిన్ దినేదినద్వయేవ వాకృత సముద్రయానస్య ప్రాయశ్చిత్తాదినా వినాఽపి దినత్రయవ్యాప్తికనౌకాయానే సతికృతప్రాయశ్చిత్తస్యాపి సంవ్యవహార్యత్వం నయుక్తమేవ॥ మహాపాతకానామివ అభ్యస్యమానోప పాతకానామపిపతనీయకోటా వేవపరిగణనస్యయుక్తత్వాత్॥ యదాతు దినత్రయవ్యాప్తికనౌకాయానస్య విషయఏవ ఏతాదృశీగతి స్త దాకిముక్తవ్యం అసకృదేవదశాన్తరగమ నాగమనాదినాబహుకాల మభ్యస్యమాన నౌకాయానవిషయఇతిభవంతఏవ విదాంకుర్వంతు ॥ సర్వధాపితుకృతప్రాయశ్చిత్తానామపి సముద్రయాయినాం స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారేపి లౌకికాలౌకిక సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వంనవిద్యతఏవ॥ తత్కర్తృక శ్రాద్ధాదౌతు తజ్జాతీయ బ్రాహ్మణానామేవ నిమన్త్రిణం, తద్భోజనబోధాయనధర్మసూత్రతోఽవగమాదితి ॥

అన్యేతు, "ద్విజస్యాబ్ధౌతు నౌయాతుశ్శోధితస్యాపి సంగ్రహః," ఇతివచనం- నయథాశ్రుతార్థపరం-తథాహి, ద్వివిధాహిపాపశక్తిః నరకోత్పాదికావ్యవ హారనిరోధికా చేతి॥ తత్రకృతప్రాయశ్చిత్తానా మపిమహాపాతకినాం ప్రాయశ్చిత్తేనవ్య వహారనిరోధక శక్తి మాత్రవినాశేనవ్యవహార్యత్వంతుస్యాదేవ॥ పాపక్షయాభావాత్తు నరకానుభవః పరంవిద్యతఏవేతిమితాక్షరాయాముక్తం॥ తత్రమితాక్షరాకారాణాం కీదృశంవ్యవహార్యత్వం అభిమతమితిచేత్ స్వకర్మానుష్ఠాన మాత్రాధికారఇతి, పూర్వపక్షిణోవదంతి॥ తత్తునయుక్తం॥ సంకోచప్రమాణాభావాత్॥ కించ

వ్యవహారత్వం విద్యత ఏవేతి, వాక్యగతవ్యవహార పదస్యైవ స్వకర్మాను
ష్ఠానపరత్వం ప్రతిపాద్యతే? ఉతాహో తదుపపాదనార్థం ప్రవృత్తే ద్వివి
ధాహి పాపశక్తిః, నరకోత్పాదికా వ్యవహారనిరోధికా చేతి వాక్యగతవ్యవ
హారపదస్యాపి తాదృశార్థకత్వం ప్రతిపాద్యత ఇతి వివేచనీయం॥ తత్ర న తావ
త్ప్రథమః కల్పస్సంభవతి॥ వివరణవివ్రియమాణ యోరేకార్థకత్వస్యావశ్య
కత్వేన వివరణవాక్యే సర్వవిధవ్యవహార నిరోధకశక్తివినాశస్యైవ వివ
క్షణేనాముష్మికఫల మాత్రసంబంధ ఏవ నరకోత్పాదనశక్తే రుపయోగ
స్త్వైహిక విషయే సర్వవిధవ్యవహారయోగ్యత్వమపి సమర్థితం॥ ఏవంచ
వివ్రియమాణ వాక్యేపి సర్వవిధైహికవ్యవహారయోగ్యత్వప్రతిపాదన
ఏవ తాత్పర్యస్యాభ్యుపగమనీయత్వేన మితాక్షరాగ్రంథవిరోధాత్॥
"శోధితస్యాపి సంగ్రహః" ఇతి వచనం యథాశ్రుతార్థ ప్రమాణం న భవతి॥
న ద్వితీయః, పాపసామాన్యస్య స్వకర్మానుష్ఠాన లక్షణవ్యవహారమా
త్రనిరోధకశక్తిరేవ వ్యవహార నిరోధకశక్తిపదేన వివక్షితేతి ఖలు తదా
నీం వర్ణితం భవతి॥ తత్ర యది తథాభ్యుపగమ్యేత తదా కేనాపి పాపేన సహ
భోజనాదివ్యవహార నిరోధో నాస్తీత్యేవాభ్యుపగమనీయం భవతి॥ ఇష్టాప
త్తౌ తు అకృతప్రాయశ్చిత్తానామపి స్వకర్మానుష్ఠానవ్యతిరిక్త సర్వవిధ
వ్యవహార యోగ్యత్వస్యనత్వే ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానేన స్వకర్మానుష్ఠానా
ధికారస్యాపి సంపత్తౌ కృతప్రాయశ్చిత్తస్సర్వథా వ్యవహారయోగ్య ఇత్యేవ
ఆపతతీత్యాయాతం మార్గేణ॥ కించ శోధితస్యాపి సంగ్రహ ఇత్యత్ర శోధితప
దార్థః కిమితి వివేచనాయామపి నిందార్థవాదత్వమేవ భవిష్యతీ తదపి కించి
ద్విచారయామః, అత్ర కేచిత్ శోధితస్యాపీత్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్య

పీత్యర్థ ఇతి వర్ణయంతి॥ తత్తు న యుక్తం॥ ప్రమాణాభావాత్॥ నచ-అశుద్ధిమత్త్వస్యాఽసంగ్రాహ్యత్వప్రయోజకస్యాభావే సంగ్రాహ్యత్వమపి నిమిత్తాభావే నైమిత్తికస్యాప్యపాయ ఇతి న్యాయేన స్యాదేవేతి శోధితస్యాపి సంగ్రహనిషేధోఽనుపపన్న ఇత్యన్యథానుపపత్త్యా లక్షణయా తాదృశార్థకల్పనమితి-శంకనీయం ఉక్తార్థకల్పనేఽపి పూర్వోక్తరీత్యా సంగ్రహనిషేధానుపపత్తి తాదవస్థ్యాత్ భక్షితేఽపి లశునే న రోగశాంతిరితి న్యాయ విషయత్వాత్ — ఘట్టకుట్యామేవ ప్రభాతాత్॥ యది తు శోధితస్యాపీత్యస్య ఆంతరశుద్ధిమతోఽపీత్యర్థకత్వేనోపపత్తిః; ద్వివిధా శుద్ధిః బాహ్యాభ్యంతరభేదాత్॥ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తాదినా ఆంతరాశుద్ధివినాశేఽపి బాహ్యాశుద్ధేరవినాశాత్ లౌకికవ్యవహారసహభోజనానధికారప్రయోజకబాహ్యాశుద్ధ్యభావాత్సంగ్రహనిషేధో యుక్త ఏవేత్యుచ్యతే; తర్హి ఇదం ప్రష్టవ్యం॥ కిమిదం స్వకపోలకల్పితముత ప్రమాణానుసారేణ వర్ణితమితి॥ ప్రథమపక్షే పునస్సర్వజ్ఞానాం మహర్షివర్యాణామేవ స్వకపోలకల్పితవచనమప్రమాణమితి హేతుదర్శనాచ్చేతి సూత్రే పూర్వతంత్రే ప్రతిపాదనేన అస్మదాదీనాం స్వకపోలకల్పితోపపత్త్యాదీనాం వారిధిరేవావధిరితి సర్వవిదితమేవ ‘‘ఆషాఢవాతే చలతి ద్విపేంద్రే చక్రీవతో వారిధిరేవ కాష్ఠే,, ఇతి న్యాయాత్॥ ద్వితీయే తు పక్షే ప్రాయశ్చిత్తేనాంతరాశుద్ధిమాత్రవినాశ ఇత్యత్ర కస్యాపి ప్రమాణస్యాసంభవేనోక్తకల్పనాయాః ప్రామాణికత్వస్య దురుపపాదత్వాత్॥ కించ, కిం ప్రాయశ్చిత్తసామాన్యమేవాంతరాశుద్ధివినాశకం? ఉతాహో నో యాన ప్రాయశ్చిత్తమేవేతి వివేచనీయం తత్ర న తావత్ప్రథమః కల్పస్సంభవతి॥ బహూనామేవ ప్రాయశ్చిత్తానాముభయవిధనాశకా

నాం స్మృతిషుప్రతిపాదనాత్ ఆంతరాశుద్ధి రూపపాపనాశనార్థం అను
ష్ఠితేనప్రాయశ్చిత్తేన బాహ్యశుద్ధేరపినష్టప్రాయత్వాత్॥ బాహ్యానాంని
షిద్ధానుష్ఠానేన నకాపివిజాతీయాఽశుద్ధిరుత్పద్యతే॥కిన్తు అంతః కరణాత్మశ
రీరాదీనాంహినిషిద్ధకర్మణాం పరస్పరాభేదాధ్యవసాయేనఅంతః కరణని
ష్ఠానామాత్మనిష్ఠానాంవాఽశుద్ధ్యాదీనాం శరీరనిష్ఠత్వేనభానమాత్రమే
వ॥ఏవంచ ఆంతరాశుద్ధినాశేబాహ్యశుద్ధివినాశోపిస్వతస్సిద్ధఏవేతిస్వ
న్తశుద్ధిమతోబాహ్యశుద్ధిరపితత్సజాతీయాసిద్ధ్యేదేవేతి సంగ్రహనిషేధ
స్యాత్యన్తమనుపపన్నత్వాత్॥నాపిద్వితీయః॥ తన్మాత్రవిషయతాదృశక
ల్పనాయాఅప్రామాణికాయా అనాదరణీయత్వాత్॥నచ- "ద్విజస్యాబ్ధౌ
తునౌయాతు ,, రితివచనస్యఅన్యథానుపపన్నత్వాత్ తదుపపత్త్యర్థ
మేవైతాదృశకల్పనేతి-వాచ్యం॥ఉక్తవాక్యస్యఅన్యథోపపత్తేర్వర్ణయిష్య
మాణత్వాత్, తాదృశకల్పనాయామేవ వినిగమకంవిద్యతే నభవదుక్తక
ల్పనాయా మితిచానుపదమేవ నిరూపయిష్యామః॥ ఏవంచాభ్యంతరశు
ద్ధిమతాం తత్సజాతీయబాహ్య శుద్ధేరప్యావశ్యకత్వాత్॥ సముద్రయాన
నిమిత్తోభయవిధాశుద్ధి వినాశస్యాప్యావశ్యకత్వాత్ శోధితస్యాపీత్యనే
నాన్తరశుద్ధి మాత్రవతో గ్రహణంనయుక్తమేవేత్యర్థవాదతా వాదప
వసుస్థితోభవతి॥ కించలౌకికవ్యవహారే సహభోజనాదిరూప బాహ్యశు
ద్ధిః ప్రతిబంధికా అలౌకికవ్యవహారే త్వాంతరాశుద్ధిరిత్యాదినియమస్యా
ప్యప్రామాణికత్వేనోభయవిధాశుద్ధేరపిసర్వ విధవ్యవహారనిషేధప్రయో
జకత్వమేవాంగీకరణీయం॥ విశేషతస్తుబాహ్యశుద్ధిర్వ్యవహారప్రతిబంధికే
తితువచనబలాదేవసిద్ధ్యతి॥ఏవంచప్రాయశ్చిత్తైనైకపాపనిమిత్తోభయ

విధాశుద్ధినాశఏవ సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వసిద్ధిరితి అంతరాశుద్ధిమాత్ర వినా శేషవైకర్మానుష్ఠానే వ్యధికారాపత్త్యా భవదీయసిద్ధాన్తోపి దత్తజలాంజలిః ప్రసజ్యేతేతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయాయినాం సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వమపివిద్యత ఏవేత్యేవాఙ్గీకరణీయం॥ యదాతుపూర్వపక్షోపపాదన సమయే యుక్తరీతిమనుసృత్య సముద్రయానస్యైవ పాతకత్వ మంగీక్రియతే; తదోపపాతకవిషయే ప్రాయశ్చిత్తేన పాపక్షయేపి సంభవతీతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం నరకసంబంధోపి నభవిష్యతీతి సర్వవిధవ్యవహారయోగ్యత్వ మప్యర్థసిద్ధమేవేతి మన్యామహే॥ అతఏవహి భారతేవానధర్మేషు శ్రాద్ధవర్జ్యవిప్రాధికారే శ్రూయమాణం "సాముద్రికో రాజభృత్యః తైలికః కూటకారకః" ఇతివచనంనిర్ణయసింధౌచతత్ప్రకరణగతం "అగారదాహీగరదః సముద్రయాయీచకుండాశ్యథకూటకారీ" ఇతివచనం, మనుస్మృతౌ చోపలభ్యమానం "సముద్రయాయీబందీచ తైలికః కూటకారకః" ఇతివచనంచోపపద్యతే, తత్రయది "ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతు శోధితస్యాపిసంగ్రహః" ఇతివచనం లౌకికాలౌకికాది సహభోజనానధికారం సముద్రయాయినః ప్రతిపాదయేత్ తర్హి తేనైవ వచనేనశ్రాద్ధభోజనానధికారోపి వర్ణితః ప్రాయఇతిరాజభృత్యాది సాహచర్యేణ సముద్రయాయినోపి తదనధికారవర్ణనం వితథమేవసంపద్యేత, కించ, "ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతు శోధితస్యాపిసంగ్రహః" ఇతివచనసమానార్థకత్వముపసంహృతస్య సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇతివచనస్య యుక్తం? ఉతాహో సముద్రయాత్రాస్వీకార ఇత్యాదేః వచనసమానార్థకత్వముపసంహృతస్య "ద్విజస్యాబ్ధౌతు" ఇతివచనస్యయుక్తమితి విచా

రణాయాం స్మృత్యంతరపరాశరమాధవీయయోః " ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌ యాతు,,రితివచనస్య ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణకత్వేన నిర్దేశాత్॥ ధర్మజ్ఞసమయస్య చధర్మజ్ఞపురుషసంబంధి వ్యవస్థారూపత్వాత్, గ్రంథాంతరేవచనాంతరైః కృతవ్యవస్థానుసారేణైవ ధర్మజ్ఞసమయప్రమాణకత్వేననిర్దిష్టానాం వచనానాముపపత్తిర్వర్ణనీయేతి గ్రంథాంతరేషు సముద్రయానపాతకత్వ నిషేధయోరేవ శ్రవణేనకృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్య సంవ్యవహారాశ్రవణేన కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాప్య సంవ్యవహార్యపరత్వేన ప్రతీయమానం సర్వమపివచనజాతం సముద్రయాత్రాస్వీకారఇతివచన సమానార్థకంసంపద్య నిందార్థవాదరూపమేవప్రతిపద్యతే ఇతికృతప్రాయశ్చిత్తానా మపిసముద్రయాయినాం సర్వవిధవ్యవహార యోగ్యత్వమపివివ్యతప వేతిసర్వమనవద్యం॥ ఏతేనసంస్కారకౌస్తుభవచనమపిపూర్వోక్తంవ్యాఖ్యాతం భవతీతితదసంగ్రహాది వాదస్సర్వోఽపి కేవలసాహస మూలకఇతి పంక్తివర్యాదృతోఽపిహేతుదర్శనాచ్చేతిన్యాయేన ,,వైసర్జనహోమీయం వాసోధ్వర్యుః ప్రతిగృహ్ణాతీతి స్మృతికారవచనమివఅప్రమాణమితివక్తవ్యమస్తి॥

పరేతుప్రాయశ్చిత్తైరపైత్యేనో యదజ్ఞానకృతంభవేత్ " కామతోవ్యవహార్యస్తు ,, ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మృతౌ అవ్యవహార్యఇతి పదచ్ఛేదస్యైవయుక్తత్వాత్ కృతప్రాయశ్చిత్తానాం పాతకినాం వ్యవహారనిరోధక శక్తివినాశబోధన నసంభవతి ॥ కిన్తునరకోత్పాదక శక్తివినాశబోధనమేవ॥ఏవంచశోధితస్యాఽపి సంగ్రహాఇత్యత్రాపిశోధితస్యాఽపీత్యస్యనరకోత్పాదకశక్తివినాశవతోఽపీత్యర్థకత్వాదరణ మేవయు

క్తం॥ ‹‹బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపిధర్మతః॥ఇత్యాదౌకల్లూకభట్టాదిభిస్తథైవవ్యాఖ్యానాత్ ॥ బహిస్త్వాభయథాఽపి స్మృతేరాచారాచ్చేతి బాదరాయణసూత్ర తద్వ్యాఖ్యాన రూపభామత్యాదీనాం చైవమేవోపపత్తేః ॥ ఏవంచ॥శోధితస్యాఽపి సంగ్రహా ఇతి,, వచనం యథాశ్రుతార్థపరంసత్ కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి సముద్రయాయిన స్సంవ్యవహార్యత్వ నిషేధతాత్పర్యకమేవసంపద్యతే ॥

యుక్తంచైతత్ ॥ యథాహి కామతోఽవ్యవహార్యత్వ ప్రతిపాదనాఽన్యథాఽనుపపత్త్యాకృతప్రాయశ్చిత్తానాం కామకృతపాపానాం వ్యవహార నిరోధకశక్తి వినాశమాత్రముపపాదితం మితాక్షరాయాం తథా ‹‹ బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చేత్యాదౌ వ్యవహారనిషేధాఽన్యథాఽనుపపత్త్యానరకోత్పాదకశక్తి వినాశమాత్రోపపాదన మేవయుక్తం ॥

ఏవంచ పృథక్సంగ్రహ నిషేధస్థలే ‹‹కామతోఽవ్యవహార్యాస్తు,, ఇతివచనేఽవ్యవహార్యాస్తు ఇతిపదచ్ఛేదేఽపినదోషః నాఽపివాతత్రత్యమితాక్షరావచన విరోధ ఇతిసూచితం॥

ఏవంచ శోధితస్యాఽపీత్యస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపీతివాసంపాదిత నరకోపభోగ్యశుద్ధివినాశవతోఽపీతివార్థ వివక్షణమేవయుక్తం॥

నచ - వినిగమనావిరహా ద్వ్యవహారవిరోధకశక్తివినాశవతోఽపీత్యర్థఏవ వివక్ష్యతామితి - శంకనీయం; తదానీంసంగ్రహాపదేనాఽపిభవతాఽలౌకిక సంగ్రహస్య లక్షణయాప్రతిపాదనం కర్తవ్యమితిగౌరవం అస్మాకన్తు సంగ్రహాశబ్దస్య సంవ్యవహారపరస్యాఽన్యథానయనం నకర్తవ్యమితి లాఘవమితివినిగమకసత్త్వాత్ ॥

ఏవంచసముద్రయాయినాం కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయా నస్యమహాపాతకత్వే ఉపపాతకత్వేవా భయథాఽపి స్మృత్యాచారాఽనుసారేణ సంవ్యవహారేఽపేయుక్త ఇత్యేన బహిస్తాథయథాఽపి స్మృతిరాచారాచ్చేతి సూత్రాది పర్యాలోచనేనసిద్ధ్యతీతి కృతప్రాయశ్చిత్తానాం సముద్రయాయినాం సంవ్యవహారోఽయుక్త ఏవేతిమన్యామహే ఇతిపర్ణయన్తి ॥

తదపరేనక్షమన్తే ॥ యది స్త్రీ వధఽనిషేధవచనం కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి తత్కర్తృసంగ్రహప్రతిపాదకవచనం చేతివచనద్వయ మివా త్రాఽప్యేకస్యా మేవస్మృతౌ సముద్రయాన నిషేధపరం ॥ కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాఽపి సముద్రయాతుః సంగ్రహనిషేధపర వచనంచోపలభ్యేత ; తదా ॥

బాలఘ్నాంశ్చ కృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపిధర్మతః ॥
శరణాగతహంత్రాంశ్చ స్త్రీహంత్రాంశ్చ నసంవసేత్ ॥

ఇతివచనమివ "ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతుః" ఇతివచనమపి భవముక్తరీత్యా వ్యాఖ్యాతుంశక్యేత ॥ నైతదస్తి ॥ సముద్రయాత్రా స్వీకారంకమంగలు విధాయిణమితిస్మృతివిశేషే కేవలనిషేధమాత్రన్యక్వచిచ్ఛోధితస్యాఽపి సంగ్రహఇతి సముద్రయానసంగ్రహాభయ నిషేధో భయోపలంభేనైకరూపత్వాభావాత్ ॥

నచ—ఏకవాక్యతయా సముద్రయాత్రా స్వీకారఇత్యాదీనామపి సంగ్రహనిషేధతాత్పర్య కత్వమభ్యంగీక్రియతఇతి—వాచ్యం ॥

ధర్మజ్ఞసమయ ప్రమాణత్వే ననిర్దిష్టస్య " ద్విజస్యాబ్ధౌతునౌయాతు ,, రితివచనస్య వేదప్రమాణక స్మృతిరూప సముద్రయాత్రా

స్వీకారవచన సమానార్థకత్వ మేవ యుక్తమితి పూర్వం ప్రతిపాదితత్వే నోక్త కల్పనాయా అసంభవాత్ ॥ అన్యథా వాక్యభేదాపత్తేః ॥

అయమభిప్రాయః ॥

కృతనిర్ణేజనాంస్త్వేవ నజుగుప్సేత కర్హిచిత్ ॥

ఇతి వచనస్య "బాలఘ్నాంశ్చ కృతఘ్నాంశ్చేతి వచనస్యైవ "కృతనిర్ణేజనాంస్త్వేవ, "ద్విజస్యాబ్ధౌ తు నౌయాతురితి "తవచనయోస్సామాన్య విశేషభావేనోపపత్తిర్న సంభవతి, ఉభయోరపి ప్రామాణ్యస్యాऽనిశ్చితత్వాత్ నిశ్చితప్రమాణభావాభయ విషయకత్వాచ్చ సామాన్యవిశేషన్యాయస్య ॥ ఉపపాదితం చైతద్ద్వైత సిద్ధౌ విస్తరేణేతి ॥

కించ యుగసామాన్యధర్మాణామపి మ్లేచ్ఛావాసాదీనాం సాహచర్యేణ మాసంకారాగృహేవాస, ఇతి వచన సముద్రయానస్య పరిగణనాత్, కలివర్జ్యప్రకరణేऽపి సముద్రయాత్రా స్వీకార ఇతి తత్పరిగణన మనువాదరూపమేవ సంపద్యతే; ఇతి ద్విజస్యాబ్ధౌ తు నౌయాతురితివచనమప్రయోజక మితి పశ్యామః ॥ నను యుగాంతరేషు సముద్రయానస్యాధర్మస్యాऽపి ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠాన మాత్రేణ సర్వథా నిర్ణేజనంకలౌతు నతథేతి నిరూపణార్థ మేవ కలివర్జ్యప్రకరణ పఠనమితిచేత్— న—తత్తత్ప్రకరణ నిషేధమాత్ర పరాణామపి వచనానాముపలంభేన పూర్వతనసముద్రయానానుష్ఠాన వ్యవస్థాపనపర ధర్మజ్ఞానాం తాత్పర్య మితి చనిర్ణాయితుంశక్యత్వే ద్విజస్యాబ్ధావితి వచనేऽప్యనువాదత్వాశ్రయణస్యైవ యుక్తత్వాత్ అర్థవాదత్వేహి కల్పిత విధ్యేక వాక్యత యానాన్యైక వాక్యత్వం సముద్రయానసంగ్రహనిషేధ పరత్వేతు వాక్యభేద ఇతి విధిత్వేన ప్రతీయమానానామప్యపి శబ్దఘటితానామర్థవాదత్వాంగీకరణమేవ

యుక్తం బాలఘ్నాంశ్చకృతఘ్నాంశ్చేత్యాదీనాంతు ధర్మజ్ఞ సమయ
ప్రమాణకత్వాభావేన కేవల వేదమూలకత్వాద వాక్యభేదాచ్చయ
థాశ్రుతార్థపరత్వమితి యుక్తమేవ ॥ బహిస్తూభయథాఽపిస్మృతేరా
చారాచ్చేతి సూత్రమపిస్మృతి శబ్దఘటితం వేదమూలస్మృతి విశేషస్యై
వ నరకోత్పాదకశక్తిమాత్రవినాశపరత్వప్రతిపాదనపరమితి మితాక్ష
రాసిద్ధాంతాదరస్యైవాఽత్రయుక్తత్వాత్ ॥ అస్తునాబహిస్తూభయథా
ఽపీతి సూత్రేస్మృతిశబ్దేన ధర్మజ్ఞసమయస్యాఽపిగ్రహణం॥ తావతాఽ
పిన సముద్రయాయినాం కృతప్రాయశ్చిత్తానామసంవ్యవహార్యతాఽ
పత్తిః॥ తస్యసూత్రస్యోర్ధ్వరేతోమాత్రవిషయకత్వేన మాధవాచార్యైః
పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానె ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయె నిరూపితత్వేన ఇదా
నీంతన సముద్రయాయి విషయేఽపి తదప్రవృత్తేరితివర్ణయంతి॥ తత్తున
యుక్తం; ధర్మజ్ఞసమయస్యాఽపి స్మృతిసజాతీయ ప్రమాణభావస్యా
ఽంగీకరణీయత్వేన సామాన్య విశేష న్యాయప్రవృత్తిసంభవాత్ మహా
పాతకత్వే ఉపపాతకత్వే వా సర్వథాఽపివచన బలేనాసంవ్యవహార్యత్వ
స్యైవాంగీకరణీయత్వాత్॥ ధర్మజ్ఞసమయోహిసాక్షాత్స్మృతినిబంధనః ప్ర
మాణముత శ్రుతినిబంధన ఇతివిచారణాయాం శ్రుతి నిబంధనఃప్రమాణ
మిత్యేవయుక్తంవర్ణయితుం ॥ ధర్మజ్ఞస్మృతీనామసతి మూలాంతరలం
భేశ్రుతిమూలకత్వకల్పనస్యైవయుక్తత్వాత్ ॥ అన్యథా స్మృతీనామపి స్మృ
త్యంతరమూలకత్వేనైవ ప్రామాణ్యాపత్తేః ధర్మజ్ఞసమయానాం స్మృతీ
నాంచవైలక్షణ్యంతు శ్రుతివాక్యస్య మూలకత్వేన స్మృతిత్వం తదాధికా
ర్థమూలకత్వేన ధర్మజ్ఞసమయత్వమితి॥—అయమాశయః—ధర్మజ్ఞాహి
నారదాదయః కృతప్రాయశ్చిత్త సముద్రయాయి సంవ్యవహారాభ్యను
జ్ఞాన పరాం శ్రుతిముపలభ్యైవ సర్వకాలావచ్ఛేదేన సముద్రయాననిషే

ధం కలికాలావచ్ఛేదేన కృతప్రాయశ్చిత్తస్యాస్య సంవ్యవహారం చాస్త్వ షూ। తత్ర నిషేధస్య వాచ్యార్థస్యాస్తరణాత్సముద్రయాన నిషేధవచ నానాం స్మృతిత్వం ॥ కలికాలమాత్రా సంవ్యవహార స్వార్థిక ఇతి తత్ప రాణాం వచనానాం ధర్మజ్ఞసమయత్వం॥ నహిధర్మజ్ఞసమయత్వ మాత్రే ణ స్మృతి విరోధేఅప్రామాణ్యం ॥ ఊఢాపునర్వివాహా దీనామపి ధర్మ త్వాపత్తేః ॥ ఏతేన శాస్త్ర విరోధేపి పూర్వోక్తసమయాది వదస్మదీయ సమయానామపి ప్రామాణ్యసంభవాదన్యాదృశ ఏవ సమయఃకల్ప్యతా మితి శంకాపి పరాహతా ॥ సాక్షాత్కృత సర్వశ్రుతీనాం మహర్షీణా మేవతత్రాధికారాత్ ॥ నచ—

ఏతాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌ మహాత్మభిః ॥ ఇతివచనేన మ హర్షీణాం సమయవిశేష కరణస్య లోకగుప్త్యర్థత్వావగమాత్ దేశ కాలభేదేన ధర్మజ్ఞైః సమయవిశేష పరికల్పనమపి లోకరక్షణార్థ మావశ్య కమిత్యవగమాదేతత్కాలానుగుణం సముద్రయానాభ్యనుజ్ఞాన సమ యకల్పనం యుక్తమేవేతివాచ్యం ॥ లోకగుప్తిర్నామ బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యశూద్రాణాం వర్ణానామసంకీర్ణత్వేన ॥ నతుస్వస్యోదర పూరణం యస్యకస్యచిత్ కలక్టర్పదాద్యధి రోహణంవా ॥ సాచసముద్రయా నాభ్యనుజ్ఞాన సమయ పరికల్పనేన వాస్యాత్ ఉతపూర్వోక్తతన్నిషేధ సమయానుపాలనేన వేతి విచారణాయాం నిషేధానుపాలనేనైవ భవతీతి నావిదితమేతత్కస్యాపి. నహిసంధ్యాజపాదికం వినాశూద్ర చండాలా ది సహవాసపూర్వకం నౌయానశీలా బహుకాల మసంకీర్ణా భవంతీ తివక్తుంశక్యం ॥ సర్వథాపితు యథావర్ణ సంకరాదికం నస్యాత్ య థావాధర్మవిప్లవోనస్యాత్ తథైవ సర్వైరప్యాస్తిక వర్యై ర్యతితవ్యం॥ తదుక్తం ॥

"సంకరోనరకాయైవకులఘ్నానాం కులస్యచ॥"

"నబుద్ధిభేదం జనయేత్

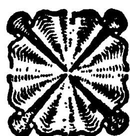
ఇతి ప్రతేఽబహిస్త్రాధయథాఽపీతిసూత్రీతు మాధవాచార్యవివరణానపి నస్త్రాకం విస్పష్టమితిసూచితం। తస్యార్ణసాంకర్య ప్రయోజకాఽర్థస్మారిషయత్వాత్॥ సర్వమనవద్యమితి సూక్ష్మదర్శినోంవదంతి శివం॥

ఇతి,

శ్రీవెంకటేశ్వర విద్యాశాలా ప్రథమసహాయోపాధ్యాయేన
అనన్తకృష్ణశాస్త్రిణా విరచితోఽబ్ధియాన విమర్శ
స్సంపూర్ణః॥

శ్రీమన్నటరాజో విజయతే.

S. V. N. PRESS, TIRUPATI,—1 913.

శుద్ధాఽశుద్ధపత్రికా.

పుట.	పఙ్క్తిః.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
2	10	సాధీయాః.	సాధీయాన్.
3	18	వెత్త్యేధు.	వెత్త్యధు.
7	18	సమావేశేన.	సమావేశనోద్దేశేన.
8	18	చంద్రోవ.	చంద్రోప.
12	6	లోకతః.	కిన్తు,లోకతః.
12	8	నపేవ,	నమేవ.
12	20	శాస్త్రిణ.	శాస్త్రిణ.
13	1	ఏపం.	ఏవం,
13	16	మమినాస్త్యేవ.	మపినాస్త్యేవ.
13	19	జ్యోతిశ.	జ్యోతిశ్శ.
15	5	ష్ఠియ.	ష్ఠీయ.
15	6	ష్ఠిత.	ష్ఠిత.
15	6	గ్రో॥	గ్రో
16	4	ప్రాప్తం.	ప్రాప్తం.
17	2	ణపి.	ణామపి.
20	9	యోది	యోగి.
20	15	యుపతి.	యువతి.
24	10	ప్రాయా.	ప్రాఘాయా.

పుట.	పఙ్త్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
25	16	నుప్టా,	నుష్ఠా.
25	18	విధి.	విధీ.
27	12	నానామివ.	నానాముపనీతమాత్ర విషయకత్వమివ.
29	6	పర్జ.	వర్జ.
29	7	చార్త్రై.	చార్త్ర్యైః.
30	9	ఏవన.	ఏవ.
31	20	నిర్వ్యా.	నిర్వ్యా.
32	10	కృత్వా.	హుత్వా.
32	12	పచ్ఛ.	వచ్ఛ.
34	2	ద్వితి.	ద్వితీ.
36	6	ప్రాతా.	ప్రాయా.
39	18	వచవ.	వచన.
43	17	శాస్త్రి.	సాస్త్రీ.
44	22	ష్ఠాప్రా,	ష్టాప్రా.
48	15	తత్వ్యాః	తత్వా.
49	1	సిద్ధ.	సిద్ధశ.
50	7	వగ.	పగ.
51	9	సిద్దాశ.	సిద్ధాశ.
52	3	శాస్త్రి.	శాస్త్రీ.
53	10	విష్ట,	విష్ద.
54	7	రిన్పూ.	రిస్ఫూ.

పుట.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
54	11	శాస్త్రి.	శాస్త్రి,
56	21	రేణె.	రేణై.
58	3	ధానా.	ధానాద్యా.
58	6	తవా.	తవ్యా.
58	11	వచచ.	వచన.
58	19	మిష్య.	మష్య.
60	18	యపపి.	యదపి.
63	11	కథ.	కథం.
64	18	డశ	డశా
68	16	నాసి	నాపి
69	19	వచస	వచన
69	21	ఏతె	ఏవె
69	21	చిధ	చిద
69	23	దత్వ	దృత్వ
70	3	సంద్ర	సంగ్ర
71	6	రన్యం	రస్యం
73	7	ద్వ్యజ	ద్వజ
73	23	పణా	ప్రణా
77	4	సమూవా	సమవా
81	2	మాడి	మాడీ
88	11	వార్ద	వార్ధ

పుట.	పఙ్క్తి.	అశుద్ధం.	శుద్ధం.
84	19	తినాం	తీనాం
84	22	ధార్భ	దార్భ
85	4	రున్ధ	రుద్ధ
93	21	వంజ	వ్యంజ
100	10	పివాహా	పివివాహా
2	3	విశ్రతి	విప్రతి
5	8	వతితి	వతీతి
5	20	ధ్వస	ధ్వన
6	8	పిత్య	పీత్య
6	10	ముద్రం	ముద్ర
8	1	ర్యత్స్వ	ర్యత్వ
10	10	ష్వేవ్వార	ష్వేవస్వార
10	13	ఏప	ఏవ
12	3	సర	నర
12	4	తాప	తావ
12	8	మర్ధతం	మర్ధితం
12	11	వనసం	వచనం
12	16	సర్య	సర్వ
12	19	పలతీ	పతతి
15	21	నస్వ	నస్య
16	5	నిదీష్టా	నిర్దిష్టా

